

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**5, 6, 7 VE 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ METİNLERİN
EKOELEŞTİREL AÇIDAN İNCELENMESİ**

**ESRA KALKAN
21746021**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MUHAMMED EYYÜP SALLABAŞ**

2023

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**5, 6, 7 VE 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ
METİNLERİN EKOELEŞTİREL AÇIDAN İNCELENMESİ**

**ESRA KALKAN
21746021
ORCID NO: 0009-0005-3165-5389**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MUHAMMED EYYÜP SALLABAŞ**

TEMMUZ 2023

Esra KALKAN tarafından hazırlanan “5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Ekoeleştirel Açıdan İncelenmesi” başlıklı çalışma, **19/07/2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Prof. Dr. Muhammed Eyyüp SALLABAŞ

.....

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Hayrullah KAHYA

.....

Dr. Öğr. Üye. Suna ÖZCAN

.....

ÖZET

5, 6, 7 VE 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ METİNLERİN EKOELEŞTİREL AÇIDAN İNCELENMESİ

Sanayi devriminin bir çıktısı olarak insanın doğaya bakış açısının değişmesiyle birlikte günümüzde açıkça gözlemlenebilen ve olumsuz etkileri her geçen gün daha çok hissedilen çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Çevresel krizlerin küresel boyutlara ulaşması sorunun çözümünü yalnızca doğa bilimlerinde aramanın yetersiz olduğunu göstermiştir. İlk olarak Amerika’da ortaya çıkan ekoeleştiri kuramı; su kaynaklarının azalması, hava sıcaklıklarının mevsim normallerinin üstüne çıkmasıyla birlikte oluşan orman yangınları, sera gazı salınımının öngörülen sınırı geçmesiyle ortaya çıkan hava kirliliği, türlerin yok oluşu, buzulların erimesi, küresel ısınma, kuraklık gibi birçok çevresel probleme edebî metinler ve kültürel öğeler aracılığıyla dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Ekoeleştiri kuramına göre edebî metinler; çevre sorunlarının fark edilmesinde, tanımlanmasında ve bu sorunların çözümünde önemli bir rol oynamaktadır. Literatür incelendiğinde ortaokul Türkçe ders kitabındaki metinlerin tamamının ekoeleştirel yönden incelenmesine yönelik bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu sebeple öğretmenlerin % 94,4 gibi bir oranla en çok kullandığı ders materyali olan ders kitaplarındaki edebi metinlerin ekoeleştiri penceresinden incelenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında ekoeleştirel yaklaşımlardan yola çıkılarak ölçütler belirlenmiş, bu ölçütler uzman görüşüne göre düzenlenerek doküman analizine temel teşkil etmiştir. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında kullanılan ortaokul (5, 6, 7 ve 8. sınıf) Türkçe ders kitaplarındaki 160 okuma ve dinleme metni doküman analizi yöntemiyle analiz edilmiş, elde edilen bulgular tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır. Yapılan inceleme sonucunda 160 metinden 53’ünde ekoeleştirel iletilere yer verildiği belirlenmiş ve ekolojik bir bilinç kazandırmada edebiyatın dönüştürücü işlevinden yeterince faydalanılmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ekoeleştiri, Çevreci Eleştiri, Ortaokul Türkçe Ders Kitabı

ABSTRACT

5, 6, 7 AND 8TH GRADES EXAMINATION OF TEXTS IN THE CLASSROOM TURKISH TEXTBOOK FROM AN ECOCRITICAL POINT OF VIEW

As an outcome of the industrial revolution, with the change in the perspective of people on nature, environmental problems that can be clearly observed today and whose negative effects are felt more and more everyday have emerged. The fact that environmental crises have reached global dimensions has shown that it is insufficient to seek the solution of the problem only in natural sciences. The theory of ecocriticism, which first emerged in the United States, causes many environmental problems such as the decrease in water resources, forest fires caused by the increase in air temperatures above the seasonal normal, air pollution caused by greenhouse gas emissions exceeding the predicted limit, extinction of species, melting of glaciers, global warming drought aimed to draw attention through literary texts play an global elements. According to the theory of ecocriticism literary texts play an important role in recognizing defining and solving environmental problems. When the literature is examined, it is seen that there is no study to analyze all the texts in the secondary school Turkish textbook from an ecocritical perspective. For this reason, the purpose of this research is to examine the literary texts in textbooks, which are the most used course materials by 94,4 % of teachers, from the eco-criticism perspective. Within the scope of the study, criteria were determined based on ecocritical approaches, these criteria were arranged according to expert opinion and formed the basis for document analysis. In the 2022-2023 academic year, 160 reading and listening texts, that were used in secondary school (6th, 7th and 8th grade) Turkish textbooks, were analyzed by document analysis method, and the findings were presented in tables and interpreted. As a result of the examination, it was determined that 53 out of 160 texts included ecocritical messages and it was seen that the transformative function of literature was not sufficiently utilized in raising an ecological awareness.

Keywords: Ecocriticism, Environmental Criticism, Secondary School Turkish Textbook.

ÖN SÖZ

Ekolojik olarak bilinç kazandırma sürecinin erken yaşlarda başlamasının etkili olacağı üzerinde duran Dindar, bu derslerde okutulan kitapların bakış açısının fazlasıyla önem arz ettiğini ifade etmektedir. Dindar, ilkokul sıralarında ezberlediğimiz “Baltalar elimizde, uzun ip belimizde, biz gideriz ormana hey ormana!” şarkısını söyleyerek neşelenen çocukların ne kadar ekolojik bir bilince sahip olacağını sorgulamaktadır. Bu sorgulama bu çalışmanın çıkış noktasındaki motivasyon ile aynı noktaya işaret etmektedir. Dünyamız için etki alanımız içinde faaliyette bulunmak tüm insanlığın kaçınılmaz görevlerindendir. Dünyanın bize açıkça vermiş olduğu mesajların farkında olarak bu çalışmada erken yaşlarda edebi metinlerle tanışmamızı sağlayan Türkçe ders kitabındaki metinlerin ekoeleştirel yönden incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde “Giriş” ana başlığı altında araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları, varsayımları ve tanımları belirlenmiş, “İlgili Araştırmalar” başlığı altında ise ekoeleştiri üzerine yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü olan “Kuramsal Çerçeve” başlığında ekoeleştiri, 21. yüzyıl becerileri, eleştirel düşünme ve ders kitaplarına yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde “Yöntem” ana başlığı altında araştırmanın deseni, inceleme nesneleri, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde “Bulgular” ana başlığı altında, toplanan verilerden elde edilen bulgular tablolar hâlinde sunulmuş ve istatistiksel olarak yorumlanmıştır. Araştırmanın beşinci bölümünde “Sonuç, Tartışma ve Öneriler” ana başlığı altında genel değerlendirme yapılmıştır.

Tez aşamasına gelmemde ve yazma gayretimi desteklemesi bakımından kıymetli hocam Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı’ya, tezin her aşamasında vakit ayırarak ilerlememi sağlayan, yol gösterici açıklamalarıyla kilitlendiğim noktaları aydınlığa kavuşturan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Muhammed Eyyüp Sallabaş’a teşekkürü bir borç bilirim. Gerek tezsiz gerek tezli yüksek lisans boyunca bilgilerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarıma da teşekkür ederim. Ekoeleştiri konusunda yaptığı çalışmalar ve bu alanda çalıştığımı söylediğimdeki yüreklendirici ifadeleri için Sayın Prof. Dr. Serpil Oppermann’a, ekoeleştiri alanında ihtiyaç duyduğum konularda ekoeleştirmen olarak yol gösterici olan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Gülşah Göçmen’e teşekkür ederim.

Tezsiz yüksek lisanstan tezli yüksek lisansa geçmek için yüreklendiren arkadaşım Mert Şahin’e, tez boyunca her daim yanımda olan ve kıymetli desteğini esirgemeyen yol arkadaşım Zeynep Gümüş’e, birlikte geçireceğimiz kıymetli zamanlarından feragat eden eşim Yasin Gürkan Kalkan’a ve kızlarım Asya Kalkan ve Göksu Kalkan’a da teşekkür ederim.

Esra KALKAN

Temmuz, 2023; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Problem Cümlesi.....	3
1.3.1. Alt Problemler.....	3
1.4. Araştırmanın Önemi.....	4
1.5. Varsayımlar.....	4
1.6. Sınırlılıklar	5
1.7. Tanımlar	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. 21.Yüzyıl Becerileri	6
2.1.1. Yaşam ve Kariyer Becerileri.....	7
2.1.2. Öğrenme ve Yenilik (4C) Becerileri	8
2.1.3. Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri.....	8
2.2. Eleştirel Düşünme	10
2.2.1. Eleştirel Düşünen Bireylerin Özellikleri.....	11
2.2.2. Eleştirel Düşünmenin Eğitim Sistemindeki Yeri	12
2.3. Ders Kitabı	12
2.4. Ekoeleştiri	14

2.4.1. Ekoeleştirel Yaklaşımlar	18
2.4.1.1. Sığ ve Derin Ekoloji.....	18
2.4.1.2. Toplumsal Ekoloji.....	19
2.4.1.3. Ekofeminizm	20
2.4.2. Metinlerin Değerlendirilmesinde Ekoeleştirel Ölçütler	20
2.5. İlgili Araştırmalar	22
3. YÖNTEM.....	26
3.1. Araştırmanın Modeli	26
3.2. İnceleme Nesneleri.....	26
3.3. Verilerin Toplanması	33
3.4. Verilerin Analizi.....	34
4. BULGULAR	35
4.1. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Ekoeleştiri Kriterlerine Ait Bulgular	35
4.1.1. “Doğadaki Her Canlının İnsana Faydasından Bağımsız Olarak Kendi Değeri Vardır.” Kriterine İlişkin Bulgular	35
4.1.2. “Doğanın ve Çevrenin Korunması Adına Eylemde Bulunmayı Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	35
4.1.3. Doğal Kaynakları Kullanırken Eşzamanlı Olarak Doğaya Sevgi, Saygı ve Hayranlık Duygularını Geliştirir.” Kriterine ilişkin Bulgular.....	37
4.1.4. “Ekosistemin Sağlıklı İşleyişi İçin Hiçbir Öğeye Bütünün Dengesini Bozacak Derecede Müdahale Edilmemesi Gerekliğini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular	38
4.1.5. “Doğanın Metafor Olarak Kullanımında Ötekileştirmeyen Bir Dil Kullanır.” Kriterine İlişkin Bulgular	38
4.1.6. “İnsan Merkezli Düşünce Sistemi Yerine İnsanı Da İçine Alan Gezegen Merkezci Dünya Görüşünü Destekler.” Kriterine İlişkin Bulgular	39
4.1.7. “Yaşadıkları Yörenin Ekosistemini ve Doğadaki Ekolojik Süreçleri Öğrenmeye Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular	40

4.1.8. “İnsanın Tüm Canlıların Aleyhine Olacak Şekilde Geliştirdiği Davranış ve Düşünce Kalıplarını Fark Etmesini Sağlar.” Kriterine İlişkin Bulgular	41
4.1.9. “Doğadaki Her Şeyin Bir Bütün Olduğunu Düşündürerek Ekolojik Benlik Geliştirmeye Yardımcı Olur.” Kriterine İlişkin Bulgular	42
4.1.10. “İnsanların Fiziksel Çevreyle Herhangi Bir Çıkar Gözetmeden Temas Halinde Olmasının Önemini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	43
4.2. 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Ekoeleştiri Kriterlerine Ait Bulgular	45
4.2.1. “Doğadaki Her Canlının İnsana Faydasından Bağımsız Olarak Kendi Değeri Vardır.” Kriterine İlişkin Bulgular	45
4.2.2. “Doğanın ve Çevrenin Korunması Adına Eylemde Bulunmayı Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	45
4.2.3. “Doğal Kaynakları Kullanırken Eşzamanlı Olarak Doğaya Sevgi, Saygı ve Hayranlık Duygularını Geliştirir.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	46
4.2.4. “Ekosistemin Sağlıklı İşleyişi İçin Hiçbir Öğeye Bütünün Dengesini Bozacak Derecede Müdahale Edilmemesi Gerekliğini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular	46
4.2.5. “Doğanın Metafor Olarak Kullanımında Ötekileştirmeyen Bir Dil Kullanır.” Kriterine İlişkin Bulgular	47
4.2.6. “İnsan Merkezli Düşünce Sistemi Yerine İnsanı Da İçine Alan Gezegen Merkezci Dünya Görüşünü Destekler.” Kriterine İlişkin Bulgular	48
4.2.7. “Yaşadıkları Yörenin Ekosistemini ve Doğadaki Ekolojik Süreçleri Öğrenmeye Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular	49
4.2.8. “İnsanın Tüm Canlıların Aleyhine Olacak Şekilde Geliştirdiği Davranış ve Düşünce Kalıplarını Fark Etmesini Sağlar.” Kriterine İlişkin Bulgular	50
4.2.9. “Doğadaki Her Şeyin Bir Bütün Olduğunu Düşündürerek Ekolojik Benlik Geliştirmeye Yardımcı Olur.” Kriterine İlişkin Bulgular	51
4.2.10. “İnsanların Fiziksel Çevreyle Herhangi Bir Çıkar Gözetmeden Temas Halinde Olmasının Önemini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	52
4.3. 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Ekoeleştiri Kriterlerine Ait Bulgular	52

4.3.1. “Doğadaki Her Canlının İnsana Faydasından Bağımsız Olarak Kendi Değeri Vardır.” Kriterine İlişkin Bulgular	53
4.3.2. “Doğanın ve Çevrenin Korunması Adına Eylemde Bulunmayı Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	55
4.3.3. “Doğal Kaynakları Kullanırken Eşzamanlı Olarak Doğaya Sevgi, Saygı ve Hayranlık Duygularını Geliştirir.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	55
4.3.4. “Ekosistemin Sağlıklı İşleyişi İçin Hiçbir Öğeye Bütünün Dengesini Bozacak Derecede Müdahale Edilmemesi Gerektiğini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular	57
4.3.5. “Doğanın Metafor Olarak Kullanımında Ötekileştirmeyen Bir Dil Kullanır.” Kriterine İlişkin Bulgular	57
4.3.6. “İnsan Merkezli Düşünce Sistemi Yerine İnsanı Da İçine Alan Gezegen Merkezci Dünya Görüşünü Destekler.” Kriterine İlişkin Bulgular	58
4.3.7. “Yaşadıkları Yörenin Ekosistemini ve Doğadaki Ekolojik Süreçleri Öğrenmeye Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular	58
4.3.8. “İnsanın Tüm Canlıların Aleyhine Olacak Şekilde Geliştirdiği Davranış ve Düşünce Kalıplarını Fark Etmesini Sağlar.” Kriterine İlişkin Bulgular	60
4.3.9. “Doğadaki Her Şeyin Bir Bütün Olduğunu Düşündürerek Ekolojik Benlik Geliştirmeye Yardımcı Olur.” Kriterine İlişkin Bulgular	62
4.3.10. “İnsanların Fiziksel Çevreyle Herhangi Bir Çıkar Gözetmeden Temas Halinde Olmasının Önemini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	63
4.4. 8.Sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki Ekoeleştirici Kriterlerine Ait Bulgular.....	64
4.4.1. “Doğadaki Her Canlının İnsana Faydasından Bağımsız Olarak Kendi Değeri Vardır.” Kriterine İlişkin Bulgular	64
4.4.2. “Doğanın ve Çevrenin Korunması Adına Eylemde Bulunmayı Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	65
4.4.3. “Doğal Kaynakları Kullanırken Eşzamanlı Olarak Doğaya Sevgi, Saygı ve Hayranlık Duygularını Geliştirir.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	66

4.4.4. “Ekosistemin Sağlıklı İşleyişi İçin Hiçbir Ögeye Bütünün Dengesini Bozacak Derecede Müdahale Edilmemesi Gerekliğini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular	66
4.4.5. “Doğanın Metafor Olarak Kullanımında Ötekileştirmeyen Bir Dil Kullanır.” Kriterine İlişkin Bulgular	66
4.4.6. “İnsan Merkezli Düşünce Sistemi Yerine İnsanı Da İçine Alan Gezegen Merkezci Dünya Görüşünü Destekler.” Kriterine İlişkin Bulgular	68
4.4.7. “Yaşadıkları Yörenin Ekosistemini ve Doğadaki Ekolojik Süreçleri Öğrenmeye Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular	69
4.4.8. “İnsanın Tüm Canlıların Aleyhine Olacak Şekilde Geliştirdiği Davranış ve Düşünce Kalıplarını Fark Etmesini Sağlar.” Kriterine İlişkin Bulgular	70
4.4.9. “Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” Kriterine İlişkin Bulgular	72
4.4.10. “İnsanların Fiziksel Çevreyle Herhangi Bir Çıkar Gözetmeden Temas Halinde Olmasının Önemini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular.....	75
4.5. 5,6,7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Ekoeleştirici Kriterlerine Aykırı Bulgular.....	78
5. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER	81
5.1. Sonuç ve Tartışma.....	81
5.2. Öneriler	86
KAYNAKÇA	87

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 5.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı.....	27
Tablo 2. 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı.....	28
Tablo 3. 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı.....	30
Tablo 4. 8.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı.....	31

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 21.Yüzyıl Becerileri.....	7
Şekil 2. 5.Sınıf Türkçe Ders Kitabından Elde Edilen Bulguların Ekoeleştirilme Kriterlerine Göre Dağılımı.....	44
Şekil 3. 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerden Elde Edilen Bulguların Ekoeleştirilme Kriterlerine Göre Dağılımı.....	52
Şekil 4.7.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerden Elde Edilen Bulguların Ekoeleştirilme Kriterlerine Göre Dağılımı.....	64
Şekil 5.8.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerden Elde Edilen Bulguların Ekoeleştirilme Kriterlerine Göre Dağılımı.....	75
Şekil 6. 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerden Elde Edilen Bulguların Kademelere Göre Karşılaştırılması.....	76

KISALTMALAR LİSTESİ

ASIA	: Society Asia Society Partnership for Global Learning
ASLE	: Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneği
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
EASLE	: European Association For The Study Of Literature, Cultere And Environment (Avrupa Edebiyat, Kültür ve Çevre Çalışmaları Derneği)
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
ISLE	: Interdisciplinary Studies in Literature and Enviroment (Disiplinlerarası Edebiyat ve Çevre Çalışmaları)
ISTE	: International Society for Technology in Education(Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu)
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı
P21	: Partnership for 21st Century Learning (21.Yüzyıl Öğrenme Ortaklığı)
TDK	:Türk Dil Kurumu
4C	:Creativity, Critical Thinking, Communication and Collaboration (Yaratıcılık, Eleştirel Düşünme, İletişim ve İş birliği)

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, problem cümlesi, alt problemleri, varsayımları ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur.

1.1. Problem Durumu

Canlıların yaşamları süresince karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları (Yücel ve Morgil, 1998) biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam çevre olarak ifade edilmektedir (Güney, 2003). Hava, su, toprak gibi cansız faktörlerle ve diğer canlılarla bir arada yaşayan insan, ihtiyaçlarını karşılamak için çevreye yönelik birtakım olumsuz eylemlerde bulunmaktadır. Sanayi devrimi, teknolojinin gelişmesi gibi etmenler sebebiyle değişen insan faaliyetleri çevrenin sürekli olarak zarar görmesine yol açmıştır. Günümüzde insanın doğadan ayrışmasıyla başlayan ve doğanın yıkımına doğu giden sürecin dünya üzerindeki tehditkâr etkileri açıkça hissedilmeye başlamıştır. İnsanın kendini doğanın üstünde konumlandırışı, doğal çevrenin yıkıma varan tahribatı, doğayı bilinçsiz ve sevgisizce yok etmeye yönelik eylemleri (Sönmez ve Bölükmeşe, 2021) ekolojik dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Küresel ısınma, Amazon ormanlarının yok olmaya giden tahribatı, çeşitli türlerin neslinin tükenmesi, orman yangınları, iklim değişikliği gibi birçok sorun (Sobel, 2019) gezegeni bekleyen tehlikenin boyutunu göstermektedir. Bilimsel tahminlere göre önümüzdeki yirmi yıl içinde sera gazı salınımında önemli bir azalma sağlanamadığı takdirde insan toplulukları daha önce karşı karşıya kalmadıkları zorluklarla mücadele etmek zorunda kalacaktır (Harari, 2018). Dolayısıyla iklim değişikliği ve onun beraberinde getirdiği zorluklara maruz kalmamak için mevcut durumla devam edilemeyeceği görülmüştür.

Doğal dengenin bozulmasıyla birlikte ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümünde en etkili yol olarak çevre bilincine sahip bireylerin yetiştirilmesi görülmektedir. Çevre eğitimi ile çevreye duyarlı, dünyanın karşı karşıya kaldığı çevre sorunlardan haberdar olan ve bu sorunların çözümünde aktif rol alan bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır. Çevre eğitiminin ilk olarak 1972 yılında Stockholm’de Birleşmiş Milletler

toplantısında gündeme gelmesiyle (Ünal ve Dımışkı, 1998) birçok ülke evre eğitimi üzerine çalışmalarda bulunmaya başlamıştır.

Türkiye’de bu kapsamda 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resm Gazete’de yayımlanan 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile evre ve şehircilik Bakanlığının adı evre, şehircilik ve klim değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiş ve bakanlığa bağlı olarak klim Değişikliği Başkanlığı oluşturulmuştur. Bakanlık; evre kirliliğini önlemek, çevrenin ve doğanın korunmasını sağlamak, iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadele etmek üzere yeniden yapılandırılmıştır. evre, şehircilik ve klim Değişikliği bakanlığının yanı sıra Millî Eğitim Bakanlığı da çeşitli kamu ve sivil toplum kuruluşları ile beraber örgün ve yaygın eğitimde evre eğitimi üzerine çalışmalar yapmaktadır (Gülersoy vd., 2020). Millî Eğitim Bakanlığı 2022-2023 eğitim ğretim yılı itibari ile “evre Eğitimi ve klim Değişikliği” adlı seçmeli dersi ortaokul kademelerinde haftada iki saat olacak şekilde eğitime dhil ederek çevreye duyarlı nesillerin yetişmesinde önemli bir adım atmıştır. Seçmeli dersin yanı sıra ortaokul kademesinde Fen ve Teknoloji ile Sosyal Bilgiler ders programlarına bakıldığında evre eğitimine dair kazanımların yer aldığı görülmektedir.

evre sorunlarının küresel bir boyutunun olması ve olumsuz etkisini günden güne arttırması çevrenin disiplinler arası bağlamda ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda evre bilincinin kazandırılmasında Türkçe dersinin de etkili olabileceği dşnlmektedir. evre ve edebiyatı bir potada eriterek evre sorunlarının çözümüne katkıda bulunmayı hedefleyen ekoeleştiri kuramının hedeflerine bakıldığında evre eğitimi ile paralellik gösterdiği görülmüştür. Ekoeleştiri doğanın korunması konusunda insanlarda farkındalık uyandırmada bilim dilinden ziyade insan ruhuna hitap eden edebî dilin daha etkili olacağını savunmaktadır (zdağ, 2017). Çevresel kirliliklerin, felaketlerin, krizlerin edebiyat aracılığıyla insanlara fark ettirilmesini amaçlayan ekoeleştiri; edebiyatın sosyal ve toplumsal sorumluluğunu ön plana çıkararak doğanın yok edilmesinin önüne geçmeyi hedeflemiştir (Bulut, 2005).

Türkçe dersi 5 ve 6. sınıflarda 6 saat; 7 ve 8. sınıflarda haftada 5 saat olarak yer almaktadır. Türkçe ders kitabındaki metinlerin ekoeleştirel niteliğinin olması kazandırılmak istenen evre bilincinin edebi eserler aracılığıyla daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayacaktır.

Yapılan literatür taramasında alanda iki çalışmaya rastlanmıştır. Bunlardan bir tanesi Türkçe ders kitabında yer alan “Doğa ve Evren” temasındaki metinlerin incelendiği

Başıoğlu ve Sarıdede'ye (2020) ait çalışmadır. Diğer bir çalışma ise Türkçe ders kitaplarındaki “Doğa ve Evren” temasında yer alan şiirleri ekoeleştirel açıdan inceleyen Sağlam ve Miçooğulları'nın (2021) çalışmasıdır. Bu iki çalışmada da Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tamamının ekoeleştirel bir bakış açısıyla incelenmediği görülmüştür. Ekolojik bir bilinç kazandırmada Türkçe ders kitabındaki metinlerin ekoeleştirel yönünün olmasının çevre eğitime ve çevre farkındalığının artmasına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ortaokul (5,6,7 ve 8.sınıf) Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri ekoeleştirel açıdan incelemektir.

1.3. Araştırmanın Problem Cümlesi

Bu çalışmada Türkçe ders kitabındaki metinlerin ekoeleştirel yönünün olup olmadığını tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın problem cümlesi “Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler ekoeleştirel açıdan ne düzeydedir?” olarak belirlenmiştir.

1.3.1. Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesine bağlı olarak aşağıdaki alt problem cümlelerine cevap aranmıştır:

- Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde “Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” bakış açısına yer verilmiş midir?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinler, doğanın ve çevrenin korunması adına harekete geçmeyi teşvik etmekte midir?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinler, doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirmekte midir?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinler, ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgulamakta mıdır?

- Türkçe ders kitaplarındaki metinler, doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanmakta mıdır?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinler, insan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü desteklemekte midir?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinler, yaşanan yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik etmekte midir?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinler, insanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlamakta mıdır?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinler doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olmakta mıdır?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinler, insanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgulamakta mıdır?

1.4. Araştırmanın Önemi

Türkçe dersinde temel dil becerilerinin kazandırılmasında metinler önemli bir yer tutmaktadır. Türkçe dersinin amaçlarına ulaşmasındaki işlevlerinin yanı sıra Türkçe ders kitaplarındaki metinlerden çevre eğitimi açısından da faydalanılacağı düşünülmektedir. Çevrenin korunması ve insanların çevre konusunda bilinçlenmesi üzerinde çalışmalar yürüten ekoeleştirici kuramı Türkçe ders kitabındaki metinleri çevreci bir gözle ele almayı kolaylaştırmaktadır. Literatürde Türkçe ders kitabındaki metinleri ekoeleştirici açıdan inceleyen sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar da tüm metinleri incelemek yerine doğa ve evren temasındaki metinler ile sınırlı tutulmuştur. Türkçe ders kitabında yer alan tüm metinlerin incelenmesiyle metinler aracılığıyla Türkçe dersinin çevresel farkındalık kazandırmadaki rolünü ortaya koymak bu çalışmanın önemini göstermektedir.

1.5. Varsayımlar

Bu çalışmada uzman görüşüne sunulacak belirlenen ekoeleştirici kriterlerinin ekoeleştirici kuramını yansıttığı varsayılmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırma Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının kurul kararıyla 2019- 2020 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul ettiği ortaokul (5, 6, 7, ve 8. Sınıf) Türkçe ders kitaplarındaki metinler ile sınırlı tutulmuştur.

1.7. Tanımlar

Ekoloji: Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından Yunanca oikos (ev) ve logos (bilim) sözcüklerinden türetilen canlıların birbiriyle ve çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır.

Sığ Ekoloji: İnsanı ve insanın ihtiyaçlarını merkeze alan, doğayı insan için kaynak olarak gören teknolojinin yardımı ile çevre sorunlarına çözüm üretilebileceğini düşünen çevre hareketidir.

Antropojen: İnsan etkisiyle ortaya çıkan çevresel sorunlara verilen holosenden sonra geldiği ifade edilen çağdır (Sümer vd., 2020).

Anglafon: Özellikle konuşulan tek dilin İngilizce olmadığı ülkelerde İngilizce konuşan kişiyi tanımlamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde problem durumu ile ilgili literatür taraması yapılarak çalışmanın kuramsal çerçevesi ve ilgili literatür hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. 21.Yüzyıl Becerileri

Son yıllarda bilim ve teknoloji alanındaki hızlı değişim insanların çağın gerisinde kalmamaları için sahip oldukları birtakım bilgi ve becerilere yenilerini eklemelerini gerektirmiştir. Voogt ve Roblin'e göre (2010), değişimin hızı göz önüne alındığında, çok miktarda bilgi ve teknolojinin insan hayatı üzerindeki yadsınamaz etkisi sebebiyle öğrencilerin şu anda değerli sayılan yeterliliklere ve sürekli değişen bir toplumda yer alabilmek için önemli olan yeni yeterliliklere sahip olmaları gerekmektedir.

21. yüzyılda insanların iş hayatı, vatandaşlık, iletişim, kendini gerçekleştirme gibi alanlarda sahip olması gereken yetenekler 20. yüzyıldan oldukça farklıdır (Dede, 2009). 21. yüzyıl becerilerine sahip bir bireyde; eleştirel ve yaratıcı düşünebilme, problem çözme, etkili karar verme, bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda gerekli yeterliliklere sahip olma, iş birliğine açık olma, esnek ve uyumlu olma gibi becerilerin olması beklenmektedir.

Ekonomik, sosyal, siyasi yönden çağa ayak uydurmak isteyen birçok ülke 21. yüzyılda bireylerin sahip olması gereken niteliklerin neler olduğuna dair bir sınıflandırmaya ihtiyaç duymuştur. Bireylerin karmaşık görevleri, düşünmeyi ve iletişimi yerine getirmesini sağlayan yeterlilikler olarak tanımlanan 21. yüzyıl becerileri bilgi teknolojilerindeki hızlı değişim sebebiyle net bir sınıflandırmayı zorlaştırsa da birçok kurum ve kuruluş bu becerilerin neler olduğuna dair tanımlama ve gruplandırma yoluna gitmiştir. P21 (Partnership for 21st Century Learning), OECD (Organization for Economic Co-operation and Development), ASIA Society (Asia Society Partnership for Global Learning), ISTE (International Society for Technology in Education), EU (European Union) bahsi geçen kurumlardan birkaçıdır. 21. yüzyıl

becerileri için farklı modelleri karşılaştıran çalışmalarda iletişim, iş birliği, BİT ((Bilgi, İletişim ve Teknoloji) bilgisi ve sosyal ve/veya kültürel farkındalık alanlarında yetkinlik ihtiyacında güçlü benzerlikler tespit edilirken yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme ve yüksek kaliteli ürünler geliştirme yeteneği neredeyse tüm modeller tarafından 21. yüzyılın öncelikleri olarak görülmektedir (Voogt ve Roblin, 2010).

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde 21 eyalette uygulanan ve 33 kurum tarafından desteklenen Partnership for 21st Century Learning (2017) platformunun sınıflandırması esas alınarak 21. yüzyıl becerileri ayrıntılandırılmıştır.

Şekil 1. 21.Yüzyıl Becerileri

Kaynak: Battelle for Kids

Grafik, tanımlayıcı amaçlar için her bir unsuru ayrı ayrı temsil ederken, P21 tüm bileşenleri 21. yüzyılın öğretme ve öğrenme sürecinde tamamen birbirine bağlı olarak görmektedir (P21 Ortaklığı, 2004). Grafiğe göre P21 platformu 21. yüzyıl becerilerini Yaşam ve Kariyer Becerileri, Öğrenme ve Yenilik (4C) Becerileri, Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri olmak üzere 3 ana başlık altında incelemektedir:

2.1.1. Yaşam ve Kariyer Becerileri

Günümüzdeki yaşam ve çalışma ortamları, düşünme becerilerinden ve içerik bilgisinden çok daha fazlasını gerektirmektedir. Küresel olarak rekabetçi bilgi çağında karmaşık yaşam ve çalışma ortamlarında gezinme yeteneği, öğrencilerin yeterli yaşam ve kariyer becerilerini geliştirmeye çok dikkat etmelerini gerektirir. Platformun

sınıflandırmasına göre “esneklik, değişime uyum, bağımsız çalışma, hedefleri zamanında yönetme, başkalarıyla etkili iletişim kurma, farklı ekiplerde etkin çalışma, proje yönetme” gibi beceriler yaşam ve kariyer becerileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli rollere uyum sağlayan, belirsizlik ve değişen önceliklere karşı etkin bir şekilde çalışan, övgü ve eleştiri almayı bilen, somut ve soyut başarı hedefleri belirleyen, konuşma ve dinlemenin yeri ve zamanını doğru kestiren, kültürel farklılıklara saygı gösteren ve çeşitli sosyal ve kültürel geçmişlerden gelen insanlarla etkin bir şekilde çalışan bireylerin yaşamda ve kariyer alanlarında çağın taleplerine karşılık verebileceği düşünülmektedir.

2.1.2. Öğrenme ve Yenilik (4C) Becerileri

Öğrenme ve yenilikçilik becerileri, 21. yüzyılda giderek daha karmaşık bir yaşam ve çalışma ortamlarına hazırlanan öğrencilerle, olmayanları birbirinden ayıran beceriler olarak giderek daha fazla kabul görmektedir. Öğrencileri geleceğe hazırlamak için yaratıcılık, eleştirel düşünme, iletişim ve iş birliğine odaklanmak esastır (P21 Ortaklığı, 2004). Öğrenme ve yenilik becerileri başlığı altında 4C (Creativity, Critical Thinking, Communication and Collaboration) olarak adlandırılan yaratıcılık ve yenilik, eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve iş birliği becerilerine yer verilmiştir. Çok çeşitli fikir yaratma teknikleri kullanan, başarısızlığı bir öğrenme fırsatı olarak gören; yaratıcılığın ve yeniliğin, küçük başarıların ve sık sık yapılan hataların uzun vadeli, döngüsel bir süreci olduğunu anlayan, duruma uygun olarak çeşitli akıl yürütme türlerini (tümevarım, tümdengelim, vb.) kullanan, bilgi ve argümanlar arasında sentez yapıp bağlantı kuran, alışılmadık türden farklı sorunları hem geleneksel hem de yenilikçi yollarla çözen bireylerin öğrenme ve yenilik becerilerine sahip olması beklenmektedir.

2.1.3. Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri

21. yüzyılın etkili vatandaşları ve çalışanları bilgi; medya ve teknoloji ile ilgili bir dizi işlevsel ve eleştirel düşünme becerisi sergileyebilmelidir (P21 Ortaklığı, 2004). Bilgi okuryazarlığı, Medya okur Yazarlığı, BİT (Bilgi, İletişim ve Teknoloji) okuryazarlığı “Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri” kapsamındadır. Bilgiye verimli (zaman) ve etkili (kaynaklar) erişen, bilgileri eleştirel ve yetkin bir şekilde değerlendiren, eldeki sorun veya sorun için bilgileri doğru ve yaratıcı bir şekilde kullanan, medya mesajlarının nasıl ve neden oluşturulduğunu ve hangi amaçlarla oluşturulduğunu

anlayan, en uygun medya oluşturma araçlarını, özelliklerini ve kurallarını anlayıp ve kullanan, bilgiyi araştırmak, düzenlemek, değerlendirmek ve iletmek için teknolojiyi bir araç olarak kullanan bireyler bilgi, medya ve teknoloji becerilerine sahip bireyler olarak kabul edilmektedir.

Grafiğin orta kısmında anahtar konular ve 21. yüzyıl temalarına yer verilmiştir.

21. yüzyıl ortaklığı; tüm öğrencilerin 21. yüzyıl temalarına ve “İngilizce, okuma veya dil sanatları, dünya dilleri, sanat, matematik, ekonomi, bilim, coğrafya, tarih, devlet ve yurttaşlar” başlıklarından oluşan anahtar konulara hâkim olmalarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Okulların yalnızca temel konulara odaklanmasını yeterli bulmayan ortaklık; 21. yüzyılın disiplinler arası temalarını temel konulara harmanlayarak okulların çok daha yüksek seviyelerde akademik içeriğin anlaşılmasını teşvik etmesi gerektiğini vurgular. Küresel Farkındalık, Finansal, Ekonomik, İş ve Girişimci Okuryazarlık, Sivil Okuryazarlık, Sağlık Okuryazarlığı, evre Okuryazarlığı 21. yüzyıl temaları olarak belirlenmiştir. Kişisel, iş ve topluluk bağlamında karşılıklı saygı ve açık diyalog ruhu içinde farklı kültürleri, dinleri ve yaşam tarzlarını temsil eden bireylerden öğrenen ve onlarla iş birliği içinde çalışan, uygun kişisel ekonomik seçimleri nasıl yapacağını bilen, ekonominin toplumdaki rolünü anlayan, nasıl bilgi sahibi olunacağını bilerek ve hükümet süreçlerini anlayarak sivil yaşama etkin bir şekilde katılan bireylerin akademik olarak daha başarılı olacağını vurgulayan ortaklık; bunlara ek olarak evre okuryazarlığına sahip bireylerin niteliklerine de değinmiştir. Ortaklığa göre:

- Hava, iklim, toprak, gıda, enerji, su ve ekosistemlerle ilgili olarak evre ve onu etkileyen koşullar ve koşullar hakkında bilgi ve anlayış sergilemek,
- Toplumun doğal dünya üzerindeki etkisi hakkında bilgi ve anlayış göstermek (rneğin, nüfus artışı, nüfus gelişimi, kaynak tüketim oranı, vb.)
- evre sorunlarını araştırmak ve analiz etmek ve etkili çözümler hakkında doğru sonuçlar çıkarmak,
- Çevresel zorlukları ele almak için bireysel ve toplu eylemde bulunmak (rneğin, küresel eylemlere katılmak, çevresel konularda eyleme ilham veren çözümler tasarlamak bireylerin evre okuryazarlığı kazanabilmeleri için gerekli becerilerdir.

Grafiğin alt kısmında “21. yüzyıl destek sistemleri” olarak yer alan unsurlar, öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerine hâkim olmasını sağlamak için gerekli kritik sistemler olarak adlandırılmıştır. 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmek isteyen kurum ve kuruluşların mevcut sistemlerini 21. yüzyıl destek sistemleriyle uyumlu hale getirmeleri üzerinde önemle duran ortaklık, destek sistemlerini maddeler halinde açıklamıştır.

OECD (2009) raporuna göre 21. yüzyıl becerileri Avustralya, Kanada, Finlandiya, Belçika, İrlanda, İtalya Norveç, Yeni Zelanda gibi ülkelerin eğitim programlarında yer almaktadır. Türkiye ise Avrupa yeterlilikler çerçevesi uyarınca kendi yeterlilikler çerçevesini oluşturmuş ve öğretim programlarına entegre etmeye çalışmıştır. 2004 yılında uygulamaya konan ilköğretim programlarında tüm derslerde, ortak beceriler olarak eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, araştırma, problem çözme, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik becerilerine yer verilmiştir. Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının 21. yüzyıl becerileri açısından inceleyen Kurdayıoğlu (2009), 21. yüzyıl becerilerine temas eden yetkinlikler olsa da yetkinliklerin 21. yüzyıl becerilerin bütününe kapsamadığını ve dengeli bir şekilde dağılım göstermediğini ifade etmiştir.

2.2. Eleştirel Düşünme

21. yüzyıl becerileri başlığında üzerinde sıkça durulan, birçok kurum ve kuruluşun beceri gruplandırmasında yer alan düşünme becerilerinden biri de eleştirel düşünmedir. Eleştirel kelimesi değerlendirme, yargılama, ayırt etme anlamlarına gelen Yunanca “kritikos” teriminin karşılığıdır. Latince’ye “criticus” olarak geçmiş ve bu yolla diğer dillere yayılmıştır. (TDK) Türk Dil Kurumu sözlüğünde eleştiri; “Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit; bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle değerlendirerek anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılan yazı türü, kritik; özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama, yargılama” olarak ifade edilmektedir.

Temeli Sokrates’in Sokratik Sorgulama yöntemine dayanan eleştirel düşünme, bir entelektüel gelişim aracı olarak ilk defa Perry tarafından ortaya konulmuş, daha sonra Paul ve arkadaşları tarafından 80li yıllarda modelleştirilmiştir (Özden, 2000; Akbıyık, 2002). Eleştirel düşünmenin tanımlanması konusunda eğitim literatüründe ve bilimsel

kaynaklarda birbirine benzer fakat ufak tefek farklılıklar taşıyan tanımlar bulunmaktadır.

Eleştirel düşünmeyi psikoloji bilimi açısından tanımlayan Cüceloğlu'na göre (1996) eleştirel düşünme “Kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize bir zihinsel süreçtir.”

Kökdemir (2003), açısından eleştirel düşünme “Problem hakkında nihai sonuca varmadan önce problemi tam olarak anlayabilmek için eldeki bilgiyi yorumlama ve değerlendirme süreci” olarak ifade edilirken; Argüden (2005) tarafından “ön yargıların, varsayımların, ortaya koyulan her bilginin sınanmasıyla bir karara varmayı hedefleyen bir düşünce biçimi” olarak ifade edilmiştir. Paul ve Elder (2008) eleştirel düşünmeyi “kişinin sahip olduğu yapıları yetkin bir şekilde kullanarak düşünme yönteminin kalitesini arttıran bir süreç” olarak görmüştür. Facione ve diğerleri (2000) ise eleştirel düşünmeyi “yargının dayandığı düşüncelerin açıklanmasıyla sonuçlanan amaçlı, öz düzenleyici yargı” olarak tanımlamıştır.

2.2.1. Eleştirel Düşünen Bireylerin Özellikleri

Eleştirel düşünen bireyin verileri yorumlama, analiz etme ve çıkarımda bulunma gibi üst düzey becerilere sahip olması gerekmektedir. Gelişmiş bir düşünme biçimine sahip eleştirel düşünenler, normal düşünenlere göre daha gelişmiş ve nicelik bakımından daha çok fikir üretir (Ruggiero, 2017). Eleştirel düşünen birey; yeniliklere açıktır, bir sorunun nedenlerini üzerinde durur, güvenilir kaynaklara ulaşmayı gerekli görür, bütünü göz önünde bulundurarak ana noktayı belirlemeye çalışır, başkalarının görüşlerine karşı saygılıdır, görüşlerini bilimsel temellere dayandırır (Doğanay, 2000). Eleştirel düşünürler başkalarının fikirlerine açık olmakla birlikte nihai sonuca varma konusunda farklı fikirleri kendi iç görüşleriyle harmanlayarak (Özcan, 2022) adım atarlar. Eleştirel düşünürler, hayati soruları ve sorunları gündeme getirir, ortaya koyduğu sorunları net bir şekilde ifade eder, gerekli bilgileri derleyerek değerlendirmelerde bulunur, soyut fikirleri rahatlıkla kullanır, farklı görüşlere açıktır, etkili bir iletişim yetisine sahiptir (Semerci, 2016). Eleştirel düşünürler sorunu farklı açılardan görme, birçok farklı değerlendirmeyi göz önünde bulundurma ve adım atmadan önce daha fazla düşünce üretme eğilimindedir. Ayrıca, risk alma ve sorunları

analiz ederken hayal güçlerini kullanmada diğer düşünörlere nazaran daha isteklidirler (Murawski, 2014).

2.2.2. Eleştirel Düşünmenin Eğitim Sistemindeki Yeri

Teknolojinin son derece etkin olduğu bir çağda başarılı olmak için düşünme becerilerine sahip olmanın önemi bilinmektedir. İnsanların teknolojik gelişmelere bağlılığının artması sonucunda bilgi teknolojilerinin önem kazandığı ve bu nedenle toplumdaki değişikliklere cevap verebilme açısından eleştirel düşünmenin önemli bir rol üstlendiğı düşünölmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda Türk eğitim sistemine bakıldığında eleştirel düşönen bireyleri yetiştirmenin hedefleri içinde olduğu görölmektedir. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (MEB, 2006) giriş kısmında; “bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşönen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan” vb. niteliklerdeki bireylerin yetişmesine hizmet edecek yapıda öğretim programlarının hazırlandığı belirtilmektedir. Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması amaçlanmıştır. Öğretim programı doğrultusunda göre hazırlanan Türkçe ders kitaplarında eleştirel düşünme becerisine yer verilmektedir.

2.3. Ders Kitabı

Eğitim öğretim faaliyetlerinin önemli bir parçası olarak mevcudiyetini uzun yıllar koruyan temel araçlardan birisi ders kitaplarıdır. Ders kitapları, eğitim programlarındaki amaçlar ve kazanımları içeren, öğretmenlerin ders içi faaliyetlerinde yönlendirici; öğrenciler için görsel bir öğrenim materyali ve öğretme-öğrenmenin vazgeçilmez yazılı ve basılı öğretim araçlarıdır (Delice vd., 2009). Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinde (2015) “örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılmak üzere, içeriğı öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış, gerektiğinde fasiköl hâlinde de üretilebilen basılı eser” olarak tanımlanan ders kitabının öğretmenler tarafından %94,4 oranla en çok tercih edilen ders materyali olduğu Özbay'ın (2003) yaptığı araştırmada ortaya konmuştur. Ataman ve diğerleri (2001) ders kitaplarını, eğitim programındaki hedeflerin öğrenciye kazandırılmasında köprü vazifesi gördüğünü ifade ederek öğretim esnasında öğretmene yardımcı olmasının yanında öğrencinin kendi hızında istediğı zaman ve yerde tekrar etme

imkânı sağlayan materyaller olarak tanımlamışlardır. Ders kitabını öğrenci açısından tanımlayanlar ders kitabının öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık ettiğini ve dolayısıyla doğrudan ilişki kurduğu en temel araç olduğunu ifade etmiştir.

Sınıf ortamında kazandırılmak istenen becerilerin gelişmesinde önemli bir araç olan (Demirel, 1998) ders kitaplarının programın hedeflerini yansıtması bakımından birtakım niteliklere sahip olması gerekmektedir. Gürkaynak ve diğerlerine (2003) göre kitaplarda kullanılan metinlerin güncel sorunlara ilişkin ve geliştirici olması, örneklerin anlatılan konuya ve öğrenci deneyimlerine yakın olması, kitapların hazırlanması aşamasında disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Bunlara ek olarak; kitap içeriklerinin merak uyandırıcı olması, güdülenmenin sağlanması açısından görsel malzemenin metinle uyumlu olması ve estetik nitelikler taşıması önem arz etmektedir (Yılar, 2016). Ders kitabındaki metinlerin konularının ve ana fikrinin, başta öğrenci düzeyine uygun olmasının yanında millî değerlere ve toplumsal kurallara, ahlaki değerlere, insan ve doğa sevgisini geliştirmeye uygun olması gerektiğini belirtmiştir.

Melanlıoğlu ve diğerleri (2007), Türkçe öğretimi açısından ders kitaplarının önemli bir işlevinin olmasının ders kitaplarındaki yer alan metinlerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Türkçe dersi öğretim programında, ders kitaplarında yer alan okuma metinlerinde bulunması gereken özellikler sıralanmıştır (MEB, 2006). Öğretim programına göre metinlerin öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirecek, hayal dünyalarını zenginleştirecek nitelikte olması; öğrenciye eleştirel bir bakış açısı kazandıracak özellikler taşıması (Demirel, 1998; Küçükahmet, 2010; Ülper, 2018; Özdemir, 2019) gerekmektedir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin seçiminde dikkat edilecek hususlara bakıldığında eleştirel düşünmenin, ders kitabına metin seçiminde üzerinde durulan bir kavram olduğu görülmektedir. Üst düzey becerilerinin kazandırılmasında tek etken ders kitapları olmasa da eğitim faaliyetlerinde en çok tercih edilen materyal olması sebebiyle ders kitaplarının programda üzerinde durulan niteliklere sahip olması gerekmektedir.

2.4. Ekoeleştiri

Avcı toplayıcı bir toplum yaşamında doğa ile uzlaşma içinde yaşayan insan, tarım ile birlikte doğa ile arasındaki dengeli ilişkiye zarar vermeye başlamıştır. Ardından gelen sanayi devrimi insanın doğaya karşı bakış açısının değişmesine sebep olmuş ve insanın çıkarları (Özer, 2001; Ayaz, 2014; Mehani, 2022; Atasaver, 2021; Kuru, 2022) için doğayı sermaye olarak görmesi sadece doğanın değil insanın da (Yavuz, 2019) geleceğini tehlikeye sokmuştur. Homo sapiensi binlerce yıldır ekolojiyi hedef almış bir seri katile benzeten (Harari, 2018), insanlığın önümüzdeki dönemlerde ekolojik çöküşle yüz yüze geleceğini ve bu gidişe dur demediği takdirde birçok yaşam türünün yanında medeniyetin de tehlikede olacağını ifade etmektedir. Harari'nin öngörüsünü destekleyen insan faaliyetlerinin özellikle de karbondioksit gibi sera gazlarının salınımının dünya iklimi üzerindeki hissedilen olumsuz etkilerinin tüm dünyada belirgin hale gelmesiyle birlikte ekolojik araştırmalar gündeme taşınmıştır.

evre deyince akla ilk gelen doğa bilimleri olsa da evre konusunun sosyal bilimler için de hayati öneme sahip olduğu biyolog Rachel Carson'un Sessiz Bahar adlı eseriyle açıkça görölmüştür. Pestisitlerin insan bedenine ve doğaya verdiği zararları kurguya dayalı olarak anlatan Sessiz Bahar modern evrecilik hareketinin öncüsü olarak kabul edilmiştir (Özdağ, 2011). Çevrenin sosyal bilimlerin öznesi haline gelmesini sağlayarak evre konusunda sosyal bilimler aracılığıyla somut adımların atılmasına öncülük eden Sessiz Bahar'dan sonra evre sorunlarının yalnızca doğa bilimleri tarafından ele alınmasının yeterli olmayacağı doğanın disiplinler arası bağlamda ele alınmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur (İmge, 2018). 1972'de Joseph Meeker tarafından yayınlanan The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology (Hayatta Kalışın Komedisi: Yazınsal Ekoloji alışmaları) adlı alışma Oppermann'ın (2012) deyişiyle 'yazınsal ekoloji' kavramını ortaya atmış ve edebiyat metinleri ile biyoloji arasında ilişki kurmuştur. İnsan ve evre ilişkisinin evre-edebiyat bağlamında bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan ekoeleştiri sözcüğünü terim olarak ilk kullanan (Boynukara ve Tutak 2018; Akıllı ve şahiner, 2003) William Ruekert; ekoeleştiriye "ekolojinin prensiplerinin edebiyata uyarlanması" olarak edebiyatı ekoloji bilimiyle sınırlayıcı bir tanımlama yaparken (Ergin ve Dolcerocca, 2016) alanın öncülerinden Cheryl Glotfelty 1996'da Harold From ile derlediği "The Ecocriticism Reader" adlı kitabın giriş kısmında ekoeleştiri kavramını şu şekilde ifade etmiştir:

Ekoeleştiri nedir? En basit tanımıyla, edebiyatla fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Tıpkı feminist eleştirinin dili ve edebiyatı cinsiyet bilincine sahip bir bakış açısıyla incelemesi veya Marksist eleştirinin metin okumalarına üretim tarzlarına ve ekonomik sınıflara dayalı bir bilinç katması gibi ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına yeryüzü merkezli bir yaklaşım getirir (Glottfelty,1996: xix).

Heise belirli bir zaman diliminde çevrenin kültürel toplulukların hayal gücündeki rolü üzerinde durarak ekoeleştirinin doğa kavramının insanlar tarafından nasıl tanımlandığını ve kültürü inşa eden topluluğun doğaya hangi değerleri ne amaçla atfettiğini inceleyen ve analiz eden bir alan olduğu üzerinde durmaktadır (Heise 1997'den Akt. Boynukara ve Tutak, 2018). Ekoeleştiri “Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar” adlı eserinde ekoeleştirinin birçok yönüne temas eden Garrard’a (2012, s.17) göre ise ekoeleştiri, “insanla insan dışı arasındaki ilişkinin insanlığın kültürel tarihi boyunca incelenmesi ve bizzat insan kavramının eleştirel bir incelemesidir.”

Ekoeleştirinin tanımlarına bakıldığında erken dönem ekoeleştiride yabanıl doğanın kaynaklarının insandan korunması gerektiği üzerinde durulurken zamanla ekoeleştiri adının çevreci eleştiriye doğru anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir (Toska, 2017; Ergin ve Dolcerocca, 2016). Ekoeleştirinin ilk başlarda olduğu gibi sadece doğa ile ilgilenmediği, kültürü ve kültürün sonucunda ortaya çıkan çevresel durumların da çevreyi korumak adına ekoeleştirinin kapsamına alındığı yukarıdaki tanımlardan anlaşılmaktadır.

Türkiye’de ekoeleştiri çalışmalarına öncülük eden Özdağ (2017), “Çevreci Eleştiriye Giriş” adlı kitabında bilimsel ifadelerin toplumsal yapıda istenildiği kadar çevresel farkındalık oluşturmamasına değinirken ekoeleştirinin öncelikli hedefinin edebiyatın da içinde olduğu disiplinler arası bir yaklaşımla çevreye dair sorunları merkezinde insan olmadan ortaya koymayı hedeflediğini belirtir. İçinde bulunduğumuz iklim krizinin insanlara aktarımında bilimsel olarak ortaya konan matematiksel şablonların ve tabloların, rakamların ve istatistiksel verilerin pek de etkili olmadığını dile getiren Oppermann da (2012), “İnsan bilincine asıl ulaşan hikâyelerdir.” diyerek bu noktayı çevreci eleştirinin çıkış noktası olarak kabul etmiştir. Oppermann’a (2012) göre çevreci eleştiri çevresel kirliliklerin, felaketlerin, krizlerin insanlar tarafından fark edilmesini ve bu sayede çevre bilincinin edebiyat yoluyla insanlara kazandırılmasını hedeflemektedir. Sonuç olarak ekoeleştiri içinde bulunan çağın çevre durumu hakkında farkındalık oluşturmayı amaçlarken aynı zamanda çevresel felaketlere yol

açan tutum ve davranışları edebiyat yoluyla değiştirmeyi de istemektedir. Toska (2009), yazınsal metinlerin ve yazınla uğraşanların doğa ve çevre felaketlerinin çözümüne doğrudan katkı sağlayabileceğini ileri sürmektedir.

Çevre sorunlarına karşı edebiyatın bir tepkisi olarak ortaya çıkan ve edebiyatın sosyal ve toplumsal sorumluluğunu ön plana çıkarıp edebiyatta çevre bilincini yerleştirerek doğanın yok edilmesinin önüne geçmeyi amaçlayan (Bulut, 2005) ekoeleştirici, Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneğinin (ASLE) kurulmasıyla birlikte akademik olarak varlığını ortaya koymuştur. ASLE, 1992 yılında çevresel beşerî bilimler ve sanatlarda entelektüel çalışmalara ilham verme ve çalışmaları teşvik etme vizyonuyla, doğal çevrenin anlamlarını ve insanın birbiriyle ve insanın kendisi dışındaki dünyasıyla olan ilişkilerinin karmaşıklığını keşfetmek isteyen bir grup akademisyen ve yazar tarafından kurulmuştur (Akıllı ve Şahiner, 2013; Saatçioğlu, 2016). Günümüze gelindiğinde ASLE; edebiyat, tarih, felsefe, çevre çalışmaları, kültürel coğrafya, film ve medya, kültürel çalışmalar, kadın ve cinsiyet çalışmaları, dini çalışmalar, etnografya, psikoloji ve antropoloji dahil olmak üzere çeşitli disiplinleri temsil eden, beşerî bilimler ve sanat alanlarında çalışan uluslararası akademisyen ve öğretmen topluluğuna dönüşmüştür. 1993'ten beri ASLE üyelerinin yaptığı çalışmalar Oxford University Press aracılığıyla üç ayda bir yayınlanan uluslararası, hakemli, disiplinler arası akademik dergi (Interdisciplinary Studies in Literature and Environment) ISLE'de yayımlanmaktadır. İnternet adresinde ASLE'nin amiral gemisi, ekoeleştirici araştırma ve çevre yazımı dergisi olarak tanımlanan ISLE, on altı yıl boyunca sadece geleneksel kâğıt formatında çıkan dergilerinden sonra ASLE'nin çevresel ahlakına uygun olarak yalnızca çevrimiçi bir formata doğru geliştiğini açıklamıştır. ISLE'nin yanında ekoeleştirici alanına katkı sağlayan diğer bir dergi ise EASLCE (European Association For The Study Of Literature, Culture And Environment) Avrupa Edebiyat, Kültür ve Çevre Çalışmaları Derneğinin yayın organı olarak 2010 yılında yayın hayatına başlayan Ecozon'dur. Amacı, edebiyat, kültür ve çevre arasındaki bağlantılar ve ilişkiler hakkında çalışmak, bilgiyi ve halkın farkındalığını arttırmak olan Ecozon tüm edebiyat ve kültürlere yapılan katkılara açık olduğunu ifade etse de özel misyon olarak Avrupa kıtasının kültürel, dilsel ve doğal zenginliklerini ve çeşitliliğini yansıtmayı amaçladıklarını belirtmiştir.

The Future of Environmental Criticism (Çevreci Eleştirinin Geleceği) adlı kitabında çevreci eleştirinin iki dalga halinde geliştiğini ifade eden Buell'e (2005) göre büyük

ölçüde 1990'ları kapsayan birinci dalga çevreci eleştiri, daha çok doğa yazını ve kurgu eserlerde doğanın merkezde olduğu eserlerin üzerinde durmuştur (Özdağ, 2017). Birinci dalga çevreci eleştiri derin ekolojinin savunucusu Naess'in ifade ettiği doğanın içsel değerine vurgu yaparak insanlarda bu değerleri koruyacak farkındalığın gerçekleştirilmesi üzerinde durmuştur. 2000'li yılları kapsayan ikinci dalga çevreci eleştiri, içine insanı da katarak kültürel faaliyetler sonucunda oluşturulan yapay çevreyi konu edinen eserlere odaklanmıştır (Buell, 2005). İkinci dalgada üzerinde durulan en önemli kavram çevre adaleti olmakla birlikte toplumun dünyaya karşı sorumluluk üstlenmesini hedeflemiştir. Ekoeleştirin gelişimini dalga metaforu ile açıklayan Buell'e ek olarak Oppermann (2012), ekoeleştirin üçüncü evresini, "sömürgecilik dönemi sonrası edebiyat ve kültür çalışmaları, sınıf, cinsiyet ve ırk üzerine geliştirilen ekolojik temelli yeni kültür kuramları, biyoetik, biyosemiyoloji ve biyoteknolojiler" gibi post hümanizm şemsiyesi altında ortaya çıkan yeni açılımlarla bağlantılar kurarak genişlemesinin oluşturduğunu ifade etmektedir. Slovic (2020) ise ekoeleştirin gelişimini "dalgalar" olarak tanımlama eğilimi tercih edilse de aslında her aşamanın sona ermiş gibi görünmediğini etkilerinin günümüzde hissedildiğini ve Oppermann'ın da belirttiği gibi yeni eğilimlerle birleşmeye başlayarak geliştiğini fark etmenin önemine dikkat etmektedir. Slovic (2020) dalga metaforunun tam olarak ekoeleştirin evrelerini ifade etmek için uygun bir metafor olmadığını belirtse de çalışmalarında yaygın olan dalga metaforunu kullanmıştır. Buell'in iki aşamada değerlendirdiği evreleri ve Oppermann'ın üçüncü evre olarak tek çatı altında topladığı yaklaşımları tahminen belirlediği başlangıç noktalarıyla ele alarak sınıflandırmıştır.

Slovic (2020), birinci dalgayı 1980'den günümüze değin etkilerini sürdüren özellikle vahşi doğa ve kent yaşamı dışında kalan alanlara odaklanılan dönem olarak değerlendirirken özellikle bu aşamada daha çok Anglafon çevre edebiyatına vurgu yapıldığının üzerinde durmaktadır. Slovic'e (2020) göre sosyal adaletin ortaya çıktığı 1995'ten günümüze değin etkilerini sürdüren ikinci dalgada Avrupalı-Amerikalı olmayan sanatçılar/yazarlar tarafından kültürel ifadeye ilginin arttığı görülmektedir. Birinci dalgada mekân olarak karşımıza çıkan vahşi doğa veya eski kentsel yerlerin bu aşamada öncelikli olmadığı görülmektedir. Slovic ikinci dalga ekoeleştiri çevresel deneyimi vurgulayan sanatsal metinlerin ve insanın kendini ifade etmesine yarayan diğer kültürel biçimlerinin incelendiğini ifade ederken postkolonyal ve diğer kültürler arası ekoeleştiri biçimlerinin ortaya çıktığı ve hayvan çalışmalarının ekoeleştiri ile

yakınlaşmaya başladığı 2000 yılından günümüze değin olan süreci üçüncü dalga olarak adlandırmıştır. 2008 yılından günümüze kadar geçen süreç ile sınırlanan dördüncü dalga “kültürel ifade biçimleri olarak insan deneyiminin pratik yönlerine (gıda, atık yönetimi, ulaşım, mimari, vb.) artan ilgi; kültürel metinleri bilgi olarak görme ve insan zihninin bilgiyi nasıl işlediğini inceleme eğiliminin olduğu aşama” olarak ifade edilmiştir. Ekoeleştirmenlerin toplum üzerinde daha doğrudan bir etkiye sahip olmak için "kamuya açılmaya" başladığı aşama olarak ifade edilen bu aşama 2015 yılından günümüze kadar olan süreci kapsayan beşinci dalga ekoeleştirmedir. Slovic (2020) bu aşamada ekoeleştirmenlerin kamuya açık forumlarda (web siteleri, gazeteler) yayınlama veya kurumsal, hükümet ve akademik yöneticilere ve karar vericilere yazarken eko-eleştirel anlayışları kullanma eğilimi gösterdiklerini ifade etmektedir.

2.4.1. Ekoeleştirel Yaklaşımlar

2.4.1.1. Sığ ve Derin Ekoloji

Derin ekoloji terimini ilk kullanan Norveçli filozof Arne Naess, derin ekoloji yaklaşımının ne olduğunu ifade ederken yine kendisinin ortaya atmış olduğu sığ ekoloji kavramı ile karşılaştırma yaparak açıklamıştır. 1972 yılında Bükreş’te yapılan “Üçüncü Dünyanın Geleceği” adlı konferansta sığ ekoloji ve derin ekolojinin ayrımını ilk defa yaparak iki yaklaşımın farklarına değinen Naess (Özer, 2001), gelecekte kullanacak doğal kaynak bulamama kaygısıyla çevreyi koruyan reformcu çevreci hareketleri sığ ekolojik yaklaşım olarak değerlendirir (Tamkoç, 1994). Naess’e göre sığ ekoloji gelişmiş ülkelerdeki insanların refahı ve sağlığını korumak amacıyla kirliliğe ve kaynakların azalmasına tepkide bulunur. Naess, özellikle gelişmiş ülkelerdeki insanı merkeze alarak çevre sorunlarını ve iklimsel krizleri değerlendiren sığ ekolojinin, ekolojinin bütünlük ilkesine aykırı olarak hem insan /insan ayrımı hem de insan/doğa karşıtlığı üzerine kurulu olduğunu ifade etmiştir (Dindar, 2012; Çobanoğlu, 2021; Toska, 2017; Plumwood, 2020). Sığ ekolojiye göre insan doğayı çıkarları doğrultusunda istediği gibi kullanmakta bir yanlışlık görmez. Bu yaklaşımda insan doğadan ayrılarak doğaüstü bir noktada konumlandırılır ve insan dışındaki her şey insana yarar sağladığı ölçüde anlamlıdır. Ortaya çıkan çevresel sorunlar belirli bir ölçüde normal olarak karşılanırken normalin üstündeki olumsuzlukların giderilmesinde teknolojinin önemine vurgu yapılır.

Arne Naess ve Amerikalı derin ekolojist Sessions tepki çeken ve birçok eleştiriye maruz kalan daha sonraları ise maddelerini anlaşılır olmak adına yeniden açıklama yapacakları “Derin Ekolojinin Sekizli Platformu” adlı çalışmalarında (Ayaz, 2014) derin ekolojinin ilkelerini açıklamışlardır:

1. Dünya üzerindeki insan ve insan dışı yaşamın (türlerin, habitatların, ırmakların, doğal manzaraların) refahı ve gelişmesi kendi içlerinde bir değere sahiptir. Bu değerler, insan olmayan dünyanın insani amaçlar için yararlı olup olmamasından bağımsızdır.
2. Yaşam formlarının zenginliği ve çeşitliliği bu değerlerin gerçekleşmesine katkıda bulunur ve başlı başına birer değerdir.
3. İnsanların bu zenginliği ve çeşitliliği, yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak dışında azaltmaya hakları yoktur.
4. İnsan yaşamının ve kültürlerinin gelişmesi, önemli ölçüde daha küçük bir insan nüfusu ile uyumludur. İnsan dışı yaşamın gelişmesi daha küçük bir insan nüfusu gerektirir.
5. İnsan dışı dünyaya mevcut insan müdahalesi aşırıdır ve durum hızla kötüleşir.
6. Bu nedenle politikalar değiştirilmelidir. Bu politikalar temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkiler. Ortaya çıkan durum, mevcut durumdan çok farklı olacaktır.
7. İdeolojik değişim, giderek daha yüksek bir yaşam standardına bağlı kalmaktan ziyade, esas olarak yaşam kalitesini takdir etmek (doğal değer durumlarında ikamet etmek) olacaktır. Büyüklük ve büyüklük arasındaki farkın derin bir farkındalığı olacaktır.
8. Yukarıdaki hususlara abone olanlar, doğrudan veya dolaylı olarak gerekli değişiklikleri uygulamaya çalışmakla yükümlüdürler (Naess 1986:14’den Akt.Ünder 1996).

Erken dönem ekoeleştiriye yön veren; türlerin farklılığı, özerklik, merkezden yönetilmeme, ortak yaşam, siyasal ve sosyal eşitlik gibi ilkeler üzerinde önemle duran derin ekoloji felsefesine ekomarksizmin savunucusu Murray Bookchin başta olmak üzere farklı ekoeleştirmenler tarafından itirazlarda bulunulmuştur.

2.4.1.2. Toplumsal Ekoloji

Toplumsal ekoloji, çevre sorunlarının çözümünde ekolojik bir toplumun etkili olacağını dile getiren Murray Bookchin tarafından geliştirilen ekoeleştirel bir yaklaşımdır. Bookchin derin ekolojiyi vahşi doğa kavramını yücelterek insan aklını değersiz gören bir anlayışa sahip olması sebebiyle eleştirerek günümüzdeki çevre sorunlarının temelini günümüz toplumunun organik evrimi geçmişteki tüm toplumlardan daha çok tahrip etmesiyle ilişkilendirmektedir (İdem, 2002). Hiyerarşik bir yapıya sahip olan mevcut toplumdansa özgürlükçü ekolojik bir toplumu hedefleyen Bookchin, insanlığın doğayı sömürmesi ve hükmü altına alması gerektiği yolundaki kavrayışının, insanın insan üzerindeki tahakkümü ve sömürsünden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

2.4.1.3. Ekofeminizm

Çevresel problemlerin ve kadınlara yönelik baskıcı tutumun temelinde erkek egemen bakış açısının olduğunu savunan ekofeministler problemin çözümü olarak erkek tahakkümünün ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. 1970li yıllarda kadınların çevresel sorunların çözümünde etkin bir rol oynayacağını düşünerek ortaya atılan ekofeminizmin temelleri feminist harekete dayanmaktadır. Çıkış noktası feminist hareket olsa da ekofeminizmi evrensel birçok konuya temas eden yelpaze bir kavram olarak gören ekofeminist Karen Warren, bahsi geçen tüm sorunlara kaynak teşkil eden ataerkil yaklaşımı şu şekilde ifade etmektedir:

“Ataerkil kavramsal çerçeve, geleneksel olarak erkek tarafından tanımlanan inançları, değerleri, tutumları ve varsayımları tek veya standart veya üstün olanlar olarak alan bir çerçevedir; geleneksel olarak 'erkek' olarak tanımlanana, geleneksel olarak 'kadın' olarak tanımlanandan daha yüksek bir statü veya prestij verir. Ataerkil kavramsal çerçeve, değer hiyerarşik düşünme ile karakterize edilir (Warren, 1987, s. 6 Akt.Şenel,2015)”

Garrard (2012), Warren’in sözünü ettiği hiyerarşik düşünmeyi “Derin ekoloji insan merkezci insan/doğa düalizmini ekoloji karşıtı inanç ve pratiklerin temeli olarak görürken ekofeminizm “erkek merkezli” erkek/kadın düalizmini sorumlu tutar.” diyerek ifade ederken; Plumwood (2020) ataerkil ikilik olarak “zihin/beden, ruh/bedensellik, soyutlama/düzenleme, gökyüzü/yer, rekabet/iş birliği; rasyonellik/sezgi; kültür/doğa” ikiliklerini de ekleyerek ayrıntılandırır. Ataerkil sistemin çıktısı olan ikiliklerin ortadan kaldırılmadan doğa sömürsünün önlenemeyeceğine dikkat çeken ekofeminizm, bu ikiliklerin ortaya çıkmasına sebep olan değer yargılarının değiştirilmesi, doğadaki tüm yaşam formlarıyla empati kurulması, karşılıklı saygıya dayalı bir ahlak sisteminin geliştirilmesi üzerinde durarak ekoeleştirici alanına katkı sağlamaya devam etmektedir.

2.4.2. Metinlerin Değerlendirilmesinde Ekoeleştirici Ölçütler

Ekoeleştirelinin disiplinler arası bir yaklaşım olması ve bir kuram geliştirememesi ekoeleştirici prensiplerinin tam olarak ne olduğunun net bir şekilde ortaya konulamaması kimi alan uzmanlarınca olumsuzluk olarak değerlendirilmiştir. Alan yazına bakıldığında yapılan ekoeleştirici incelemelerde ekoeleştirici bir metnin ne olduğuna dair kesin ve tek bir yapı üzerinden gidilmediği görülmektedir. Alanda yetkin olan uzmanlar kendi ekoeleştirici yaklaşımlarından hareketle metinlerdeki niteliklerin nasıl olması gerektiği üzerine kriter belirlemişlerdir. Ekoeleştirelinin

gelişimini dalga metaforuyla açıklayan Lawrence Buell’e göre bir eserin çevreci olup olmadığını belirlememize yarayan dört kriter vardır:

1. Eserde insanın dışındaki çevre sadece bir arka plan değil, insanın tarihinin doğa tarihiyle iç içe olduğu bir mevcudiyettir;
2. Eserde, insan menfaatleri yasal olan yegâne menfaat olarak görülmemektedir;
3. İnsanın çevreye karşı sorumlulukları eserin etik boyutunun bir parçasıdır;
4. Eserde çevrenin değişmezliği değil de bir süreç olduğu düşüncesi en azından dolaylı olarak bulunur (Buell’den aktaran Özdağ, 2017).

Çevreci eleştirmen Glotfelty, The Ecocriticism Reader’da, çevreci eleştirmenin esere yönlendireceği sorulara örnekler vermiştir:

“Eserde genişletilmiş bir topluluk anlayışı var mı? Bir başka deyişle, karakterlerin dünya görüşünde, bütün unsurlarıyla birlikte doğayı içine alan yeni bir topluluk anlayışı var mı? Roman kişileri doğaya, kullandıkları doğal kaynaklarla bağlandıklarının farkında mı? Yaşadıkları yörenin doğa tarihini biliyorlar mı? Yaşam kararlarını doğanın lehine olacak şekilde verebiliyorlar mı? Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye istekliler mi? Doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duyabiliyorlar mı? Ekosistemi oluşturan bireylerin ekosistemin sağlıklı işleyişi için gerekli olduğunu, hiçbir ögeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini biliyorlar mı? İnsan sağlığının doğanın sağlıklı işleyişiyle bire bir bağlantılı olduğunun farkındalar mı? Yaşadıkları yörenin bozulmuş alanlarının farkındalar mı? (Glotfelty, 1996 xix)”

Edgar Allen Poe’nun “The Fall of the House of Usher” adlı hikâyesini çevreci bakış açısıyla ele alarak incelemede bulunan ve ana karakterin sağlık problemlerinin çevre kirliliğinden kaynaklandığına dair fikir ortaya atan Barry, çevreci eleştirmenlerin yöntemlerini beş maddede toplar (Özdağ ve Gökalep Alpaslan, 2010). Barry’e göre çevreci eleştirmen edebi metinlerde temsil edilen doğaya özel bir ilgi ile yaklaşarak eserlerdeki çevreyi merkeze alır. Doğa hakkında derin bir yaklaşım gösteren yazarların her zaman ön planda olmasına öncelik veren Barry, mekân olarak gerçek doğanın yer aldığı anı, seyahatname, deneme türündeki eserleri gündemde tutar.

Slovic (2008), yazılış amacı ne olursa olsun her türden eserin çevreci bir gözle ele alınabileceği üzerinde durur. Edebiyatın işlevinin üzerinde duran Slovic yazarların çevre duyarlılığı taşıyarak kaleme alacağı hikayelerin okuyucuyu düşünmeye sevk edeceğini ifade eder.

Bu sorular ve yaklaşımlar, incelenen eserlere yepyeni anlamlar katarak, okuru çevre merkezli olmaya sevk ederek, doğanın yaşam hakkına inandırarak çevreci eleştirinin diğer edebiyat kuramlarından farkını ortaya koyacaktır.

2.5. İlgili Araştırmalar

Etkisi günden güne daha fark edilir hale gelen iklim değişikliği ve beraberinde gelen çevresel kriz sebebiyle ekoeleştirici çalışmaları hem önem kazanmış hem de sayısında ve çeşitliliğinde artış gözlemlenmiştir. Başlarda İngiliz dili ve edebiyatı, Batı dilleri ve edebiyatı alanında yapılan ekoeleştirici çalışmaları Türk Edebiyatı alanında da yapılmaya başlanmıştır. Bu bölümde ekoeleştirici alanında yapılan çalışmalara yer verilmiştir:

Toska (2009), “Eugene O’Neill’in İmparator Jones Adlı Yapıtına Ekoeleştirici Yaklaşım”adlı çalışmasında, ekoeleştirinin disiplin haline geliş sürecine değinmiş ardından ekoeleştirinin yazınsal dünyadaki yeri ve önemi üzerinde durmuştur. Eugene O’Neill’in “İmparator Jones” adlı yapıtının ekoeleştirici bir yaklaşımla incelendiği son bölümde bozulan insan-doğa uyumunun nasıl geliştiği nedenleri ile birlikte ekoeleştirici bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Tiyatro oyunlarının da ekoeleştirici yaklaşımla incelenmesinin uygunluğunu ortaya koyan çalışmada insan-doğa ilişkilerini yeniden gözden geçirmemiz gerektiği sorunun kaynağı insan ise çözümün de yine insanda olduğu sonucuna varılmıştır.

Parlak Temel (2010), “Ekoeleştirici Kuramı Işığında Stefano Benni’nin “Margherita Dolcevita” ve “Terra!” Adlı Eserlerinde Vurguladığı Doğa Ögesi ve Yazarın Çevreci Düşünceleri” adlı çalışmasının ilk bölümünde sanayi devriminin etkileri ve edebiyatın iklim krizinin önemini duyurmadaki rolü üzerinde durmuştur. İkinci bölümde İtalyan edebiyatından çevre duyarlılığı taşıyan eser ve yazarlar hakkında yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, İtalyan yazar Stefano Benni’nin “Margherita Dolcevita” ve “Terra!” adlı eserlerinde yer alan doğa-çevre-insan ilişkisi konusundaki düşüncelerine yer verilmiştir. İncelenen iki eser arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durularak yazarın doğa kavramına bakışı irdelenmiş, çevreyle ilgili düşüncelerine yer verilmiştir.

Çiftcibaşı (2012), “Anglo-Amerikan ve Anadolu Kültürlerinin Yirminci Yüzyılda Doğaya Karşı Tutumu: John Steinbeck’in Gazap Üzümleri, George Orwell’in

Soluksuz Zaman, Yaşar Kemal'in Hüyükteki Nar Ağacı ve Fakir Baykurt'un Kaplumbağalar Romanlarının Ekoeleştirel Çözümleri” adlı çalışmasında karşılaştırmalı bir yaklaşımla Amerika, İngiltere ve Türkiye’nin 20. yüzyılda doğaya ve çevreye karşı tutumları incelemiştir. Ekoeleştirel çözümlemede derin ekoloji, sosyal ekoloji, Marksist ekoloji, Leopold’un toprak etiği ilkelerinden yola çıkılarak Amerikan, İngiliz ve Türk romanlarında doğanın nasıl temsil edildiğini inceleyen bu çalışmada, incelenen eserlerin doğanın tahribatı farklı etkilere göre anlatılsa da yıkımın sadece doğanın değil insanlık tarihinin de sonunu getireceği üzerinde hemfikir oldukları ortaya koyulmuştur.

Cengiz (2013), “Çevre-İnsan-Doğa İlişkisinin Stefano Benni’nin Margherita Dolcevit ve Buket Uzuner’in Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su Adlı Yapıtlarında Ekoeleştirel Bağlamda Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi” adlı çalışmasında Margherita Dolcevit ve Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su adlı iki eseri feminist ekoeleştirici kapsamında edebi eserlerde doğanın ve ekolojik sorunların işlenişi ile edebiyatın ekolojik bilinç yaratmadaki işlevi açısından incelemiştir. Çalışmanın sonucunda bu iki eserde ekoloji ve çevre sorunlarının bölgesel olanı anlatsa da küresel ekolojik sorunları da ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Erdoğan (2014), “Dede Korkut Oğuznamelerinde Doğa, İnsan ve Mekân İlişkileri” adlı tezinde Oğuznamelerdeki doğa, insan ve mekân ilişkilerini incelemiştir. Türk mitolojisiyle birlikte ekoeleştirel yaklaşımlardan yararlanılarak incelenen Dede Korkut Oğuznamelerinde; doğanın canlı bir varlık olarak yer aldığı, insanın ise doğaya karşı sorumlu, saygılı ve korumacı bir tutum sergilediği görülmüştür. Oğuznamelerde doğanın benzetme ögesi olarak kullanılmasının yanı sıra fiziki boyutu ile de var olduğu kimi zaman olaylara etki eden unsurlar olarak yer aldığı görülmüştür. Çevre bilinci oluşturmada edebiyatın önemli bir rolü olduğuna değinilerek sürdürülebilir bir dünyanın oluşturulmasına edebiyatın da katkı sağlayabileceği sonucuna varılmıştır.

Aksoy (2014), “Oktay Rifat’ın Şiirlerinde Doğa Farkındalığı: Çevreci Eleştiri Işığında Bir Okuma” adlı çalışmasında, çevreci eleştirinin Türk edebiyatı alanında da yer edinmesini sağlamak amacıyla Oktay Rifat’ın şiirlerini çevreci eleştiri penceresinden incelemiştir. Oktay Rifat’ın şiirlerinde doğanın arka plan olmadığını belirten Aksoy şiirlerde doğanın değeri üzerinde durularak çevrenin geleceği hakkında sorgulamalarda bulunulduğunu tespit etmiştir.

Yılmaz (2017), “Koray Avcı Çakman’ın Eserlerinde Çocuklara Yönelik Ekoeleştirel İletiler” adlı çalışmasında Koray Avcı Çakman’a ait 35 adet eseri doküman incelemesi yöntemiyle incelemiştir. Doğa ile ilgili iletiler, hayvanlar ile ilgili iletiler, insan merkezli bakış açısına yönelik iletiler, çevre bilinci kazandırmada aile ve sosyal çevrenin rolüne yönelik iletiler, kent ve kırsal yaşam farklılıklarının yetişkin, çocuk ve hayvan dünyasına etkilerine yönelik iletiler, teknoloji ile ilgili iletiler, insan ve tüketime yönelik iletiler olmak üzere yedi başlık altında değerlendirilen eserlerde ekoeleştirel kuram bağlamında ele alınacak pek çok iletiye ulaşıldığı, ayrıca canlı varlığı açısından da eserlerinde oldukça zengin bir çeşitliliğin olduğu belirtilmiştir.

Göçmen (2017), “Ekolojik Etkileşimler: E. M. Forster’ın Howards End, D. H. Lawrence’ın The Rainbow (Gökkuşáğı) ve Virginia Woolf’un Mrs Dalloway (Bayan Dalloway) Eserlerinde Yer Kavramı.”adlı çalışmasında E. M. Forster, D. H. Lawrence ve Virginia Woolf’un mekân-bilinçli eserleri Howards End (1910), The Rainbow (1914) (Gökkuşáğı) ve Mrs Dalloway (1925) (Bayan Dalloway)’in modernist mekân algısını eko-bilinçli bir yaklaşımla nasıl sunduğunu incelemeyi amaçlamıştır. Mekân algısının farklı anlamlarını tartışan kuramsal bir çerçevenin kullanıldığı çalışmada yazarların karakterleri ve onların çevreleriyle olan ilişkisinin modernist temsiline odaklanılmıştır. Sonuç olarak, karakterler ve çevreleri arasındaki ilişkinin edebî temsillerinde ekolojik bir birbirine bağlantılılık geliştirdiği görülmüştür.

Yıldırım (2021), “Sait Faik Abasıyanık’ın Hikâyelerinin Çevreci Eleştiri Işığında İncelenmesi” adlı üç bölümden oluşan çalışmasının birinci bölümünde Sait Faik’in on iki hikâye kitabındaki doğa algısı çevreci eleştiri açısından değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Sait Faik’in eserlerindeki doğa ve insan ilişkisi üzerinde durulmuş yazarın etik bir sorumluluk gözeterek doğaya yaklaştığı tespit edilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde Sait Faik’in hikâyelerinde yer alan çevre sorunları incelenerek yazarın gözlemlediği iklim değişikliklerini, çevre kirliliğini ve insan eliyle yapılan tahribatı hikâyelerine yansıttığı görülmüştür. Sait Faik Abasıyanık’ın hikâyelerinde, çevre bilincinin ve doğa farkındalığının üzerinde sıkça durulduğu yazarın birinci dalga içinde yer alan derin ekoloji yaklaşımıyla örtüşen bir doğa algısının olduğu tespit edilmiştir.

Ders kitaplarındaki metinlerin ekoeleştirel bakış açısıyla incelendiği çalışmalara bakıldığında;

Başıoğlu, Sarıdede (2020), “Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Çevreci Eleştiri Bağlamında İncelenmesi” adlı çalışmalarında Millî Eğitim Bakanlığının uygun gördüğü 2019-2020 eğitim öğretim yılı ortaokul dönemi (5,6,7. ve 8. Sınıf) Türkçe ders kitaplarında yer alan “Doğa ve Evren” teması içerisindeki metinleri, çevreci eleştiri bağlamında incelemişlerdir. İnceleme, ekoeleştiri kapsamında belirlenen “özdeşim kurma, doğa sevgisi, doğa bilinci, doğanın yansıtılış şekli, dil kullanımı ve modellenen benlik” ölçütlerine göre yapılmıştır. Metinlerin yeterli ve yetersiz noktalar bulundurdıkları belirlenen çalışmada metinlerdeki amacın yanlış davranışları yansıtmak olduğu görülmüştür.

Sağlam, Miçooğulları’nın (2021), “Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) Ders Kitaplarında Yer Alan “Doğa ve Evren” Temasının Ekoşiir Bağlamında İncelenmesi” adlı çalışmalarında “Doğa ve Evren” teması kapsamında ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5-8. sınıflar) yer alan şiirler belirlenerek ekolojik şiir (ekoşiir) bağlamında irdelenmiştir. Kapsam dahilinde olan ders kitapları incelendiğinde şiir türlerinin konusu “ağaç sevgisi, doğa sevgisi, deniz sevgisi, baharın güzellikleri” ile sınırlandırıldığı görülmüştür. Çevre bilincinin oluşturulmasında sadece doğa güzelliklerinin ele alındığı; çevre terörünü anlatan, bu yolla çevresel farkındalığın oluşmasını sağlayacak şiir türünde hiçbir esere yer verilmediği görülmüştür. Çalışmayla çevre bilincinin oluşmasına aracılık edebilecek bir tür olan ekoşiirden ders kitapları vasıtasıyla yararlanılmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın devamında ekoşiir alanında yapılan çalışmalara yer verilmiş ardından ekoşiir önerilerinde bulunulmuştur.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde ilk yıllardaki çalışmaların ekoeleştiri kuramının ülkemizde tanıtımını amaçladığı görülür. İlk çalışmalar ekoeleştirin kaynakları, gelişim evreleri, yöntemleri hakkında genel bir çerçeve çizmeyi amaçlarken ilerleyen yıllarda yapılan çalışmalarda Türk edebiyatından çeşitli yazarların ve eserlerin ekoeleştirin farklı yaklaşımları açısından incelendiği görülmektedir. Ders kitaplarına ekoeleştiri açısından yaklaşan çalışmaların çok az olduğu bu çalışmalarda da ders kitaplarının ekoeleştiri açısından incelendiğinde çevresel farkındalık oluşturmada yetersiz kaldığı sonucuna varılmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ekoeleştirel incelemesinin yapıldığı çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi deseni kullanılmıştır. Doküman olarak kabul edilen belgeleri sistemli bir şekilde incelemek amacıyla tercih edilen doküman analizi (Wach, 2013) anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak amacıyla verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss'dan aktaran Kırıl, 2020). Diğer araştırma yöntemlerini tamamlayıcı nitelikte kullanıldığı gibi tek başına da kullanılabilen doküman analizinin birtakım avantajları olmakla birlikte sınırlılıkları da mevcuttur. (Kırıl, 2020) Zaman açısından kullanışlı olması, birçok belgenin doküman olarak kabul edilmesi, düşük maliyetli olması, kapsamının genişliği ve metinlerin araştırmacıyla etkileşime açık olmaması yöntemin avantajları iken; standart bir formata sahip olmaması, kodlamada yaşanabilecek zorluklar (Yıldırım ve Şimşek, 2016), araştırmacının dokümanı yanlış yorumlaması yöntemin sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3.2. İnceleme Nesneleri

Çalışmanın inceleme nesnesi Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının kurul kararıyla 2019- 2020 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul ettiği (ortaokul) 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarıdır.

İnceleme nesnesi olarak kabul edilen ders kitaplarının bibliyografik künyeleri şu şekildedir:

Baran, Ş. Ç., ve Diren, E. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 5. Sınıf*. Anıttepe Yayıncılık.

Sarıboyacı, M. O. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 6. Sınıf*. Ata Yayıncılık.

Erkal, H., Erkal, M. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7. Sınıf*. Özgün Matbaacılık.

Eselioğlu, H., Set, S., Yücel, A. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 8. Sınıf*. MEB Yayınları.

İnceleme nesnesini oluşturan bibliyografik künyesi verilen ders kitaplarından alınan metinlerin ait oldukları tema ve adları aşağıda yer almaktadır:

Tablo 1. 5.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı

Tema	Metin Adı
Birey ve Toplum	Memleket İsterim Hoşça Kalın, Güle Güle Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir İlk Ders (Dinleme/İzleme Metni) Çocuk ve Baloncu (Serbest Okuma Metni)
Millî Mücadele ve Atatürk	Mustafa Kemal’in Kağnısı Dumlupınar Savaşı 6 Mart 1915 Gecesi Bir Temmuz Gecesi (Dinleme/İzleme Metni) Şahin Bey (Serbest Okuma Metni)
Doğa ve Evren	Bu Nehir Bizim Okland Adası Deprem Sakın Kesme (Dinleme/İzleme Metni) Yarın Gene Sabah Olacak (Serbest Okuma Metni)
Millî Kültürümüz	Kilim Vatan yahut Silistre Boğaç Han Ali Kuşçu (Dinleme/İzleme Metni) Geyik Ana (Serbest Okuma Metni)

Vatandaşlık	Çocuk Bahçesindeki Bekçi Bilinçli Tüketici Özgürlük Sokak (Dinleme/İzleme Metni) Çiftçi ile Çocukları (Serbest Okuma Metni)
Sağlık ve Spor	Karagöz Kibarlık Öğreniyor Çitlembik Spor ve Beden Tavşan ile Kaplumbağa (Dinleme/İzleme Metni) Dedemin Öyküsü (Serbest Okuma Metni)
Erdemler	İyiliğin Değerini Bilen Kim? Büyükklere Saygı Yaşama Sevinci Paylaşalım (Dinleme/İzleme Metni) Bir Bardak Sütün Hatırı (Serbest Okuma Metni)
Bilim ve Teknoloji	Barkod Sosyal Medya Psikolojinizi Etkiliyor Akıllı Ulaşım Sistemleri Aziz Sancar (Dinleme/İzleme Metni) Pastör (Serbest Okuma Metni)

Tablo 2. 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı

Tema Adı	Metinler
Erdemler	Vermek Çoğalmaktır Canım Aliye Ruhum Filiz Kuğular Sahibini Unutmayan Köpek (Dinleme Metni) Yaştan Gileyliyim (Serbest Okuma Metni)
Birey ve Toplum	Finlandiya'dan

	Ak Sakallı Bilge Dede Aslanla Fare Bir Dünya Bırakın (Dinleme Metni) Bebeklerin Ulusu Yok (Serbest Okuma Metni)
Millî Mücadele ve Atatürk	Gaziyi Görmeye Gelen Ana Ben Mustafa Kemalim 1 Kişi Mustafa Kemal Nasıl Atatürk Oldu? (Dinleme Metni) Türk Askerinin Cesareti (Serbest Okuma Metni)
Millî Kültürümüz	Bayram Günleri İlaç Uygarlıklar Diyarı Harran Bayrak (Dinleme Metni) Nasrettin Hoca'nın Köyünde (Serbest Okuma Metni)
Doğa ve Evren	Kiraz Yaylaları Rüzgâr Son Kuşlar Kış Uykusu (Dinleme Metni) Üç Fil (Serbest Okuma Metni)
Sanat	İhtiyar Çilingir Büyük Ustayı Ziyaret Yaşadıklarım ve Düşlediklerim Kuklalar (Dinleme Metni) Ay Şairi (Serbest Okuma Metni)

Bilim ve Teknoloji	Sufi ile Pufi Yosun Pilleri Aziz Sancar Ampulün İlk Yanışı (Dinleme Metni) Göge Bakalım (Serbest Okuma Metni)
Sağlık ve Spor	Basketbol Oynamak Boy Uzatır Mı? Sağlıklı Olma Sanatı Tadı Olmayan Bir Şeyi Neden İçeyim Ki? Louis Pasteur (Dinleme Metni) Sağlığına Dikkat Et (Serbest Okuma Metni)

Tablo 3. 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı

Tema Adı	Metin Adı
Erdemler	Karanfiller ve Domates Suyu Ninenin Kitabı Baba, Bana Bir Şiir Bul Akıllı Kız (Dinleme Metni) Sol Ayağım (Serbest Okuma Metni)
Millî Mücadele ve Atatürk	Atatürk ve Anıları Koca Seyit Bir Mustafa Kemal Vardı Bayrağımızın Altında (Dinleme Metni) Muhteşem Kut'ül Amâre Zaferi (Serbest Okuma Metni)
Duygular	Meşe ile Saz Küçük Çocuk Yıkmak Kolay Sözcüklerin Gücü (Dinleme Metni) Güler Yüz (Serbest Okuma Metni)
Millî Kültürümüz	İstiklâl Marşı'nın Kabulü

	Büyük Mimar Koca Sinan Yurt Türküsü Anadolu Üstüne (Dinleme Metni) Ankara (Serbest Okuma Metni)
Doğa ve Evren	Küçük Yunus Son Leylek Güz Dünya Kadar Plastik (Dinleme Metni) Kır Çiçekleri (Serbest Okuma Metni)
Sanat	Anadolu Davulu Sazıma Karagöz ile Hacivat Türkiye’de Geleneksel Sanatlar (Dinleme Metni) Müziği Neden Severiz? (Serbest Okuma Metni)
Kişisel Gelişim	Ağaç ve Sen Bazı İnsanlar Karamsar ve İyimser Bakış Açısı İletişim Becerilerimiz (Dinleme Metni) Bilmemekten Rahatsız Olmayın (Serbest Okuma Metni)
Bilim ve Teknoloji	Ampulün İlk Yanışı İbni Sina Işıqla Haberleşenler Elinizin Altındaki Dünya (Dinleme Metni) Türk Havacılığına Adanmış Bir Ömür: Vecihi Hürkuş (Serbest Okuma Metni)

Tablo 4. 8.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı

Tema Adı	Metin Adı
Erdemler	İyimserlik ve Kötümserlik Üzerine

	Kaşığı İnsanla Güzel Kedi ile Fare (Dinleme / İzleme Metni) Ayaz'ın Definesi (Serbest Okuma Metni).
Millî Mücadele ve Atatürk	Bayrağımızın Altında Atatürk ve Müzik Kınalı Ali'nin Mektubu Atatürk'ü Gördüm (Dinleme / İzleme Metni) Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor (Serbest Okuma Metni)
Bilim ve Teknoloji	Gündelik Hayatımızda E-Hastalıklar Simit ve Peynir'le Bilim İnsanı Öyküleri Parktaki Bilim Uzay Giysileri (Dinleme / İzleme Metni) Eski Çağlardan Beri Dişlerimize Çok İyi Baktık (Serbest Okuma Metni)
Birey ve Toplum	Kaldırımlar Portakal Dilimiz Kuşatma Altında Karanlığın Rengi Beyaz (Dinleme / İzleme Metni) Masal Ağacı (Serbest Okuma Metni)
Zaman ve Mekân	Eşref Saat Türkiye Peri Bacaları Robinson Crusoe (Dinleme / İzleme Metni) İstanbul'la Hasbihâl (Serbest Okuma Metni)
Millî Kültürümüz	Göç Destanı Vatan Sevgisini İçten Duyanlar Bir Fincan Kahve. Kız Kulesi (Dinleme / İzleme Metni) Karagöz (Serbest Okuma Metni).
	Yılkı Atı

Doğa ve Evren	Rüzgâr Gündüzünü Kaybeden Kuş Hava Kirliliği (Dinleme / İzleme Metni) Canberra (Kanberra) (Serbest Okuma Metni)
Vatandaşlık	Haritada Bir Nokta Yaşamaya Dair Kalbim Rumeli’de Kaldı Zeytinyağı Üretimi (Dinleme / İzleme Metni) İmece (Serbest Okuma Metni)

3.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veriler, MEB tarafından onaylı 2022-2023 eğitim öğretim yılında halihazırda kullanılan ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarından toplanmıştır. Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden pdf formatlarına ulaşılan kitaplarda yer alan okuma metinleri detaylı bir şekilde okunmuştur. Dinleme metinlerine YouTube platformu üzerinden erişim sağlanarak dinlenmiştir. Okuma ve dinlenme esnasında araştırma açısından uygun bulunan veriler ilgili kriterler altında araştırmacı tarafından elektronik ortamda sınıflandırılmıştır.

Verilerin analizinde yol gösterecek olan kriterler ekoeleştiri alanında çalışmalar yürüten Naess (1995); Glotfelty (1996); Buell (2005); Oppermann (2012); Özdağ (2017); Barry (2005); Slovic (2008)’ in çalışmalarından toplanarak oluşturulmuş ve uzman görüşüne sunulurken son hali verilmiştir.

Belirlenen kriterler aşağıdaki gibidir:

- Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.
- Doğanın ve çevrenin korunması adına harekete geçmeyi teşvik eder.
- Doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirir.
- Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir ögeye bütünü dengeyi bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.
- Doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanır.

- İnsan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü destekler.
- Yaşanılan yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.
- İnsanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlar.
- Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.
- İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmada doküman olarak kabul edilen 4 ders kitabında yer alan 32 dinleme metni, 32 serbest okuma metni, 96 okuma metni olmak üzere toplam 160 metin uzman görüşüne sunularak belirlenen 10 ekoeleştirme kriterine göre sınıflandırılarak analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki ekoeleştirel iletilere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.1. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Ekoeleştiri Kriterlerine Ait Bulgular

5. sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan metinler belirlenen ekoeleştiri kriterlerine göre incelendiğinde, 40 metinden 12'sinin ekoeleştirel yaklaşım açısından bulgular barındırdığı tespit edilmiştir. İncelenen metinlerde yer alan bulgular ilgili kriter başlığı altında verilmiştir.

4.1.1. “Doğadaki Her Canlının İnsana Faydasından Bağımsız Olarak Kendi Değeri Vardır.” Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Memleket İsterim,

Gök mavi dal yeşil tarla sarı olsun;

Kuşların çiçeklerin diyarı olsun. (2020, s.10)

Şair, memleketi sadece insanların yaşayacağı bir mekân olarak düşünmemiş; kuşların ve çiçeklerin de diyarı olmasını isteyerek sadece insan için bir memleket hayali kurmamıştır. Şairin bu bakış açısı ekoeleştirisinin bütünlük ilkesine ve her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır ilkesine uygundur.

4.1.2. “Doğanın ve Çevrenin Korunması Adına Eylemde Bulunmayı Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eder.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Nehir kenarında yaptıkları piknikleri, yüzme yarışlarını hatırladı. Ben de babam da onun babası da bu nehirde yüzmeyi öğrendik. Benim çocuklarım da bu nehirde yüzmeye devam etmeliler. Onu yok etmelerine izin vermem. İlçenin topraklarının verimliliğinin de ona bağlı olduğunu söylüyorlar (2020, s.68).

Hayır, ırmağımızın ölmesine izin vermeyeceğim (2020, s.68).

Geçen gün arkadaşlarla nehrin yukarısına yüzmek için gitmiştik. Orada kocaman borularla pis suyun nehre döküldüğünü gördük. Boruları fabrikaya kadar takip ettik, güvencle görüştüğ. Bir şey bilmediğini söyledi ve bizi içeri almadı (2020, s.70).

Niye arıtmadan atık suları nehre döküklerini sorduk. Arıtmanın pahalı olduğunu, büyüklerin işine burnumuzu sokmamamızı söyledi. Şikâyet edeceğimizi belirttik, kahkaha atarak istediğiniz yere edin dedi (2020, s.70).

Parka geldiklerinde arkadaşları merak içinde onları bekliyordu. Onlara yaptıklarını anlattılar. Furkan “Sinan Bey’e inanıyorum, sonucun iyi çıkmayacağını biliyorum. İmzaları sonuçla birlikte toplarsak daha fazla olur.” dedi. Ömer hâlâ Sinan Bey’e güvenmiyordu, “Bizi oy alıyor.” diyordu. Yine de bir hafta beklemeye karar verdiler. Bir hafta sonra Sinan Bey’den haber aldılar, sonuçların fotokopisi ile söz verdiği gibi bir kâğıda imza atıp istediklerini göndermişti. Üç gün imza toplayacaklardı, dördüncü gün kaymakama gideceklerdi. Sinan Bey, basına haber verecekti. Ömer yine de ona güvenmiyordu. Sonuçları fotokopiyle çoğalttılar. Sonuçları göstererek imza topladılar. Tahminlerinden fazlasını toplamışlardı (2020, s.72).

Yaşadığımız çevrenin ne kadar önemli olduğunu biliyorum (2020, s.71).

Bu Nehir Bizim” adlı metinde kahramanların sorunu tespit edip sorumlularla görüşmeye çalışması ve imza toplayarak eylemde bulunması doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı örneklemesi açısından önemlidir.

4.1.3. Doğal Kaynakları Kullanırken Eşzamanlı Olarak Doğaya Sevgi, Saygı ve Hayranlık Duygularını Geliştirir.” Kriterine ilişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirir.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Bak, sizin köy şu yemyeşil koruluğun gölgesinde ne güzel!

Gönülleri açmadadır yaprakların arasından esen yel (2020, s.94).

Mehmet Emin Yurdakul “Ey Hemşehri!” diye seslenerek insanların etraflarındaki doğal güzellikleri fark etmelerini istemiştir. Doğanın insana sunduğu tüm imkânlar yanında insanın içinde sevgi ve hayranlık duygularını da uyandırdığını belirterek insanların doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirmelerini istemiştir.

Ve sonunda Geyik Ana çocuklarını Issık Göl’ün kıyısına getirmiş. Dağın tepesinde duruyor, çevrelerine bakıyorlarmış hepsi de hayretler içerisinde. Her taraf karlı tepeler, yeşil ormanlarla çevriliymiş. Ve dağların arasında göz alabildiğine bir deniz dalgalanıyormuş, kabarıyormuş durmadan. Masmavi suda ak köpüklü dalgalar koşuşuyor, koşuşuyormuş. Baş neresiymiş Issık Göl’ün sonu neresi, bilinmez (2020, s.131).

“Beyaz Gemi” adlı kitaptan alınan serbest okuma metninde Issık Göl ve çevresindeki doğal güzelliklerin tasvirinden doğaya karşı beslenen saygı, sevgi ve hayranlık duyguları anlaşılmaktadır.

Aman Kocabaş, ayağını öpeyim Kocabaş,

Vur beni, öldür beni, koma yollarda beni.

Geçer götürür ana, çocuk, mermisini askerciğin,

Koma yollarda beni, kulun köpeğin olayım (2020, s.41).

Elif’in cepheye mermi taşırken Kocabaş’a seslendiği dörtlükte öküzü ile tıpkı bir insanla konuşmuş gibi diyalog kurması öküzünü kendinden aşağı görmediğini

göstermektedir. Adeta yalvarırcasına ondan yardım istemesi ona atfettiği saygı ve sevgi değerlerini göstermektedir.

O tepeden Torosların bir bölümü görünürdü. Gözlerimiz serilip giden ovaya takılır kalırdı. Gökyüzü usulca okşardı yüzümüzü. Sonra da öbür yanımızda dizi dizi uzayan zeytin ağaçlarına bakardık. O anda dedemin “Ohhh!” diyen sesi kafamda bir sümbül gibi açılırdı (2020, s.187).

Torosların tasviri yapılırken doğaya karşı hayranlık duyguları da açıkça ifade edilmiştir. Dedenin zeytin ağaçlarına bakarken “Ohhh!” diyen sesi ise çevreye karşı duyduğu sevgiyi ve hayranlığı göstermesi bakımından önemlidir.

4.1.4. “Ekosistemin Sağlıklı İşleyişi İçin Hiçbir Öğeye Bütünün Dengesini Bozacak Derecede Müdahale Edilmemesi Gerekliğini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriterine ilişkin bir bulgu tespit edilmemiştir.

4.1.5. “Doğanın Metafor Olarak Kullanımında Ötekileştirmeyen Bir Dil Kullanır.” Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanır.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Bu küçük kız bana ılık bir ilkbahar güneşi gibi tesir etmişti (2020, s.28).

Karlar içine gömülmüş kuş yuvalarına düşen sarışın bir ılık parçası... (2020, s.28).

Elma elmaydı yanakları üzüm üzümdü gözleri (2020, s.40).

Dedem evimizin güneşiydi (2020, s.187).

Gökyüzü usulca okşardı yüzümüzü (2020, s.187).

O anda dedemin “Ohhh!” diyen sesi kafamda bir sümbül gibi açılırdı (2020, s.187).

5. sınıf Türkçe ders kitabındaki farklı metinlerden alınan bulgulara bakıldığında küçük kızın ilkbahar güneşine benzetilmesi, dedenin sesinin sümbüle kendisinin

güneşe benzetilmesi, gökyüzünün usulca insanların yüzünü okşaması doğanın metafor olarak kullanımında doğa insan bütünlüğünü göstermesi ve bunu ötekileştirme yapmadan ifade etmesi bakımından önemlidir.

4.1.6. “İnsan Merkezli Düşünce Sistemi Yerine İnsanı Da İçine Alan Gezegen Merkezci Dünya Görüşünü Destekler.” Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü destekler.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Nehir kenarında yaptıkları piknikleri, yüzme yarışlarını hatırladı. Ben de babam da onun babası da bu nehirde yüzmeyi öğrendik. Benim çocuklarım da bu nehirde yüzmeye devam etmeliler. Onu yok etmelerine izin vermem. İlçenin topraklarının verimliliğinin de ona bağlı olduğunu söylüyorlar (2020, s.68).

“Bu Nehir Bizim” adlı metinden alınan bulguda nehrin insana yararı gözetilirken aynı zamanda toprakların verimliliğine ve nehrin yok olmamasına da vurgu yapılmıştır.

Sakın kesme! Gölgesinde yorgun çiftçi dinlensin.

Sakın kesme! Şu verimli köye kanat, kol gersin.

Sakın kesme! Aziz vatan günden güne şenlensin (2020, s.94).

Şair dizelerine “Sakın kesme!” uyarısı ile başlayarak doğaya insan eliyle verilen zarara dikkat çekmiştir. İnsanların doğal kaynaklardan fayda sağlarken aynı zamanda gezegen merkezci bir bakış açısına sahip olmasını istemiştir.

Öküzleriyle kardeş gibiydi Elif,

Yemezdi, içmezdi, yemeden içmeden onlar (2020, s.40).

Elif’in kendini hayvanlarla bir tutan davranışı açısından bakıldığında insanın doğayı ötekileştiren, değersizleştiren tutumu Fazıl Hüsni Dağlarca’nın yaratmış olduğu Elif karakterinde görülmez. Elif’in öküzlerini bir kardeş gibi görmesi ve onları yemeden

kendisinin de yemek yememesi ekoeleştirisinin vermek istediği doğa-insan bütünlüğü ilkesini göstermektedir. İnsan ve doğanın bir bütün olması gezegen merkezci görüşü yansıtmaması bakımından önemlidir.

Memleket İsterim,

Gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun;(2020, s.10).

Şair hayalindeki memleketi tasvir ederken gökyüzünün, ağaçların ve tarlanın da olması gereken durumlarında vücut bulmasını istemiştir.

Evimizin bahçesinde dört yıldır bizimle yaşayan iki kaplumbağa var (2021, s.148).

İnsanların yaşamlarını devam ettirmeleri için inşa ettikleri evde hayvanlara da yer vermeleri onlar için de yaşam alanı oluşturmaları gezegen merkezci görüşü örneklendirmektedir.

4.1.7. “Yaşadıkları Yörenin Ekosistemini ve Doğadaki Ekolojik Süreçleri Öğrenmeye Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Kurtlar sürü hâlinde köylere, koyunlara ve kümes hayvanlarına saldırdıkları için köylü her daim hazır bekler (2020, s.149).

Ekosistem içinde yer alan türlerin yaşam döngüsü hakkında bilgi vermesi bakımından önemli bir bulgudur.

Sınırsız sanma suyun;

Bilinçli tüketici olun (2020, s.143).

Bilinçli tüketici şiirinden alınan bulguda yaşanan yörede suyun sınırsız olmadığını bilinçle hareket edilmediğinde susuz kalınacağını anlatmaktadır. Doğadaki ekolojik bir sürece dikkat çekmektedir.

-İşte, demiş Geyik Ana, burası yeni ana topraklarınız olacak. Burada yaşayacaksınız, toprak süreceksiniz, balık tutacaksınız, hayvan yetiştireceksiniz (2020, s.131).

Ekosistem içerisinde yer alan insanın yaşam döngüsündeki konumunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bir yaz, bir kış sonra bir bahar, bir yaz ve yine bir güz gibi kış ve birçok bahar, yaz, kış yürümüşler. Sık ormanlardan geçerek, çıplak bozkırlardan, insan ayağının batıp çıktığı çöl kumlarından yürüyerek, yüksek dağları aşarak, coşkun ırmaklarda yüzerek durmadan ilerliyorlarmış. Kurt sürüleri saldırmış, Geyik Ana sırtlamış yavrularını, rüzgâr gibi uçurmuş âdeta... Atlı avcılar mı düşmemiş peşlerine kaç kez, okları, yayları ile. “Geyik çocukları alıp kaçıyor! Tut! Tut! Vur!” diye bağırsıyor, oklarını fırlatıyorlarmış. Geyik Ana oktan daha hızlı koşuyor ve fısıldıyormuş (2020, s.131).

Dişi olanı sanırım dedemin babasıyla yaşıt olmalı. Üzerinde daha kolayca sayılabilir çizgisi olanı da ya abim ya da babamın küçük kardeşi yaşımda (2021, s.148).

Karakterin kaplumbağanın üzerindeki çizgiler üzerinden yaşını tahmin etmesi ekosistemin bir parçası olan kaplumbağalar hakkında bilgi vermesi önemlidir.

Her bahar ortaya çıkıp bütün yazı bizimle geçiriyorlar. Sonra da kış gelmeden evin bahçesinde açtıkları bir yerlere girip kış sonuna kadar çıkmıyorlar. Pek çok hayvan gibi kaplumbağalar da kış uykusuna yatıyor (2021, s.148).

Metnin devamında ekosistem içindeki hayvanların yaşam döngüsü hakkında bilgi verdiği görülmektedir.

4.1.8. “İnsanın Tüm Canlıların Aleyhine Olacak Şekilde Geliştirdiği Davranış ve Düşünce Kalıplarını Fark Etmesini Sağlar.” Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlar.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Geçen gün arkadaşlarla nehrin yukarısına yüzme için gitmiştik. Orada kocaman borularla pis suyun nehre döküldüğünü gördük. Boruları fabrikaya kadar takip ettik, güvenlikle görüştük. Bir şey bilmediğini söyledi ve bizi içeri almadı. (...)niye arıtmadan atık suları nehre döküklerini sorduk. Arıtmanın pahalı olduğunu, büyüklerin işine burnumuzu sokmamamızı söyledi. Şikâyet edeceğimizi belirttik, kahkaha atarak istediğiniz yere edin dedi (2020, s.70).

“Bu Nehir Bizim” adlı metinden alınan bu bölümde fabrika sahibinin davranışları insanların tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranışını göstermesi bakımından önemlidir.

4.1.9. “Doğadaki Her Şeyin Bir Bütün Olduğunu Düşündürerek Ekolojik Benlik Geliştirmeye Yardımcı Olur.” Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

*Hem dünyada en birinci borç değil mi her kula,
Bir tohumu fidan yapmak, fidanı da bir orman? (2020, s.94).*

Şair insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki etkisini dile getirerek doğa ve insan bütünlüğüne dikkat çekmek istemiştir.

Yarın gene sabah olacak

Dili çözülecek kuşların,

Bir bakacaksın boy verip açacak yeni tomurcuklar

Denizler de yeniden dalgalanmaya başlayacak

İşte böyle yarın gene sabah olacak.

Yarın gene sabah olacak

Altın kapıları açılacak gündüzün

Sonra gezinecek sokaklarda kişiler

Kimisi okuluna kimisi işine gidecek

İşte böyle yarın sabah gene sürecek.

Yarın gene sabah olacak.

Her şeyde bir değişiklik göreceksin

Doğa dünden daha iyi

Çocuklar dünden daha güzel olacak

Yarın gene sabah olacak (2020, s.99).

Nimetullah Hafız'a ait dizeler; kuşları, denizleri, tomurcukları, çocukları aynı çatı altında buluşturmuştur. Tüm bu öğelerin hiyerarşik olarak değil birbirine eşit bir düzlemde değişiklik göstereceklerini vurgulamıştır. Sabahın olması sadece insan faaliyetleri üzerinden anlatılmamış bir günlük zaman diliminde insan dışındaki varlıkların değişimi de dörtlükte yer almıştır. Şairin bu yaklaşımı okuyucunun ekolojik benliklerini fark etmelerine yardımcı olması bakımından önemlidir.

Kuşların Çiçeklerin Diyarı Olsun (2020, s.10).

Şair memleketi kuşlarla, çiçeklerle ve insan bir bütün olarak hayal etmiştir.

Kocabaş'ın yerine koştı kendini Elifçik (2020, s.40).

Kocabaş'ın yerine kendini koşan Elif karakteri ötekileştirme yapmadan kendi ile öküzü arasında bir eşitlik gözetmiştir. Bu davranışı ile doğa ile kendi arasında bir hiyerarşi olmadan ekolojik bir benlik geliştirdiğine dair önemli bir bulgudur.

Geyik Ana: — Şimdi ben sizin ananızım, siz de yavrularımsınız, demiş. (2020, s.130)

— İşte, demiş Geyik Ana, burası yeni ana topraklarınız olacak. Ben de sizinle olacağım, çocuklarınızın çocuklarıyla birlikte yaşayacağım bugün, yarın ve sonsuzluğa dek... (2020, s.131)

Doğanın bütün öğelerini büyük bir dikkatle ve incelikle betimleyen; doğal sistemin birbirine bağlılığını eserlerinde sıklıkla vurgulayan Aytmatov'un (Alpaslan, 2014) eserlerinden biri de "Beyaz Gemi'dir. Beyaz Gemi'den alınan serbest okuma metninde Türk mitolojisindeki dişi bir kurt tarafından büyütülen insan yavrusu imgesiyle insan olan ve olmayan varlıkların bir arada betimlenmesi gibi geyikler de bu metinde çocuklarla bir bütün olarak yer almaktadır.

4.1.10. "İnsanların Fiziksel Çevreyle Herhangi Bir Çıkar Gözetmeden Temas Halinde Olmasının Önemini Vurgular." Kriterine İlişkin Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen "İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular." kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

(...) Anlaşılan insanlar bir an bile doğadan uzak kalamıyor (2020, s.79).

Kent içinde adım başı park bulunuyor. Âma yine de beton binaların soğukluğunu kırmak için yerleşme alanlarının çevresi, hep park olarak düzenlenmiş. Kent içinde

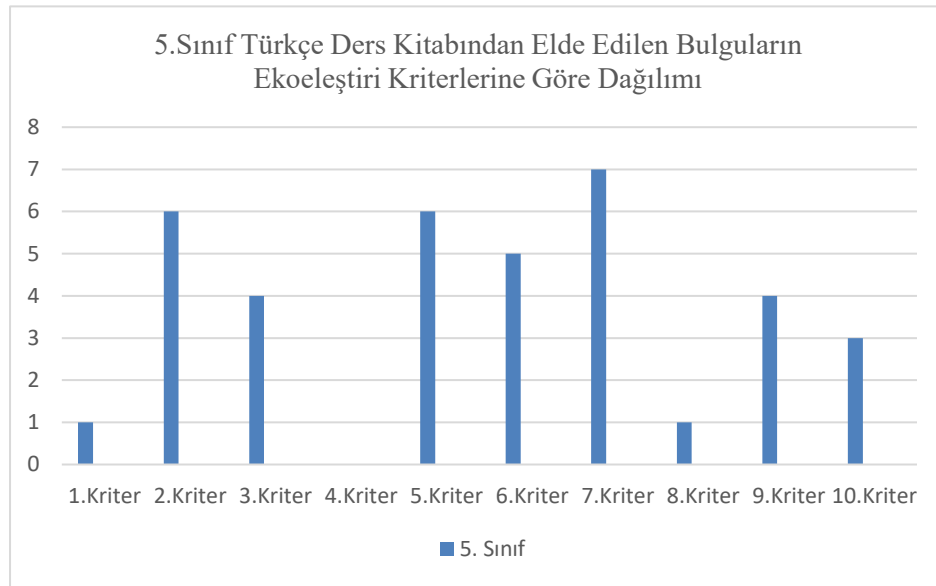
yaşayan insanlar, evlerinden çıkınca kendilerini doğrudan doğanın içinde buluyorlar (2020, s.79).

Aynı metinden alınan bu iki bulguda doğanın insana faydasına değinilmemiştir. Sadece orada olmasının bile insan için yeterli olduğu üzerinde durulmuştur.

Dağın tepesinde duruyor, çevrelerine bakıyormuş hepsi de hayretler içinde. Her taraf karlı tepeler, yeşil ormanlarla çevriliymiş. Ve dağların arasında, göz alabildiğine bir deniz dalgalanıyormuş, kabarıyormuş durmadan. Masmavi suda ak köpüklü dalgalar koşuşuyor, koşuşuyormuş. Çok uzaktan gelen rüzgârlar onları kovalıyor, sürüklüyormuş. Başı neresiymiş Issık Göl'ün, sonu neresi, bilinmez. Bir kıyısında güneş doğarken bir kıyısı karanlıkmiş. Ve Issık Göl'ün dört bir yanını kaç dağ sarıyor, bilinmezmiş. Bu dağların ötelerinde daha ne kadar karlı dağlar varmış, sayılmazmış, bilinemezmiş... (2020, s.131).

Issık Göl'ün tasvirinin yapıldığı bulguda Issık Göl'ün insanda hayranlık uyandıran niteliklerine değinilmiş insana fayda sağlamasından bağımsız temas etmenin üzerinde durulmuştur.

Şekil 2. 5.Sınıf Türkçe Ders Kitabından Elde Edilen Bulguların Ekoeleştiri Kriterlerine Göre Dağılımı

5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerden elde edilen bulguların ekoeleştiri kriterlerine göre dağılımını gösteren grafik incelendiğinde toplamda 37 bulgunun

tespit edildiği görülmüştür. 7. kriter olan “Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterine ilişkin 7 bulguya rastlanırken 4. kriter olan “Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriterine ait bulgu bulunmamaktadır.

4.2. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Ekoeleştirici Kriterlerine Ait Bulgular

6. sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan metinler belirlenen ekoeleştirici kriterlerine göre incelendiğinde, 40 metinden 13’ünün ekoeleştirici yaklaşım açısından bulguya sahip olduğu tespit edilmiştir. İncelenen metinlerde yer alan bulgular ilgili kriter başlığı altında verilmiştir:

4.2.1. “Doğadaki Her Canlının İnsana Faydasından Bağımsız Olarak Kendi Değeri Vardır.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Kedi sustu. Köpeğim gözünü kapadı. Karga sesleri geliyor şimdi de. Vaktiyle bu adaya bu zamanda kuşlar uğrardı. Cıvı cıvı öterlerdi. Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlardı (2021, s.142).

“Son Kuşlar” metninden alınan bulguda kedi, köpek, karga, kuş gibi hayvanların insana faydasına değinilmemiştir. Doğal yaşam içinde hayvanların varoluşu anlatılmak istenmiştir. Bu da bize insana faydasından bağımsız olarak kendi değerlerinin olduğunu göstermektedir.

4.2.2. “Doğanın ve Çevrenin Korunması Adına Eylemde Bulunmayı Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eder.” kriterine ait bulguya rastlanmamıştır.

4.2.3. “Doğal Kaynakları Kullanırken Eşzamanlı Olarak Doğaya Sevgi, Saygı ve Hayranlık Duygularını Geliştirir.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirir.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Yeşil, taze dallardan henüz dinmiş bir yağmurun son damlaları serpiliyor. Bahçelerden dağılan kuş sesleri adaya bir musiki rüyası yaşıyor. Çiçek toprak kokusundan renkten ve sestten başım döndü; şiirin, güzelliğin, en gerçek ülkesine varmış gibi, ürperdim. Ruhum sanki göklerden boşalan temiz bir suyla yıkandı; bu toprak, göğsünde yaşayan herkesin toprağı (2021, s.38).

Söğüt ağacının gölgesinde oturarak gölün güzel renklerini seyretmeye daldı (2021, s.20).

Ağaçların dalları güzel, yaprakları güzel, çiçekleri güzeldi; yemişleri de çok lezzetliydi (2021, s.21).

Derken bir pınar başında buluşur, dinlenirdik. Ah, kiraz yaylalarının bu pınarları... Diyebilirim ki her yol dönemecinde bir tanesi karşımıza çıkardı. Eğilip avucumuzun içinden buz gibi soğuk sularından içerdik. Hele nevale çıkınlarımızdaki tulum peyniriyle zeytin ve ekmeklerimizi yedikten sonra buna doyum olmazdı. Pınar suyu kirazlara da ayrı bir lezzet verirdi (2021, s.129).

Doğayı oluşturan unsurların insan üzerinde bıraktığı hayranlık, beğenme gibi duyguların ifade edildiği görülmektedir.

4.2.4. “Ekosistemin Sağlıklı İşleyişi İçin Hiçbir Öğeye Bütünün Dengesini Bozacak Derecede Müdahale Edilmemesi Gerektiğini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Seneler var ki kuşlar gelmiyor. Daha doğrusu ben göremiyorum. Belki birkaç seneye kadar nesilleri de tükenecek. Her memlekette kaç tane Konstantin Efendi var kim bilir? (2021, s.142).

Yazar, insanların kuşları avlayarak onların neslinin tükenmelerine sebep olduğunu Konstantin Efendi karakteriyle göstermektedir. Senelerdir kuşların gelmemesi nesillerinin tükenmesi tehlikesine işaret etmektedir. “Her memlekette kaç tane Konstantin Efendi var kim bilir?” sorusunu sorarak okuyucuya çevresindeki insanların doğaya bakış açılarını sorgulamalarına fırsat vermiştir.

4.2.5. “Doğanın Metafor Olarak Kullanımında Ötekileştirmeyen Bir Dil Kullanır.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanır.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Bebekler çiçeği insanlığımızın

Güllerin en hası en goncası

Sarışın bir ı ışık parçası kimi

Kimi kapkara üzüm tanesi (2021, s.60).

Yukarıdaki dörtlükte bebekleri betimlerken doğadaki unsurlardan faydalanılmıştır. Benzetme yoluyla doğadaki unsurların yer aldığı dörtlükte ötekileştiren bir tutum sergilenmemiştir.

Yaşımız geçtikçe, ağaçlar gibi

Derine işliyor rişelerimiz (köklerimiz) (2021, s.31).

İnsanın yaş aldıkça ağaçlara benzediğini ifade eden şiirde ötekileştirmeyen aksine insan ve bitkilerin benzerliklerini vurgulayan bir tutum vardır.

Besbelli denizden çıkıp

Kıyıları boyunca gitmiştir.

Tuz kokusu, katran kokusu, ter kokusu

Yüreğini allak bullak etmiştir.

Sonra başlamış tırmanmaya dağlara doğru

Bulutları koyun gibi gütmüştür.

Okşayıp otları yaylalarda

Büyütmüştür (2021, s.134).

Şiirde rüzgâr insana dair özellikler takınarak bize çevresi hakkında bilgi vermektedir. Burada doğa ve insan iç içe bir tutumla bir aradadır. Herhangi bir ötekileştirme söz konusu değildir.

Efsaneye göre Âdem ile Havva cennetten kovulduklarında ilk olarak buraya ayak bastılar. Yanlarında bir gül dalı bir de nar vardı. Çiçeklerle bezeli yemyeşil topraklara diktikleri gül ve nar hızla büyüdü (2021, s.112).

Âdem ile Havva'nın yanlarında bir gül dalının olması insanın var oluşundan beri doğayla birlikte olduklarını ve doğayı ötekileştirmediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

4.2.6. “İnsan Merkezli Düşünce Sistemi Yerine İnsanı Da İçine Alan Gezegen Merkezci Dünya Görüşünü Destekler.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü destekler.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Hâlbuki sonbahar kocayemişleri, beyaz esmer bulutları, yakmayan güneşi, durgun maviliği, bol yeşiliyle kuşlarla beraber olunca insana sulh şiir, şair, edebiyat, resim, musiki, mesut insanlarla dolu anlaşılmış, (...) açsız, hırssız bir dünya düşündürüyor (2021, s.142).

Yazar sonbaharı anlatırken kocayemişleri, güneşi, bulutları, yeşili, kuşları, denizleri ve son olarak insanları da sonbahara dahil etmiştir. Bir mevsimin mevsim olabilmesi için gereken unsurlara bakıldığında insanın ve doğanın bir arada olduğu bir tasvir ortaya çıkmaktadır.

Özellikle kent yaşamı göz önünde bulundurulduğunda bu çevre dostu ve temiz yöntemle gündelik ihtiyaçlarımızın bir kısmını karşılayabilecek olma fikri bile gelecek için umut verici (2021, s.192).

İnsanların günlük ihtiyaçları karşılanırken çevreye zarar vermeden temiz bir yöntemden faydalanılmasının umut olarak görülmesi insan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünün yansıması olarak değerlendirilebilir.

4.2.7. “Yaşadıkları Yörenin Ekosistemini ve Doğadaki Ekolojik Süreçleri Öğrenmeye Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Baba, bizde filler ormanlarda var mı?” diye sordu. “Hayır babam, bizde hayvanat bahçelerinde, sirklerde var sadece.” dedi. “Ya bu filler nereden?” diye sordu babasına. “Bu filler ancak sirkin olacak.” dedi (2021, s.150).

Çocuğun babasına “Baba, bizde filler ormanlarda var mı?” sorusunu yöneltmesi yaşadıkları yörenin ekosistemi hakkında bilgi almak istemesini göstermesi bakımından önemlidir.

Özellikle memeli hayvanlar soğuk bölgelerde her yıl kış aylarını derin bir uykuda geçiriyorlar. Kışın havaların soğumasıyla yiyecek bulmadaki güçlük onların kışı toprak altında uyuyarak geçirmelerine neden oluyor. Özellikle böcekler, kirpiler, yer altında yaşayan sincaplar hatta çobanaldatan gibi bazı kuş türleri de kış uykusuna yatıyorlar (2021, s.148).

Karikatürlerde hep uyuyan bir ayı karyolasının ayakucunda ya da kapısında “Lütfen 15 Mart’a kadar rahatsız etmeyiniz!” yazıları görürüz. Ayılar kış uykularının herkesçe bilinen sembolüdür ama ayıların dışında yarasalar, yılanlar, hükümdar kelebeği denilen bir kelebek türü hep kış uykusuna yatan canlılardır (2021, s.148).

Kış uykusuna yatacak canlılar sonbaharda bol bol yiyerek vücut yağlarını artırır. Böylece uzun kış uykusundan uyandıklarında besin stokları tükenir ve hepsi iyice zayıflar hemen yiyecek bulmaları da oldukça güç olduğu için yuvalarındaki besinleri yiyerek kendilerini toparlamaya çalışırlar. Eğer besin bulamazlarsa ölebilirler. Kış uykusu tembelliğin değil doğaya karşı yenik düşmek istemeyen canlıların sığındığı içi erzak dolu kaloriferli bir evdir (2021, s.148).

Ekosistem içinde yer alan canlıların hayatta kalabilmesi ve ekosistem için gerekli olan sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gerekli olan kış uykusu hakkında bilgi vermesi “Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterini desteklemesi bakımından önemlidir.

4.2.8. “İnsanın Tüm Canlıların Aleyhine Olacak Şekilde Geliştirdiği Davranış ve Düşünce Kalıplarını Fark Etmesini Sağlar.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlar.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Sonbahara doğru birtakım insanların çoluk çocuk ellerinde bir kafes, adanın tek tepesine doğru gittiklerini görürdüm içim cız ederdi. Büyüklerin ellerinde birbirine yapışmış pislik rengine acayip çomaklar vardı. Bunlarla bir yeşil meydanın kenarına varır, bunları bir ufacık ağacın altına çığırtkan kafesiyle bırakırlar, ağacın her dalına ökseleri bağlarlardı. Hür kuşlar, kafesteki çığırtkan kuşun feryadına, dostluk, arkadaşlık, yalnızlık sesine doğru bir küme gelirler. Çayırılıkta bir başka ağacın gölgesinde birikmiş çoluklu çocuklu kocaman herifler bir müddet beklerler. Sonra kuşların üşüştüğü ağaca doğru yavaş yavaş yürürlerdi.

Hele bir tanesi vardı, bir tanesi. Çocukları bu işe seferber eden de oydu. Ökseleri cumartesi gecesinden hazırlayan da ...Konstantin isminde bir herifti, Galata’da bir yazıhanesi vardı. Zahirie tüccarıydı. Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğsü, delikleri kapanıp açılan üstü kara kara benekli burnu, deriyi yırtmış da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi...

Ama güz mevsiminde birdenbire böyle canavar kesilirdi. Akşam beş otuz beş vapurunun arka tarafında yerleştiği iskemlesinde denizin üstüne oldukça mülayim bakan gözlerini havaya kaldırır, eylül sonlarına doğru böyle şairane gökyüzüne bakardı. Birden yüzünün ve gözlerinin parladığını görürdünüz.

Konstantin Efendi, onların çok uzaktan geçtiklerini görebilirdi. Gözlerini kııardı. Esmer lekelerin adalar istikametinde gittiklerini görür, etrafına bakar, bir tanıdık görecekt olursa gözünü kırpar, gökyüzüne bir işaret çakar:

-Bizim pilavlıklar geldi, derdi (2021,141).

İnsanların tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını taşıyan bir karakter olarak Konstantin Efendi kurgulanmıştır. Konstantin Efendi davranış ve düşünce bakımından doğanın tam karşısında olan insanın temsilidir. Büyüklerin ellerinde birbirine yapışmış pislik rengine acayip çomaklarla yeşil meydanın kenarına varıp bunları bir ufacık ağacın altına çığırtkan kafesiyle bırakmaları ve ağacın her dalına ökseleri bağlamaları insanın canlıların aleyhine

geliştirdiği davranış kalıplarından bir tanesidir. Konstantin Efendi'nin akşam beş otuz beş vapurunun arka tarafında yerleştiği iskemlesinde denizin üstüne oldukça mülayim bakan gözlerini havaya kaldırıp eylül sonlarına doğru şairane gökyüzüne bakması ve etrafındaki tanıdıklarına “-Bizim pilavlıklar geldi.” demesi doğaya karşı geliştirdiği çıkarıcı tutumu göstermesi bakımından önemlidir.

4.2.9. “Doğadaki Her Şeyin Bir Bütün Olduğunu Düşündürerek Ekolojik Benlik Geliştirmeye Yardımcı Olur.” Kriterine İlişkin Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Hâlbuki sonbahar kocayemişleri, beyaz esmer bulutları, yakmayan güneşi, durgun maviliği, bol yeşiliyle kuşlarla beraber olunca insana sulh şiir, şair, edebiyat, resim, musiki, mesut insanlarla dolu anlaşılmış, (...) açsız, hırssız bir dünya düşündürüyor (2021,142)

Sonbaharı güzelleştirenin doğanın tüm unsurlarıyla bir arada olması olarak görülen bulguda her şeyin bir bütün olduğunu düşündürmek amaçlanmıştır denilebilir.

Dün bir şiir yazdım

Okudum sınıfta.

Şiirimde dağlar, ağaçlar,

Gelincikler, papatyalar...

Güvercin uçtu, buluta kondu.

Bulut bir roket oldu,

Mavi resimde kayboldu.

Uçuştı tüm yapraklar,

Danstaydı o sıra uçurtmalar...

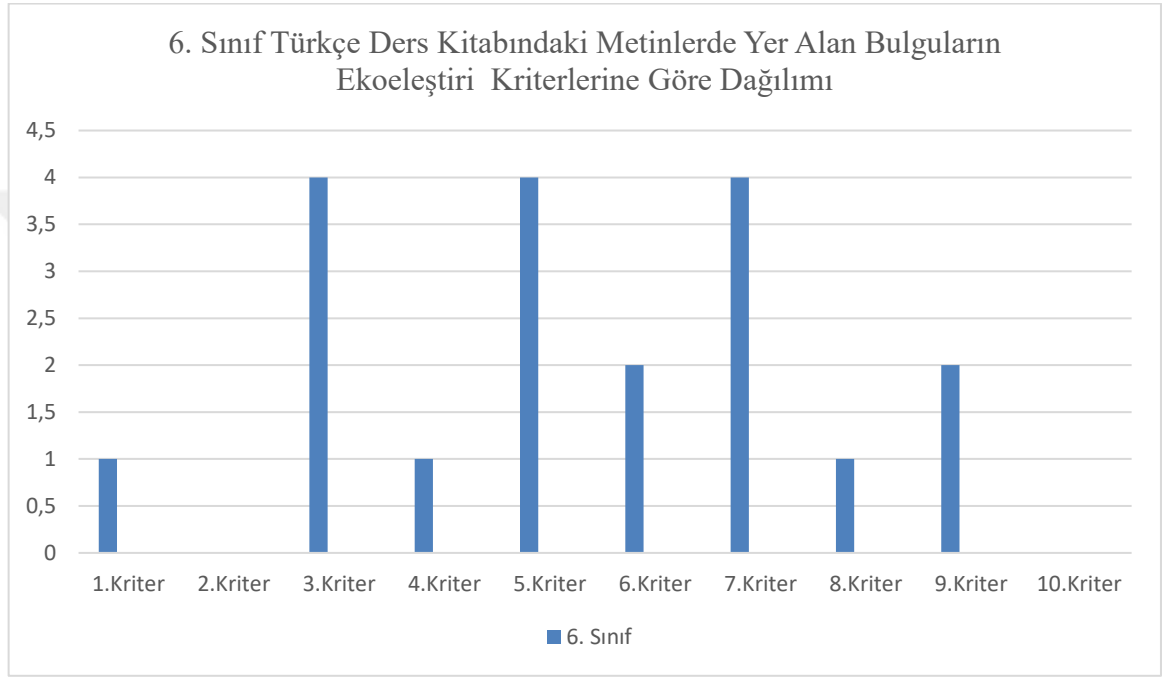
Güldü Aydede Dişlerini göstere göstere... (2021, s.180).

Şiirde ağaçların, dağların, gelinciklerin, papatyaların doğadaki diğer varlıklarla birlikte yer alması çocuğun dünyasında her şeyin bir bütün olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

4.2.10. “İnsanların Fiziksel Çevreyle Herhangi Bir Çıkar Gözetmeden Temas Halinde Olmasının Önemini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular

“İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.” kriterine incelenen metinlerde rastlanmamıştır.

Şekil 3. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerden Elde Edilen Bulguların Ekoeleştirici Kriterlerine Göre Dağılımı

6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerden elde edilen bulguların ekoeleştirici kriterlerine göre dağılımını gösteren grafik incelendiğinde toplamda 19 bulgunun tespit edildiği görülmüştür. 2. kriter olan “Doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eder.” kriteri ve 10.kriter olan “İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.” kriterine ilişkin bulguya rastlanmazken; 5.kriter olan “Doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanır.” kriterine ilişkin 5 bulgu tespit edilmiştir. 1,6 ,8 ve 9. kriterlere ait bulguların sayısı (1) eşittir.

4.3. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Ekoeleştirici Kriterlerine Ait Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinler belirlenen ekoeleştirici kriterlerine göre incelendiğinde, 40 metinden 13’ünün ekoeleştirici yaklaşım açısından bulguya sahip

olduğu tespit edilmiştir. İncelenen metinlerde yer alan bulgular ilgili kriter başlığı altında verilmiştir:

4.3.1. “Doğadaki Her Canlının İnsana Faydasından Bağımsız Olarak Kendi Değeri Vardır.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Kırın birçok çiçeğı var.

Mavi peygamber çiçeğı,

Ballıbaba, papatyalar,

Beşikte bir bebek gibi

Rüzgârlarda salınırlar.

Kardeleni tanırsınız,

İlkbaharın ilk çiçeğı,

Kar içinde öksüz bir kız

Gibi incecik çiçeğı,

Beyaz, duygulu ve yalnız.

Mor menekşe kuytularda

Sessiz, gizliliğı sever.

Erken açılır baharda,

Çiy damlaları, gölgeler,

Kokusu akan sularda.

Al giysili gelincikler,

Süslerler kır bayırı.

Bir tel gibi incecikler,

*Gizli tutarlar her sırrı,
Sessizlikte biricikler.*

*Yayla çiçeği yaylada,
Sarı ve baygın kokulu.
Hem uyanık hem uykuda,
Kendinden geçmiş, duygulu,
Yaşar gider bir rüyada.*

*Ya süsene ne demeli,
Kimi mavi, kimi sarı.
Dere boyunun güzeli,
Dinler çağlayan suları,
Sarkar ipincecik teli.*

*Kırlarda pek çok çiçek var,
Sayıya gelmez ki saysam.
Çiçek açmasaydı kırlar,
Baharda çıldıran dünyam,
Güzel olmazdı bu kadar (2020, s.158-159).*

Şair, doğada var olan her çiçeğin kendine özgü bir dünyası olduğunu her birinin insana faydasından bağımsız kendi değeri olduğunu ifade etmiştir.

Son isteğim ise kendinize adaletli ve akıllı bir han seçmeniz. Halk gürültüyle şöyle dedi: Aramızdaki en yaşlı kişi sensin, hanı sen seç!” Sarıbay düşündü, sonra şöyle cevap verdi.” Bir doğanım var. Ben öldükten sonra gözlerini üç gün açmayacak. Kanatlarını kaldırmayacak. Hiçbir şey yemeyecek. Dördüncü gün onu doyurun ve serbest bırakın. Kime konarsa o han olsun (2020, s.34).

Sarıbay, halkına kendilerine seçeceği hanı belirlerken doğanın yol göstericiliğini teklif etmesi doğaya verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir.

4.3.2. “Doğanın ve Çevrenin Korunması Adına Eylemde Bulunmayı Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eder.” kriterine ait bulguya rastlanmamıştır.

4.3.3. “Doğal Kaynakları Kullanırken Eşzamanlı Olarak Doğaya Sevgi, Saygı ve Hayranlık Duygularını Geliştirir.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirir.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Ya süsene ne demeli,

Kimi mavi, kimi sarı.

Dere boyunun güzeli,

Dinler çağlayan suları,

Sarkar ipincecik teli.

Kırlarda pek çok çiçek var,

Sayıya gelmez ki saysam.

Çiçek açmasaydı kırlar,

Baharda çıldıran dünyam,

Güzel olmazdı bu kadar (2020, s.158-159).

Şair kırlardaki sayısız çiçeklere karşı duyduğu hayranlığı dile getirirken kendisinde çıldırmaya yakın bir hisle hayranlık uyandırabildiklerini ifade etmektedir.

Bu ufuklarda şafak, gül gül olur;

Dalların her kuşu, bir bülbül olur...

Şimdi gökten yere, tel tel yağmur...

Şimdi sis, gölge, ılık tül tül olur!

Mor dumanlarla uzaktan akşam

Dişbudaklar, meşeler sümbül olur!

Tanidik asmaların çardakta

Kehribar salkımı bir kâkül olur!

Kınalanmış gibi dağlar, dereler

Ne güzel güz ne güzel eylül olur!

Suların al al açar laleleri

Ve ufuklarda şafak gül gül olur!

Muhteşem yangını güz ülkesinin,

Doymadan seyrine, bir gün kül olur! (2020, s.148).

Güz mevsiminin gelmesiyle birlikte doğadaki değişime karşı duyduğu hayranlığı dile getiren şair, seyrine doyumlayan bir güz resmi çizerek okuyucuların bu duyguları yaşamasını sağlamıştır.

Eğer açık denizlerde yol alan bir geminin güvertesindeyseniz bu sevimli yaratıkların bir süre sonra, nefes almak üzere su yüzüne sıçrayışlarını yinelemelerine, büyük bir hayranlık ve neşe içinde tanık olursunuz. Kıvrak vücutlarında iki yana kanat gibi açılmış yüzgeçleri, bir dümen gibi kullandıkları yatay kuyrukları ile dalgalar arasından ileri doğru fırlayıp dalıp dalıp çıkarak izlenmekten ve izlemekten memnun, bir yarış tutturmuşlardır koca gemiyle (2020, s.132).

Doğadaki canlıların kendi halinde oluşlarını izlemek bile doğaya hayranlık duymak için yeterli bir sebep olarak görülmüştür.

4.3.4. “Ekosistemin Sağlıklı İşleyişi İçin Hiçbir Öğeye Bütünün Dengesini Bozacak Derecede Müdahale Edilmemesi Gerekliğini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriterine ait herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

4.3.5. “Doğanın Metafor Olarak Kullanımında Ötekileştirmeyen Bir Dil Kullanır.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanır.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Hey koca yurt! Hey! Kökleri kökenleri tarihin derinliklerine oturan hökelekli koca çınar (2020, s.122).

Anlatıcı yurdu betimlerken kalıcılığı ve uzun yaşamı ile bilinen çınar ağacını kullanarak ötekileştirmeyen benzerlikleri vurgulayan bir dil kullanmıştır.

Sen petek misali Veysel de arı

İnleşir beraber yapardık balı

Ben bir insanoğlu sen bir dut dalı

Ben babamı, sen ustamı unutma! (2020, s.173).

Aşık Veysel’e ait dörtlükte insan ve doğa birbirinden üstün olmayacak şekilde bir arada ifade edilmiş ve ötekileştirmeyen bir dil kullanılmıştır.

İnsanlar çeşit çeşit, çiçekler gibi. Her çiçek farklı renkte, farklı kokuda. Dikenlisi de var, dikensizi de. Diken gibi gözükseler de pür şifa olanlar var deve dikenini misali (2020, s.209).

İnsan ve çiçeğin karşılaştırılması yapılarak benzer oldukları sonucuna varılmıştır. Burada da ötekileştirmeyen bir benzetmenin varlığı tespit edilmiştir.

4.3.6. “İnsan Merkezli Düşünce Sistemi Yerine İnsanı Da İçine Alan Gezegen Merkezci Dünya Görüşünü Destekler.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü destekler.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Baba, bana bir şiir bul!

İçinde kuş cıvıltıları,

Uçsun martı kanatları,

Koşsun özgürlük atları,

Baba, bana bir şiir bul!

Alageyik dağda gezsın,

Avcı vurmasın, vazgeçsin,

Baba, bana bir şiir bul!

Solmasın kırdı çiçekler,

Gülsün, oynasın böcekler (2020, s.29).

Çocuğun babasından istediği şiirde olmasını talep ettiği unsurlara bakıldığında atların, kuşların, böceklerin, çiçeklerin insanla birlikte bir arada olduğu görülmektedir. Çocuk şiirde sadece insan için değil gezegendeki tüm canlılar için bir şiir arzu etmiştir.

Yiyecek ambalajları, pipetler, bardaklar, şişeler, torbalar, galoşlar ve aklınıza gelebilecek daha pek çok şey...Bu kadar çeşitli kullanım alanına rağmen plastik hiç de çevreci bir malzeme değildir. Neden mi? Çünkü plastik doğada biyolojik olarak çözünmez (2020, s.153).

Günlük yaşamın her alanında insanların ihtiyaç duyduğu plastiğin çevreci bir malzeme olmadığına ifade edilmesi gezegen merkezli bir bakış açısına sahip olunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

4.3.7. “Yaşadıkları Yörenin Ekosistemini ve Doğadaki Ekolojik Süreçleri Öğrenmeye Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Bizim köyün lodos tarafı gayrimeskûndur. Orada fundalar, yabani meşe palamutları, koca yemişler, çalı süpürgeleri bir türlü ağaç hâline gelemeden ama ağacı taklit edercesine gelişir, birbirinin içine girmiş yaşarlar (2020, s.10).

Yazar burada bulunduğu yörenin bitki ekosistemi ve rüzgârları hakkında bilgi vermiştir.

Fidan dikme, Ankara’ı ağaçlandırma ve yeşertme merakı, Atatürk’ü her gün çiftliğe çekiyordu. Bir kısım arazide türlü denemelere rağmen ağaç yetiştirmek mümkün olamamıştı. Atatürk ısrar ediyor, toprağı inceletiyor, çeşitli ağaçları tecrübeden geçiriyordu (2020, s.48).

Atatürk’ün kitapta bahsi geçen anıda içinde bulunduğu mekânın doğal özelliklerinin farkında olması, bilmediğı alanlarda araştırmaya yönelmesi, bitkileri ve toprağı anlamak için uzmanlara başvurması yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder kriterine uygun bir durumdur.

Derin sulara avlanmayı seven yunus ailesi için büyük bir sardalya ya da ringa balığı sürüsüne rastlamak, düğün bayram oluyordu. Böyle zamanlarda, saatte altmış kilometre gibi büyük bir hızla sürünün içine dalıyor, açık duran ağızlarıyla bir çırpıda yüzlerce balığı zahmetsizce yutuveriyorlardı maskaralar (2020, s.133).

“Küçük Yunus” adlı hikâyede kişileştirme yapılarak anlatılan bir yunus ailesini görülmektedir. Bu metinde yunuslar hakkında bilgi verilmesi, ekosistem içerisindeki beslenme döngüleri üzerinde durulması “Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterini destekler niteliktedir. Yunusların Karadeniz’de yüzmesi yunuslarının avlamaktan hoşlandığı balıklardan bahsedilmesi önemlidir.

Havalar ısınır ısınmaz bir leylek ailesi gelir, oraya yerleşir. Lak laka lak lak! Ortalık şenlenir. Bu yuva onların yazlık evleridir. Havalar soğudu mu karı koca, iki yavrucağız, çeker giderler (2020, s.141).

Aldı bizi bir dert. Bu zavallı leylek o bacanın üzerinde niye kaldı? Ailesi gittiği hâlde niye gitmedi? Hep bunu düşünür olduk. Gece uykularımız kaçtı (2020, s.142).

“Son Leylek” metninde leyleklerin doğal yaşam döngüsü hakkında bilgi verilmesi ve bu sürecin aksadığını bir çocuğun fark etmesi çocuğun çevreye duyarlı olduğunu, ekolojik süreçlerin farkında olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Neden mi? Çünkü plastik doğada biyolojik olarak çözünmez. Peki bir maddenin biyolojik olarak çözülmesi ne demek? Örneğin meyve kabukları bakteri ve mantarlar tarafından tanınır, bozulur ve toprağa karışır. Yani biyolojik olarak çözülmüş olur; ancak ayrıştırıcı canlılar plastiği tanıyamaz, çözülmesini sağlayamazlar. Plastik zamanla rüzgâr, güneş ve suyun etkisiyle daha küçük parçalara ayrılabilir ama bozunup hemen toprağa karışamaz. İşte bu yüzden kullanıp hemen çöpe attığınız plastikler çevre için büyük tehdit oluşturur. Dünya üzerinde her gün çıkan plastik çöp miktarı neredeyse 108 milyon ton! (2020, s.153).

Plastiklerin biyolojik olarak doğada çözünme sürecine değinilmesi doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik edici bir örnektir denebilir.

4.3.8. “İnsanın Tüm Canlıların Aleyhine Olacak Şekilde Geliştirdiği Davranış ve Düşünce Kalıplarını Fark Etmesini Sağlar.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlar.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Denizlere karışan lağımlar, zehirli fabrika atıkları, aldırmadan dökülen çöpler ve bırakılan kimyevi madde yüklü variller, yaşayan denizin katilleriydi (2020, s.134).

İnsanın çevresini kirletmesi ekosisteme zarar vermesini göstermek amacıyla seçilen varil insan eliyle doğaya verilen zararı göstermektedir. “Denizlere karışan lağımlar, zehirli fabrika atıkları, aldırmadan dökülen çöpler ve bırakılan kimyevi madde yüklü variller, yaşayan denizin katilleriydi.” ifadesiyle insanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlamak amaçlanmıştır.

Baba, bana bir şiir bul!

Alageyik dağda gezsin,

Avcı vurmasın, vazgeçsin (2020, s.29).

Şiirde alageyiğin insanların yanlış davranışları sebebiyle dağda özgürce gezemediği vurgulanmaktadır. Şair İnsanın hayvanları avlamasıyla doğanın aleyhine bir eylemde bulunduğunu göstermek istemiştir.

Peki her gün çöpe atılan plastikler nereye gidiyor? Bırakıldıkları yerde mi kalıyorlar yoksa bambaşka bir yolculuğa mı çıkıyorlar? Gelin hep birlikte plastiğin izini sürelim (2020, s.153).

Çöpe atılan plastiklerin izinin sürülmek istenmesi insanların tüm canlıların aleyhine olarak geliştirdiği davranış kalıplarının fark ettirilmesini sağlaması bakımından önemlidir.

Attığınız çöpler kimi zaman şehirlerdeki çöp toplama alanlarına kimi zaman geri dönüşüm fabrikalarına gider. Ne yazık ki bunların dışında çoğunun yolculuğu devam eder. Rüzgâr ve yağmur yüzünden sürüklenmiş çöp denizlere, okyanuslara kadar taşınır ancak yolculukları burada da bitmez. Plastikler okyanusa ulaştıklarında akıntı ve dalgalarla birlikte sürüklenmeye devam eder ve çöplerin oluşturduğu adalarda birikir. İşte her gün etrafa attığımız plastik poşetler, yiyecek ambalajları, balonlar, plastik şişeler, oyuncaklar ve daha birçok şey kilometrelerce yol alır. Bu adalar da her gün biraz daha büyür. Çöp adalar o kadar büyük ki! Neredeyse Amerika kıtasının iki katı büyüklüğünde. Her geçen gün de büyümeye devam ediyor. Aynı zamanda okyanusun metrelerce derinliğine kadar uzanabiliyor. Asıl tehlike bundan sonra başlıyor. Bu adalardan kopup küçük parçalara ayrılan plastikler okyanusta yüzlerce yıl çözünmeden kalıyor (2020, s.153).

Çöplerin yeryüzündeki yolculuğu hakkında bilgi vererek insan eylemlerinin sonucunda çevrenin aleyhine ortaya çıkan durumları göstermesi bakımından önemlidir.

Plastik çöpler yalnızca okyanusları kirletmekle kalmıyor. Renkli ve göz alıcı olan bu çöpler denizdeki canlılar için ilgi çekici. Bu plastik atıklar yiyecek zann ediyorlar. Zamanla vücutlarında biriken atıklar onlara zarar veriyor. Deniz canlıları yiyecek zannettikleri plastik parçalarını yutmaya çalıştıkları sırada soluk boruları tıkanabiliyor. Üstelik içine girdikleri çöp yığınlarının arasında sıkışıp kalabiliyorlar. Son olarak bu zehirli parçacıklar içtiğimiz suya ya da yediğimiz balığa geçiyor. Yani düşünmeden attığımız plastik çöpler uzun yollardan geçip bizim tabağımıza geri geliyor (2020, s.153).

Plastik çöplerin okyanuslara, deniz canlılarına ve insanlara verdiği zarar ifade edilmiştir.

4.3.9. “Doğadaki Her Şeyin Bir Bütün Olduğunu Düşündürerek Ekolojik Benlik Geliştirmeye Yardımcı Olur.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Güzel yurdum, dağlarını

Uzaktan göresim gelir.

Keskin esen yellerine

Kendimi veresim gelir.

Gözümde tüter damların,

Sakız kokulu çamların.

Türkü söyler akşamların,

Bana kendi sesim gelir (2020, s.117).

Şair türkü söyleyen akşamları, dağları, sakız kokulu çamları kendi sesi olarak görmektedir. İnsanın varlığında doğanın öğelerinin yer alması her şeyin bir bütün olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Plastik çöpler yalnızca okyanusları kirletmekle kalmıyor. Renkli ve göz alıcı olan bu çöpler denizdeki canlılar için ilgi çekici. Bu plastik atıklar yiyecek zann ediyorlar. Zamanla vücutlarında biriken atıklar onlara zarar veriyor. Deniz canlıları yiyecek zannettikleri plastik parçalarını yutmaya çalıştıkları sırada soluk boruları tıkanabiliyor. Üstelik içine girdikleri çöp yığınlarının arasında sıkışıp kalabiliyorlar. Son olarak bu zehirli parçacıklar içtiğimiz suya ya da yediğimiz balığa geçiyor. Yani düşünmeden attığımız plastik çöpler uzun yollardan geçip bizim tabağımıza geri geliyor. (2020, s.153)

Çöplerin yalnızca okyanusları kirletmediği deniz canlılarına zarar verdiği ve son olarak insanlara da dolaylı yoldan zarar verdiği ifade edilerek her şeyin bir bütün olduğu ifade edilmiştir.

4.3.10. “İnsanların Fiziksel Çevreyle Herhangi Bir Çıkar Gözetmeden Temas Halinde Olmasının Önemini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Baba, bana bir şiir bul!

İçinde kuş cıvıltıları,

Uçsun martı kanatları,

Koşsun özgürlük atları,

Baba, bana bir şiir bul!

Alageyik dağda gezsın,

Avcı vurmasın, vazgeçsin,

Baba, bana bir şiir bul!

Solmasın kırdı çiçekler,

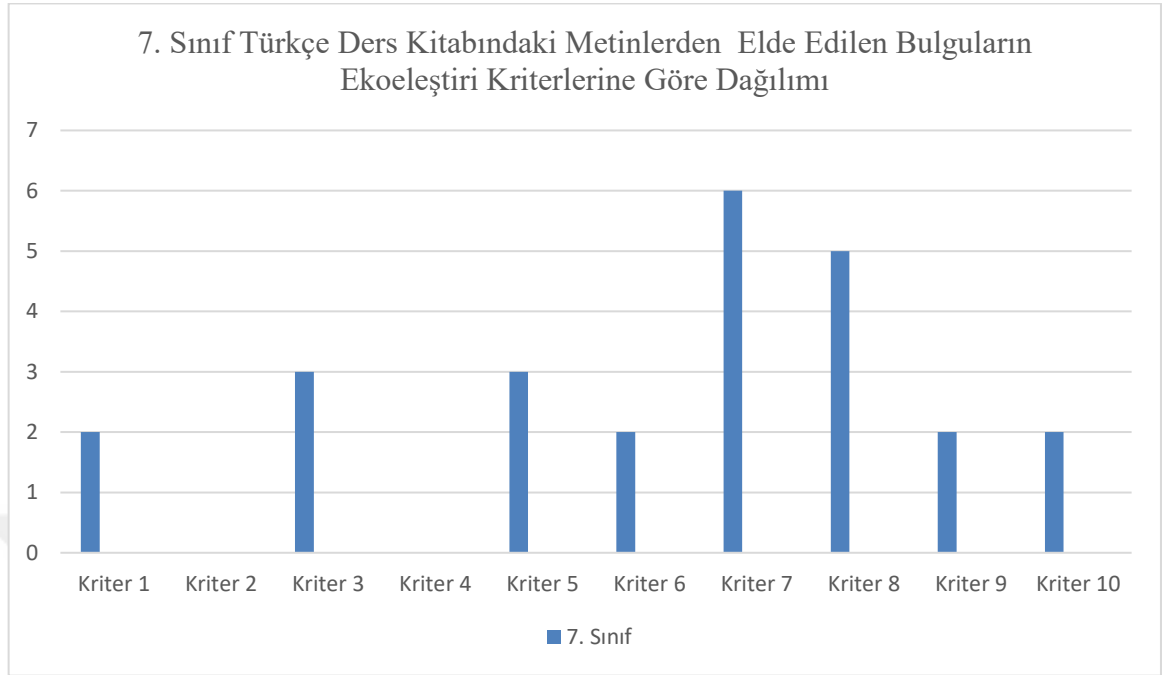
Gülsün, oynasın böcekler (2020, s.29).

Çocuğun isteklerine bakıldığında fiziksel çevreden hiçbir çıkar gözetilmeden temas halinde olmayı arzuladığı görülmektedir.

Havalar ısınır ısınmaz bir leylek ailesi gelir, oraya yerleşir. Lak laka lak lak! Ortalık şenlenir (2020, s.141).

Leylekler ile fiziksel bir çıkar gözetilmeden temas halinde olmanın verdiği neşe vurgulanmıştır.

Şekil 4.7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerden Elde Edilen Bulguların Ekoeleştirici Kriterlerine Göre Dağılımı

7. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerden elde edilen bulguların ekoeleştirici kriterlerine göre dağılımını gösteren grafik incelendiğinde toplamda 25 bulgunun tespit edildiği görülmüştür. 2. kriter olan “Doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eder.” kriterine ve 4. kriter olan “Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir ögeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriterine ilişkin bulguya rastlanmamıştır.

4.4. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’ndaki Ekoeleştirici Kriterlerine Ait Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinler belirlenen ekoeleştirici kriterlerine göre incelendiğinde, 40 metinden 14’ünün ekoeleştirici yaklaşım açısından bulguya sahip olduğu tespit edilmiştir. İncelenen metinlerde yer alan bulgular ilgili kriter başlığı altında verilmiştir:

4.4.1. “Doğadaki Her Canlının İnsana Faydasından Bağımsız Olarak Kendi Değeri Vardır.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” kriterine ait herhangi bir bulgu tespit edilmemiştir.

4.4.2. “Doğanın ve Çevrenin Korunması Adına Eylemde Bulunmayı Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eder.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Atmosferdeki kirlilik dünyanın geleceğini tehdit ediyor uzmanlar iklim değişikliklerin gerçekleşmesinden endişe duyuyordu kirliliği boyutlu gibi yiyince somut önlemler alınması konusunda daha emin adımlarla yetkililer en önemli sebep olan yakıt sorunu çözmekte işe başladı (2021, s.242).

O yıllarda halka doğalgazı tanıtmak ve kullanımını arttırmak için reklam filmleri dahi hazırlandı. Doğal gazın yararlarını hayatımıza getirdiği rahatlık ve güzellikleri birlikte göreceğiz! (2021, s.242).

İstanbul’un sağlığına kavuşturulmasında komşularınıza öncülük edin. Genç enerjinin kolaylıklarını avantajlarını bir an önce yaşamaya başlayın (2021, s.242).

1995 sonrasında doğal gaz yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Araçlar için çevre dostu yakıtlar geliştirildi. Sanayi tesisleri çağın teknolojilerine uygun bir şekilde çalışır hale geldi Türkiye’de hava kirliliği haritaları çıkarılarak ölçümler yapıldı ve bu ölçümlerin sonuçlarına göre iyileştirme çalışmaları gerçekleştirildi. Hava kirliliğinin yoğun olduğu yerlerde yeşil alanların artırılması, sanayi alanlarının şehir dışına taşınması ve fabrika bacalarına filtreler takılması gibi önlemler alınmaya başlandı (2021, s.242).

Sorunun en yoğun yaşandığı illerden biri olan İstanbul’da 1988 yılında yapılan ölçümlerde m³ de 176 mg oranında ölçülen kirlilik 1992 yılında 219 miligramla en üst seviyeye çıktı.90’lı yılların sonuna doğru düşüşe geçen oranların 2000’lere gelindiğinde tekli hanelere inmesi şehri daha yaşanılabilir bir hale getirdi (2021, s.242).

Soluduğumuz havaya yayılan kirlletici miktarının düzenlenmesi konusunda Avrupa Birliği hava kalitesi ile ilgili politikalar ve önlemler hazırladı. İnsan sağlığı ve ekosisteme zarar verebilecek belirli boylarda partikül madde, ozon sülfür dioksit, kurşun ve diğer kirleticiler için standartlar belirlendi (2021, s.242).

Daha dün burnumuza mevcut koyarak dolaştığımız Türkiye’de bugün rakamlar limit değerlerinin her geçen yıl Avrupa bir standartlarına daha da yaklaşıldığını gösteriyor. Bu değerleri koruyabilmek için endüstriyel tedbirlerin yanı sıra halkın şehirlerde toplu taşımaya teşvik edilmesi yürüyüş ve bisiklet parkurlarının artırılması da önemli bir etken (2021, s.242).

Dinleme metninden alınan bulgulara bakıldığında hepsinde doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eden örneklerin yer aldığı görülmüştür.

4.4.3. “Doğal Kaynakları Kullanırken Eşzamanlı Olarak Doğaya Sevgi, Saygı ve Hayranlık Duygularını Geliştirir.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirir.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Ahırın avlusunda oynarken aşağıda, gümüş söğütler altında görünmeyen derenin hazin şırıltısını işitirdik. Evimiz iç çitin büyük kestane ağaçları arkasında kaybolmuş gibiydi (2021, s.20).

Sabahleyin erkenden ahıra koşuyorduk. En sevdiğimiz şey atlardı. Dadaruh’la beraber onları suya götürmek, çıplak sırtlarına binmek, ne doyulmaz zevkti (2021, s.20)

4.4.4. “Ekosistemin Sağlıklı İşleyişi İçin Hiçbir Öğeye Bütünün Dengesini Bozacak Derecede Müdahale Edilmemesi Gerekliğini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriterine ait bulgu tespit edilememiştir.

4.4.5. “Doğanın Metafor Olarak Kullanımında Ötekileştirmeyen Bir Dil Kullanır.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanır.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

*Ahırın avlusunda oynarken aşağıda, gümüş söğütler altında görünmeyen derenin
hazin şırıltısını işitirdik. Evimiz iç çitin büyük kestane ağaçları arkasında kaybolmuş
gibiydi (2021, s.20).*

Bulut gibi köpürmüş topraktan bereketi,

Pehlivan dağlarında şafaklar büyümüş

Ya o nehirler delirip gür gür gelirler

Bir şarkı gibi dağdan denize yürümüş

Batan güneş gibi bakır taşkömürü

Ve rüzgâra vermiş saçlarını nefti ormanlar

Ve köylere karşı sarışın harmanlar (2021, s.156).

Ah İstanbul! Gene de beni tutma!

Elimi, kolumu bağlama

Evlad-ı Fatihan'ım ben

Bırak tez elden varayım Urumelime

Tuna, Arda, Akdere, Vardar aktıkça oralarda

Buralarda nasıl dururum ben?

Yeminim var kaldırımlarına

Sokağına, taşına, dağına

Çeşmelerinde akan suya,

Irmaklarında yüzen balığa (2021, s.172).

Metinde kişileştirilerek yer alan İstanbul ile konuşan kişi akan suya, ırmaklarda yüzen balığa karşı sözünü tutmak istediğini belirterek onlara verdiği değeri göstermektedir.

Yaşamak şakaya gelmez,

Büyük bir ciddiyetle yaşayacaksın

Bir sincap gibi mesela,

Yani, yaşamının dışında ve ötesinde hiçbir şey beklemeden,

Yani, bütün işin gücün yaşamak olacak (2021, s.262).

Şiirde insan sincaba benzetilirken ötekileştirmeyen bir dil kullanılmıştır.

Besbelli denizden çıkıp

Kıyılar boyunca gitmiştir.

Tuz kokusu, katran kokusu, ter kokusu

Yüreğini allak bullak etmiştir.

Sonra başlamış tırmanmaya dağlara doğru

Bulutları koyun gibi gütmüştür.

Okşayıp otları yaylalarda

Büyütmüştür (2021, s.226).

Şiirde rüzgâr insana dair özellikler takınarak bize çevresi hakkında bilgi vermektedir. Burada doğa ve insan iç içe bir tutumla bir aradadır. Herhangi bir ötekileştirme söz konusu değildir.

4.4.6. “İnsan Merkezli Düşünce Sistemi Yerine İnsanı Da İçine Alan Gezegen Merkezci Dünya Görüşünü Destekler.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü destekler.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Onun zamanında memleketteki ehlî, vahşi bütün hayvanların, bütün kuşların, bütün çocukların hatta bütün cansızların “Göç! Göç!” diye derin üzüntüyle bağırdıkları duyuldu. Uygurlar bu manevi işarete (bu ilahî emre) uyarak toplandılar. Yurtlarını bırakıp göçmeye başladılar. Nerede durmak istedilerse bu sesleri duydular. Nihayet Beş Balığ’ın bulunduğu yere geldiler. Orda sesler kesildi. Uygurlar da burada durup beş mahalle (beş şehir) yaptılar. Adını Beş Balık koydular. Burada yaşayıp çoğaldılar (2021, s.179).

Uygurların ehlî, vahşi bütün hayvanların, bütün kuşların, bütün çocukların hatta bütün cansızların “Göç! Göç!” diyen sesine kulak verip hepsinin istediği Beşbalık’a yerleşmeleri gezegen merkezci bir görüşe sahip olduklarını göstermeleri bakımından önemlidir.

4.4.7. “Yaşadıkları Yörenin Ekosistemini ve Doğadaki Ekolojik Süreçleri Öğrenmeye Teşvik Eder.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Havadaki diğer gazlardan daha ağır olan karbondioksit ve türevlerinin toz bulutları ile birleşmesi sonucu atmosfer de yeni bir tabaka oluşuyor. Güneşle dünya arasına giren bu tabakanın kalınlaşması enerji döngüsünü ve dengesini bozarak küresel ısınmaya ve iklim değişikliklerine sebep oluyor. Bu değişimin canlı hayatın devamını tehdit edecek bir boyuta ulaşmasından endişe ediliyor (2021, s.242).

Ekosistemdeki unsurların artışı ve azalışının canlılar üzerindeki etkilerine değinilerek bilgi verilmektedir.

Çiçek, balık, kuş, insan... Hepsinin aradığı ışık işte ağarmaktaydı. Keklikler, hamam böceği, solucan, akrep, tespih böceği değillerdi ki karanlıkları arasınlar. Onlar güneşle ve güneşten yaşıyorlardı. Zavallılar o ışığı sesleriyle, şarkılarıyla içlerinin ışığından gelme ışıklarıyla esenliyorlardı. Günün ışığı keklik için güvenlik demekti. Hem kendisi hem de palazları için karanlıklardan gelen korkuların sonu idi bu. Artık çalılıkların en kuytu ve esrarlı boşlukları bile aydınlanıyordu. Bütün ana keklikler yuvalarının kenarına oturmuşlar, “Merhaba!” diyerek gevezelik ediyor ve “Bir karanlık gece daha atlattık.” diye birbirlerini kuthuyorlardı (2021, s.235).

Doğadaki canlı varlıkların yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları güneş ışığından bahsedilmiş; çiçek, balık, kuş, insan gibi canlı varlıkların yaşamak için güneş ışığına ihtiyaç duydukları ifade edilerek ekosistemdeki yerleri hakkında bilgi verilmiştir.

Fare kediye yakalanmadan karnını doyurabilmenin telaşıyla bir sağa bir sola seğirterek koşarken can düşmanını ağların içinde debelenirken görür ve bu duruma çok sevinir. Tam döneceği sıra bir de bakar ki arkasında düşmanı gelincik pusuya yatmış kendisini beklemektedir. Başını kaldırır, bu kez ağacın tepesinde gözleriyle onu izleyen bir baykuş yemek için fırsat kollamaktadır. Fare bu işte şaşar kalır. Arkada gelincik önünde kedi tepesinde baykuş bütün düşmanları adeta ağız birliği etmişçesine etrafını çevirmiştir (2021, s.34).

Ekosistem içindeki canlıların devamlılıklarını sürdürebilmek için birbirlerini besin olarak kullanmasıyla göre oluşan besin zincirinden örnek verilmiştir. Hikâyede farenin ekosistem içinde kedi, baykuş ve gelincik tarafından av olarak görüldüğü ifade edilmiştir.

4.4.8. “İnsanın Tüm Canlıların Aleyhine Olacak Şekilde Geliştirdiği Davranış ve Düşünce Kalıplarını Fark Etmesini Sağlar.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlar.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Hacı Süleyman’ın gözlerini kan bürümüşü. Bu keklik bolluğundan üç dört çift olsun vuramasın ha?.. Tam o sırada önünde yürüyen köpek yarı havlayış yarı uluyuştan ibaret bir ses çıkardı. Aynı zamanda da Hacı Süleyman, başının üzerinde, yükseklerde bir kanat hışırtısı duydu. Yüksek bir kayanın tepesinde yumurtlayan bir Miho kanada kalkmıştı. Hacı Süleyman birdenbire çiftesini havaya dikti ve çiftenin iki gözünü birden ateşledi (2021, s.234).

Hacı Süleyman adlı karakterin gözlerini kan bürümesi ve keklikleri vurmaya arzulaması ardından kanada kalkan Miho’ya ateş etmesi insanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranışı göstermesi bakımından önemlidir.

Okuyacağınız metin Abbas Sayar’ın “Yılkı Atı” adlı romanından alınmıştır. Bir Orta Anadolu köyünde İbrahim, ahırdaki samanının öküzlere, taya ve kır ata yetmeyeceği düşüncesiyle Dorukısrak’ı “yılıkılık” eder. Emektar hayvanı ahırdan, köyünden sürer. Kısırak, kışın dağda başının çaresine bakacak ve çıplak doğayla savaşıacaktır. Sert kışta kaderine terk edilen kısırak, köyün kendisi gibi kovulmuş diğer atlarıyla dağlarda ölüm kalım savaşına girer. Kış geçer, yaz gelir. İbrahim, Dorukısrak’ın ölmemiş olduğunu, kırlarda başıboş dolaştığını öğrenir, onu tekrar yakalayıp işe koşmak istese de Dorukısrak köyde kalmış tayını da alır, uzaklara kaçar. Yaşlı ana ile yavrusunu bulamazlar bir daha (2021,216).

İnsanların işlerinde onlara yardımcı olan hayvanlarını işleri olmadığı zamanda beslemek istemeyip hayvanlarını yılıkılık etmesi insanları canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını göstermesi bakımından önemlidir.

Özellikle katı yakıtların oluşturduğu kirlilik bitki örtüsünü öldürmesi nedeniyle canlı sağlığına mimari yapıları tahrip etmesi nedeniyle de ülke mirasına ciddi zararlar veriyordu (2021, s.242).

Katı yakıtların oluşturduğu kirliliğin bitki örtüsünü öldürmesiyle canlı sağlığına zarar vermesi ve mimari yapıların tahribiyle ülke mirasına ciddi zararlar vermesi insanın tüm canlıların hatta cansız varlıkların da aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranışa örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Hava kirliliği yerel olduğu kadar küresel de bir problemdir. Bütün dünyayı kaplayan ortak kullanım alanı olan havanın kirlenmesi gezegenin geleceğini de tehlikeye atıyor. Havadaki diğer gazlardan daha ağır olan karbondioksit ve türevlerinin toz bulutları ile birleşmesi sonucu atmosfer de yeni bir tabaka oluşuyor. Güneşle dünya arasına giren bu tabakanın kalınlaşması enerji döngüsünü ve dengesini bozarak küresel ısınmaya ve iklim değişikliklerine sebep oluyor. Bu değişimin canlı hayatın devamını tehdit edecek bir boyuta ulaşmasından endişe ediliyor (2021, s.242).

Karbondioksit ve türevlerinin toz bulutları ile birleşmesi sonucu atmosferde oluşan yeni tabaka insanların tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranışlarının sonucunda ortaya çıkan bir durum olması bakımından önemli bir bulgudur.

Burası oldukça büyük bir adaydı. Adada hiçbir uygarlık belirtisi görünmüyordu. Ne bir yol ne bir ev ne duman ne de bir tarla... Burası yalnızca doğanın yaşadığı bir adaydı. Ormanlık alanlar, dereler, vadiler, kıyılardaki kayalıklar ve kumsal el değmemiş sadelikteydi (2021, s.168).

Bahsi geçen adada insanın olmamasıyla doğanın el değmemiş sadelikte kalabildiği vurgulanmış; insanların uygarlık olarak adlandırdıkları tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranışlarının henüz adaya uğramadığı ifade edilmiştir.

Çin elçileri, bakıcılarla birlikte geldiler. Onlar kendi aralarında dediler ki: “Hatun Dağı’nın saadeti bu kayaya bağlıdır. Bu hükûmeti zayıflatmak için onu yok etmeli.” Bunun üzerine Çinliler, prenseslerine karşılık, bu kayanın kendilerine verilmesini istediler. Yeni hakan, yurt içindeki bu taş parçasını Çinlilere kıskanmaksızın verdi. (Hâlbuki bu mukaddes bir taşı. Uygur ülkesinin saadeti, bu tılsımlı taşın, Türk bütünlüğünün ve yurtseverliğinin sembolü olan bu kayanın yurttan kalmasına bağlıydı. O giderse saadet de giderdi.) Fakat bu, kolay götürülecek bir kaya değildi. Çok

büyükü. Onun için Çinliler kayanın etrafına odun yığıp ateş yaktılar. Taşı iyice kızdırdıktan sonra üzerine keskin sirke dökerek parçaladılar. Bu, büyük hadise oldu: Vatandaki bütün kuşlar, hayvanlar, kendi dilleriyle bu kayanın gidişine ağladılar. Yedi gün sonra da Tigin öldü. Memleket felaketten kurtulamadı (2021, s.178).

Kayanın hükümdar tarafından Çinlilere verilmesi ve Çinlilerin götüremedikleri dağı eritmesiyle vatandaki tüm canlıların ağlaması ardından hükümdarın ölmesi insanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını göstermesi bakımından önemlidir.

4.4.9. “Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Bir gün ağacın gövdesi yarılarak içinden beş çocuk çıktı (2021, s.178).

O çevrede Tanrı Dağı adında başka bir dağ ve onun cenubunda da Kutlu Dağ denilen büyük bir kaya vardı. Çin elçileri, bakıcılarla birlikte geldiler. Onlar kendi aralarında dediler ki: “Hatun Dağı’nın saadeti bu kayaya bağlıdır. Bu hükûmeti zayıflatmak için onu yok etmeli.” Bunun üzerine Çinliler, prenseslerine karşılık, bu kayanın kendilerine verilmesini istediler. Yeni hakan, yurt içindeki bu taş parçasını Çinlilere kiskanmaksızın verdi. (Hâlbuki bu mukaddes bir taşı. Uygur ülkesinin saadeti, bu tılsımlı taşın, Türk bütünlüğünün ve yurtseverliğinin sembolü olan bu kayanın yurttan kalmasına bağlıydı. O giderse saadet de giderdi.) Fakat bu, kolay götürülecek bir kaya değildi. Çok büyükü. Onun için Çinliler kayanın etrafına odun yığıp ateş yaktılar. Taşı iyice kızdırdıktan sonra üzerine keskin sirke dökerek parçaladılar. Parçaları arabalara yükleyip birer birer Çin’e götürdüler. Bu, büyük hadise oldu: Vatandaki bütün kuşlar, hayvanlar, kendi dilleriyle bu kayanın gidişine ağladılar. Yedi gün sonra da Tigin öldü. Memleket felaketten kurtulamadı. Halk, rahat yüzü görmedi. Irmaklar kurudu. Göllerin suyu tükendi. Toprak çatladı, yiyecek vermez oldu. Nihayet Bugu Han’ın çocuklarından bir başkası yurda hakan seçildi. Onun zamanında memleketteki ehlî, vahşi bütün hayvanların, bütün kuşların, bütün çocukların hatta bütün cansızların “Göç! Göç!” diye derin üzüntüyle bağırdıkları duyuldu. Uygurlar bu manevi işarete (bu ilahî emre) uyarak toplandılar. Yurtlarını bırakıp göçmeye başladılar. Nerede

durmak istedilerse bu sesleri duydular. Nihayet Beş Balığ'ın bulunduğu yere geldiler. Orda sesler kesildi. Uygurlar da burada durup beş mahalle (beş şehir) yaptılar. Adını Beş Balık koydular. Burada yaşayıp çoğaldılar (2021, s.178).

Göç destanının anlatıldığı bölümde ileride hükümdar olacak çocukların ağaçtan doğmaları doğa ve insanın ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yine Türk bütünlüğünün sembolü olan ‘Kutlu Dağ’ın insanın (devletin) çıkarları uğruna Çinlilere hediye edilmesi ve ardından götürülemeyen dağın eritilmesiyle felaketlerin baş göstermesi doğadaki insanların, hayvanların, göllerin, toprakların bu duruma aynı tepkiyi göstermeleri de doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik bir benlik geliştirmeye yardımcı bir ileti olarak yer almıştır. Ayrıca “Memleketteki ehlî, vahşi bütün hayvanların, bütün kuşların, bütün çocukların hatta bütün cansızların “Göç! Göç!” diye derin üzüntüyle bağırarak duyan” yeni hükümdarın göç ederek Beşbalık’a gelmesinden doğadaki her şeyin bir bütün olduğu ve hükümdarın bu bütünlüğe saygı duyduğu anlaşılmaktadır.

Tan yeri uyanırken keklikler derelerden, yamaçlardan cak cacak cak, cak cacak cak ederek yeni doğan günü bütün kuşlar, böcekler, çalılar, dağlar, taşlar ve denizlerle selamlıyorlardı (2021, s.235).

Yeni doğan günü doğadaki tüm canlıların selamlaması doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye, Türkiye dağlarını duman almış,

Üzümler memleketi, tütünler memleketi,

Türkiye, Türkiye çok gülmüş, çok ağlamış,

Sabırlı, bağı yanık insanlar memleketi.

Bulut gibi köpürmüş topraktan bereketi,

Pehlivan dağlarında şafaklar büyümüş

Ya o nehirler delirip gür gür gelirler

Bir şarkı gibi dağdan denize yürümüş.

(...) Sen Türkiye'sin, ekmeğim, tuzum Türkiye.

Omzumda mavzer, koynumda çevresin

Ve kıl heybemde taze lor peyniri.

(...) Batan güneş gibi bakır taşkömürü

Ve rüzgâra vermiş saçlarını nefti ormanlar

Ve köylere karşı sarışın harmanlar.

Ferik elması, kavun, karpuz, dut ve kayısı,

Fındık da sende, ceviz de sende, badem de sende,

Alnımın teri, gözlerimin nuru Türkiye (2021, s.156).

Şiirde Türkiye; insanıyla, dağıyla, güneşiyle, ırmağıyla bir bütün halinde ifade edilmiştir. Şiirin doğadaki her şeyin bir bütünü oluşturduğunu göstermesi önemlidir.

Kent planı yapılırken bitki örtüsü de hesaba katılmış. Hatta binalar, yollar yapılmadan ağaçlar dikilmeye başlanmış. Rehberin dediğine göre buraya 1912 ile 1930 yılları arasında altı bin ağaç dikilmiş. Bu yüzden Canberra, büyük bir park içine kurulmuş örnek bir kent görünümünde (2021, s.246).

İnsanların yaşam alanlarının düzenlenmesinde bitki örtüsünün göz ardı edilmeyip hesaba katılması doğadaki tüm canlıların bir bütünü oluşturduğu bilincini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Haritada ada görmeyeyim. İçimdeki dostluklar, sevgiler, bir karıncalanmadır başlayıverir. Hemen gözlerimin içine bakan bir köpek, hemen, az konuşan, hareketleri ağır, elleri çabuk, abalar giymiş bir balıkçı, yırtık bir muşamba kokusuyla beraber küpeşte tahtaları kararmış, boyası atmış ağır ve kaba bir sandal, sandalın peşini bırakmayan bir kuş, ağ, balık, pul, sahilde harikulade güzel çocuklar, namuslu kulübeler, kırlangıç ve dülger balığı haşlaması, kereviz kokusu, buğusu tüten kara bir tencere, ufukları dar sisli bir deniz... (2021, s.252).

Haritayı görünce bir nokta ada, ada görünce de hemen fırtınaları, rüzgârları, uğultuları, köpekbalklarını, sonra birdenbire adanın namuslu insanlarını hatırlayıveririm (2021, s.253).

Verilen iki bulguda da yazarın ada hayalinde insan ve diğer canlıların bir arada hayal edilmesi doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olan bir bakış açısını yansıtmaktadır.

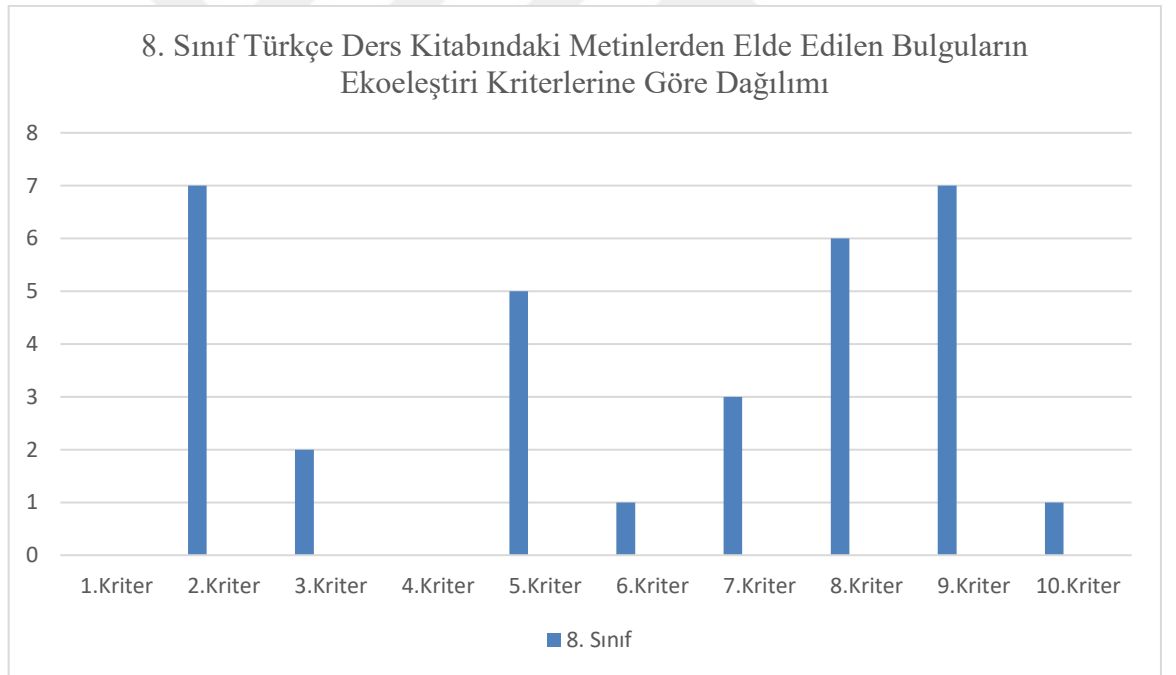
4.4.10. “İnsanların Fiziksel Çevreyle Herhangi Bir Çıkar Gözetmeden Temas Halinde Olmasının Önemini Vurgular.” Kriterine İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma ve dinleme metinlerinden tespit edilen “İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.” kriterine ait bulgular aşağıda verilmiştir:

Ama yaş ilerledikçe insanlar sabah saatlerini sever olurlar. Dünyayı sabahın saat beşinde, kurtlar, kuşlar henüz uyanmadan tabiat daha mahmurken seyretmek ancak o yaşlarda tadına varılır zevklerdenidir (2021, s.150).

Tabiatla insana faydasından bağımsız olarak temas etmenin yarattığı his vurgulanmaktadır.

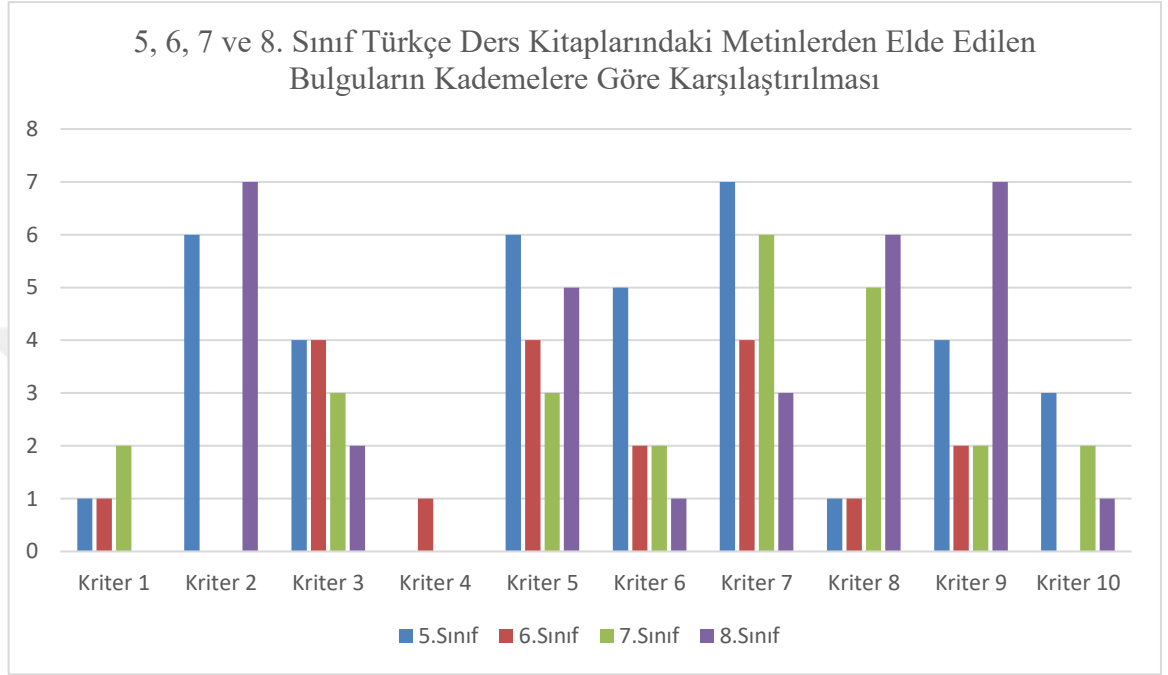
Şekil 5. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerden Elde Edilen Bulguların Ekoeleştiri Kriterlerine Göre Dağılımı

8. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerden elde edilen bulguların ekoeleştiri kriterlerine göre dağılımını gösteren grafik incelendiğinde toplamda 32 bulgunun tespit edildiği görülmüştür. 2. kriter olan “Doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eder.” ve 9. kriter olan “Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” kriterlerine ilişkin yedişer bulguya rastlanırken 1.kriter olan “Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” ve 4. kriter olan “Ekosistemin

sağlıklı işleyişi için hiçbir ögeye bütünü dengeini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriterine ilişkin bulguya rastlanmamıştır.

Şekil 6. 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerden Elde Edilen Bulguların Kademelere Göre Karşılaştırılması

Grafiğe göre 5 sınıfta 37, 6. sınıfta 19, 7. sınıfta 25, 8. sınıfta 32 olmak üzere toplamda 113 ekoeleştirel bulguya rastlanmıştır.

“Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 4 bulguya rastlanmıştır. 5 ve 6. sınıflarda birer bulgu tespit edilirken 8. sınıflarda bu kriterle ait herhangi bir bulgu tespit edilememiştir.

“Doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmayı teşvik eder.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 13 bulguya rastlanmıştır. 5. sınıflarda 6 bulgu tespit edilirken ve 8. sınıflarda 7 bulgu tespit edilmiştir. 6 ve 7. sınıflarda bu kriterle ait herhangi bir bulgu tespit edilememiştir.

“Doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirir.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 13 bulguya rastlanmıştır. 5 ve 6. sınıflarda dörder bulgu tespit edilirken ve 7. sınıflarda 3; 8. sınıfta 2 bulgu tespit edilmiştir.

“Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriteri tüm kademelerde toplam 1 bulguya rastlanmıştır. Tespit edilen bulgu 6. sınıflara aittir. 5, 7 ve 8. sınıflarda bu kritere ait bulgu tespit edilememiştir.

“Doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanır.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 18 bulguya rastlanmıştır. 5. sınıfta 6; 6. sınıfta 4; 7. sınıfta 3 ve 8. sınıfta 5 bulgu tespit edilmiştir.

“İnsan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü destekler.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 10 bulguya rastlanmıştır. 5. sınıfta 5; 6 ve 7. sınıflarda 2 ve 8. sınıfta 1 bulgu tespit edilmiştir.

“Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 20 bulguya rastlanmıştır. 5. sınıfta 7; 6. sınıfta 6; 7. sınıfta 6; 8. sınıfta 3 bulgu tespit edilmiştir.

“İnsanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlar.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 13 bulguya rastlanmıştır. 5. ve 6. sınıflarda 1 bulgu tespit edilirken ve 7. sınıfta 5; 8. sınıfta 6 bulgu tespit edilmiştir.

“Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 15 bulguya rastlanmıştır. 5. sınıfta 4; 6. ve 7. sınıflarda 2; 8. sınıfta 7 bulgu tespit edilmiştir.

“İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 6 bulguya rastlanmıştır. 5. sınıfta 3; 7. sınıfta 2; 8. sınıfta 1 bulgu tespit edilirken 6. sınıfta herhangi bir bulgu tespit edilememiştir.

Grafikteki veriler incelendiğinde tüm kademelerde en az bulgu 4. kriter olan “Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” kriterine aittir. En çok bulgu ise 7. kriter olan “Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterine aittir. Kriterlerin kendi arasındaki dağılımına ve sınıflar arası dağılımına bakıldığında dengeli bir dağılım olmadığı görülmektedir.

4.5. 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Ekoeleştiri Kriterlerine Aykırı Bulgular

Her şey insanla güzel

Doğan güne karşı gerinen evler

Mavi rüzgârların koştuğu sokak

İnsansız olursa sevimsiz resim gibi

Dal uçlarında göveren bahar

Tarlada boy veren o altın başak

İnsanlar canım insanlar

Işıklar renkler hep sizin için

Sizinle anlamlı gökler ve deniz

Sizinle bölüşür sevinci kuşlar

Siz oldukça tehlikesiz

Karanlıklar yokuşlar

Sabahlar sizinle aydınlık

Elleriniz uzandıkça mavi bulutlar

Sizin için kızarır dalında yemiş

Sizin için yağar bereketli yağmurlar

Sımsıcak dostluklar sevgiler varken

Savaşlar kinler öfkeler neden

Bırakıp gideceğiz bir gün

Dünya bu kadar güzelken (2021, s.28).

8. sınıf Türkçe ders kitabında “Erdemler” temasında yer alan “İnsanla Güzel” şiiri yeryüzünde bulunan canlı ve cansız her şeyin değerini insana bağlamıştır. Şiirin tamamında antropojen bir yaklaşım mevcut olup insanı doğadan üstün kılan ve ötekileştiren bir tutum sergilenmektedir. Neredeyse her dizesinde insanın üstünlüğünü vurgulayan şiirin ekoeleştirisinin bütünlük ilkesine aykırı olduğu görülmüştür.

“Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” ilkesine aykırı bir bulgu söz konusudur.

Daniel Defoe’nun ünlü romanı Robinson Crusoe’dan alınan dinleme metninde Robinson’un yaşadığı gemi faciası ve ardından adada başlayan hayatın ilk zamanları anlatılmaktadır. Gerçek bir yaşam öyküsünden yola çıkılarak kurgulanan Robinson karakteri, kendini hiçbir zaman doğanın bir parçası olarak görmez. Robinson’a göre doğa nesnedir ve eylemi gerçekleştiren değil, kullanılandır. Aynı zamanda bir amaç için, yani insan için kullanılacak bir araçtır. Ada ve adada bulunan bütün varlıklar kendi malıdır (Güngör, 2013). Robinson adaya ilk ayak bastığında buranın el değmemiş sadelikte olduğunu düşünür. Fakat bu düşünce onun doğanın el değmemişliğine çevreci bir bakışla değil antropojen bir bakış açısıyla baktığını gösterir. Adaya ilk sahip olan Robinson’dur ve artık adayı ve içindekileri kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaya başlayacaktır. Hikâye “Acaba Robinson adadan kurtulacak mı?” sorusuyla son bulmuştur. Buradaki bakış açısı da yeterince insanözeklidir. Robinson doğayı ötekileştirdiğinden ve kendisini doğadan daha üstün gördüğünden onunla bir savaşa girer. Ve okuyucuya yukarıdaki soru yöneltilerek insan ve doğa çatışmasına dikkatleri çekilir.

Biz gölün bu kıyısında barınamayız. Buranın havası toprağı her şeyi sıkıcıdır. Karşıkı kıyıda güzel bir kumsal vardır; kumları altından, sedefleri inciden, çakıl taşları elmastandır. Bu kumsalın üzerindeki tepede, çam ormanlarının içinde, ağaçların birbirine geçmesinden doğal bir köşk ortaya çıkmış...Orası bizim sarayımızdır. Ormanda her türlü yemiş ağaçları, av kuşları var. Seninle orada mutlu bir hayat yaşayabiliriz (2021, s.20).

Ziya Gökalp’e ait “Kuğular” adlı masaldan alınan bölümde görüldüğü üzere insanın mutluluğu doğanın onlara sunduğu imkânlarla bağlanmıştır. “İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.” kriterinin tam aksi bir iletinin verildiği görülmüştür.

Boynu uzun büyük cins at ver bu oğlana, biner olsun. Ağıllardan on bin koyun ver bu oğlana etlik olsun hünerlidir. Develerden kızıl deve ver bu oğlana, yük taşıyıcı olsun hünerlidir. Omuzu kuşlu cübbe ver bu oğlana, giyer olsun hünerlidir (2020, s.122).

5. sınıf Türkçe ders kitabında karikatür olarak yer verilen “Boğaç Han” metninde insan, doğa ile bir üstünlük mücadelesinin içinde resmedilmiştir. Boğaç Han’ın bir ad alması karşısına çıkan boğayı alt etmesine bağlıdır. Doğaya karşı savaşını kazandığında bir ad hak edecek mertebeye ulaşacaktır. Boğaç Han isim aldığı anda bile otoritesi tam olarak onaylanmamıştır. Dede Korkut’un Boğaç Han için Bayındır Han’dan istediği hayvanlar Boğaç Han’ın toplum içinde bir yer edinmesini sağlayacaktır. Görüldüğü üzere doğadaki varlıklara sahip olmak bir güç olarak gösterilmiştir. Dede Korkut hikayelerinde doğa ile iç içe, doğaya karşı saygı duyulan bir yaşam (Bütüner, 2012) anlatılacak olsa da Boğaç Han hikâyesinden alınan bu bölümün bu saygıyı yansıtmaması bakımından oldukça yetersiz olduğu görülmüştür.

5. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarından yer alan metinleri, belirlenen ekoeleştiri kriterleri açısından değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmanın sonuçları ve çalışmanın bulguları ile literatürde konuyla ilgili var olan diğer çalışmaların bulguları ve sonuçları karşılaştırılarak tartışılmıştır.

5.1. Sonuç ve Tartışma

Alan yazın incelendiğinde Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin ekoeleştirel gözle ayrı ayrı incelenmediği görülmüştür. Literatür tarandığında ders kitaplarında ekoeleştirel incelemeye yönelik iki çalışmaya rastlanmıştır. Sağlam ve Miçooğulları (2021) doğa ve evren temasında yer alan şiirleri ekoşiir bağlamında incelerken Başoğlu ve Sarıdedeoğlu (2020), doğa ve evren temasındaki metinleri tür ayrımına gitmeden incelemiştir. Bu çalışmalar dışında metinlere dair ekoeleştirel incelemelerin edebiyatçılar ve edebi eserlere veya edebi türlere yoğunlaştığı söylenebilir.

Bu çalışmada 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma ve dinleme metinlerinin ekoeleştirel bir bakış açısına sahip olup olmadığı belirlenen ekoeleştirel kriterler açısından incelenmiştir. Metinlerin ekoeleştirel yanını belirlemek amacıyla mevcut ekoeleştirel yaklaşımlardan yola çıkılarak kriterler belirlenmiş ve bu kriterler uzman görüşüne sunulmuştur. Doküman analizi yöntemi ile elde edilen bulgulara göre metinlerin ekoeleştirel yönlerinin ne düzeyde olduğu belirlenmiştir.

5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler ekoeleştiri penceresinden incelendiğinde 160 metinden 53'ünde ekoeleştirel iletilere yer verilmesi sebebiyle ekolojik bir bilinç kazandırmada edebiyatın dönüştürücü işlevinden yeterince faydalanılmadığı söylenebilir. Bazı kademelerde belirlenen ekoeleştiri kriterlerine ait bir bulgunun yer almayışı ve bulguların sayısal olarak yetersiz olması sebebiyle metinlerde ekoeleştirel bir bakış açısına yeterince yer verilmediği söylenebilir. Ayrıca ekoeleştiri kriterlerinin kademeler arasında dengesiz bir şekilde yer alması, ekoeleştirel yaklaşımı yansıtan bulguların yanında ekoeleştiriye aykırı bulguların da

yer alması bilinçli bir ekoeleştirel yaklaşıma sahip olunmadığını ifade edebilir. Ekoeleştirelin amacı günümüzde olumsuz etkileri açık hissedilen çevre krizine dair farkındalık kazandırmak ve bu farkındalığı çevrenin korunması adına dönüştürmektir. Metinlerde doğanın sadece içinde yaşanan bir mekân olarak yer alması, doğanın insan dışındaki varlığının yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir denilebilir. Antropojen bir bakış açısını yansıtan bu durum doğanın ikinci plana atıldığını göstermektedir. Özellikle doğa ve evren temasındaki metinlerin ekolojik bilinç kazandırmada ekoeleştirel iletilerin azlığı bakımından oldukça yetersiz kaldığı söylenebilir. Doğa ve evren temasında yer alan metinlerde günümüz problemlerinden ziyade daha eski çevre problemlerine yer verilmesi sebebiyle güncellikten uzak iletilerin yer alması farkındalık yaratmada ve harekete geçirme konusunda zayıf bir etkide bulunduğu düşünülebilir. Doğa sevgisine yer verilmesi bakımından ekoeleştireliye uygun olmasının yanında diğer kriterlerin yeterince temsil edilmemesi metinlerin ekoeleştirel yönünü azaltmıştır.

Yapılan araştırmada “Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.” alt problemine ilişkin 4 bulguya rastlanmıştır. Bu sayı diğer alt problemlerden elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında nicelik olarak en az yer verilen bulgudur. Derin ekolojiye göre ekoeleştirelin en temel prensiplerinden birisi doğadaki her canlıyı insana faydasından bağımsız ele alabilme becerisidir. Naess “Derin Ekolojinin Sekizli Platformu”nda dünya üzerindeki insan ve insan dışı yaşamın refahının ve gelişmesinin kendi içlerinde bir değere sahip olduğunu ve bu değerlerin insani amaçlar için yararlılığından bağımsızlığını dile getirmiştir. Ekoeleştireliye göre insan dışındaki varlıkların içsel değerini kabul etmek doğaya karşı takınılan faydacı tutumu bertaraf edecektir. Bu bakış açısına ders kitabındaki metinlerde yeterince yer verilmemesi aksine bu alt problemle çelişen metinlerin olması sebebiyle ortaya çıkan tutarsızlık ekoeleştirel açıdan eksiklik olarak değerlendirilebilir.

“Doğanın ve çevrenin korunması adına harekete geçmeyi teşvik eder.” alt problemine ilişkin tüm kademelerde toplam 13 bulguya rastlanmıştır. Bu sayı diğer kriterler ile kıyaslandığında ortalama bir değer taşımasına rağmen 6 ve 7. sınıflarda bu kriterle ait herhangi bir bulgunun olmayışı alt probleme ilişkin bilinçli bir yaklaşım sergilenmediğini göstermiştir denebilir. Yazınsal metinlerin doğa felaketlerinin çözümüne doğrudan katkı sağlayabileceğini ileri süren Toska’nın (2009) yanı sıra 21. yüzyıl becerilerinde de çevresel zorlukları ele almak için küresel eylemlere katılmak,

çevresel konularda eyleme ilham veren çözümler tasarlamak) gibi bireysel ve toplu eylemde bulunmanın önemi üzerinde durulmuştur. Ekoeleştirici edebi metinler ve kültürel öğeler aracılığıyla çevresel bir bilinçlenme sağlayarak bireylerin çevreyi korumak adına adım atmasının gerekliliğini vurgulayan bir kuramdır. Bu sebeple metinler aracılığıyla bireyi doğanın ve çevrenin korunması adına eylemde bulunmaya teşvik etmek ekoeleştirinin temel hedeflerindendir.

“Doğal kaynakları kullanırken eşzamanlı olarak doğaya sevgi, saygı ve hayranlık duygularını geliştirir.” alt problemine ilişkin tüm kademelerde toplam 13 bulguya rastlanmıştır. Bulguların dengeli bir şekilde tüm kademelerde yer alması ekoeleştirici yaklaşım açısından istenen bir durumdur. Sayı açısından yetersiz görülse de her kademede yer verilmesi ve doğaya karşı sevgi ve saygı tutumunu desteklemeyen bir bulguya rastlanmaması bakımından metinlerin ekoeleştirici bir yönü olduğu ifade edilebilir. Doğanın korunması adına yapılacak faaliyetlerin başında gelen sevgi ve saygı değerlerinin insan dışındaki varlıklar için gösterilmesi ekoeleştirici için önemlidir. Sağlam ve Miçooğulları’nın (2021) doğa ve evren temasındaki şiirleri ekoeleştirici açısından inceledikleri çalışmalarında da şiirlerde konu seçiminde “ağaç sevgisi, doğa sevgisi, deniz sevgisi, baharın güzellikleri” konularına yer verildiği görülmüştür. Başoğlu ve Sarıdede’nin (2020) çalışmalarında doğa sevgisi bir kriter olarak ele alınmış ve doğa ve evren temasındaki metinler incelenmiştir. Tüm kademelerde sayı olarak farklılıklar olsa da doğa sevgisinin işlendiği görülmüştür. Ders kitaplarındaki metinleri inceleyen bu çalışmalar ile bulunan sonuç paralellik göstermektedir.

“Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir öğeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgular.” alt problemine ilişkin 6. sınıflarda 1 bulgunun olması ve diğer kademelerde herhangi bir bulguya rastlanmaması ekoeleştirici açısından önemli bir eksiklik olarak görülebilir. Ekosistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesini sağlamak ekoeleştirinin temel prensiplerindendir. Türlerin yok olmasıyla birlikte ekosistemin zarar görmesi istenilmeyen çevresel sorunlara yol açacaktır. Naess yaşam formlarının zenginliği ve çeşitliliğini yaşamsal ihtiyaçlar dışında azaltılmasına ve insan dışı dünyaya insanların aşırı müdahalesine dikkat çekmektedir. Aşırı müdahalenin mevcut durumu daha da kötüleştireceğini ifade eden Naess, bu durumun önüne geçebilmek adına faaliyetlerde bulunmanın önemine dikkat çekmiştir.

“Doğanın metafor olarak kullanımında ötekileştirmeyen bir dil kullanır.” alt problemine ilişkin tüm kademelerde toplam 18 bulguya rastlanmıştır. Bulguların sayısı diğer kriterlerden elde edilen bulgu sayısına göre fazladır. Birçok metinde doğanın metafor olarak kullanımında olumlu bir dil kullanıldığı görülmüştür. Bu tespit ekoeleştirici açısından kabul edilebilir olsa da bu kriterle ilişkin aykırı bulgular da tespit edilmiştir. Bu durum olumlu metaforların kullanımında bilinçli bir yol izlenmediğini gösterebilir. İnsanı doğadan ayırıştıran ve onu doğa üstü bir yere konumlandıran antropojen bakış açısının varlığı ötekileştiren bir tutumu beraberinde getirmektedir. Oppermann, ekoeleştiriciyi insan ve doğayı birbirinden ayrı görmeyen sosyal ve biyolojik sistemlere eşit bir ilgiyle yaklaşan eko merkezli bir kuram olarak ifade etmiştir.

“İnsan merkezli düşünce sistemi yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü destekler.” alt problemine ilişkin tüm kademelerde toplam 10 bulguya rastlanmıştır. Bulguların kademeler arasında dengesiz bir dağılımda olduğu ve toplam sayı bakımından diğer kriterlere oranla daha az bulgunun tespit edildiği görülmüştür. Ekolojinin birinci yasası olarak kabul edilen her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu görüşü, merkeze insanı değil gezegeni koyarak bütüncül bir evren görüşünü ifade etmektedir. Oppermann ekoeleştiricinin hedefleri arasında gezegene değer veren küresel bir sosyal dönüşüm yaratmak olduğunu ifade etmiştir. Edebi metinlerin insan düşüncesi üzerindeki etkisinden yararlanarak düşünce sisteminin merkezine insanı da içine alan gezegeni koymak ekoeleştiricinin hedeflerindendir.

“Yaşadıkları yörenin ekosistemini ve doğadaki ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik eder.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 20 bulguya rastlanmıştır. Bu bulguların daha çok ekolojik süreçleri öğrenmeye teşvik ettiği görülmüştür. Bulgular nicelik bakımından yeterli düzeydedir denilebilir. Ancak yörenin ekosistemi yerine örneklerin daha çok ülke dışından verilmesi sebebiyle yaşanan yörenin ekosistemini yeterince yansıtmadığı söylenebilir.

“İnsanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlar.” alt problemine ilişkin 13 bulgu tespit edilmiştir. İnsanların tüm canlıların aleyhine geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını fark etmesini sağlamak ekoeleştiricinin en temel hedeflerindendir. Bu sebeple metinlerden elde edilen bulgu sayısı yetersiz denilebilir. Ayrıca 5 ve 6. sınıflarda alt probleme ilişkin birer bulgunun tespit edilmesi bu kriterin yeterince temsil edilmediğini

gösterebilir. Ekoeleştiri, ekosistemin en küçük parçasına verilen zararın tüm sistemi olumsuz yönde etkileyeceğini bu sebeple tüm canlıların yaşam hakkına saygı gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır.

“Doğadaki her şeyin bir bütün olduğunu düşündürerek ekolojik benlik geliştirmeye yardımcı olur.” kriterine ait tüm kademelerde toplam 15 bulguya rastlanmıştır. Bulguların dağılımına bakıldığında her kademede bu kriter yer verildiği görülmüştür. Ekolojik benlik insanın çevreye karşı tutumunda önemli bir yere sahiptir. Naess, ekolojik benliği gelişmiş bir insanın ön yargılarından ve benmerkezci tutumundan uzaklaştığını böylelikle çevreye karşı daha tarafsız bir bakış açısıyla yaklaşabildiğini ifade etmiştir.

“İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.” alt problemine ilişkin 6 bulguya rastlanması bu kriterin metinlerde yeterince yer almadığını göstermektedir. 6. sınıflarda bu kriterle ait bulgunun olmaması kademeler arasında eşitsizlik olduğunu göstermektedir. Nitekim ekoeleştiriye aykırı olan bulgularla fiziksel çevre ile çıkar ilişkisinin kurulduğunu örnekleyen bulguların olması bu kriterin metinlerde yeterince içselleştirilemediğini göstermektedir. İnsanın çevre ile ilişkisinde faydacı bir bakış açısına sahip olması sığ ekolojinin kabul ettiği bir bakış açısıdır. Sığ ekolojiye göre doğanın insan çıkarlarına hizmet etmek gibi bir misyonu vardır. Fakat ekoeleştiri sığ ekolojiden ziyade insan ve doğayı eşit düzleme taşıyan ve zorunlu ihtiyaçları dışında doğanın sömürülmesine karşı duran derin ekoloji ilkelerini benimsemiştir. Doğanın sömürülen ve hammadde ihtiyacını gideren bir konumda yer alması ekoeleştiri için istenen bir durum değildir.

Ekoeleştiri kriterlerine aykırı bulguların dağılımına bakıldığında 7. sınıf haricinde her kademede en az bir kez yer aldığı görülmüştür. Bulgular incelendiğinde “Doğadaki her canlının insana faydasından bağımsız olarak kendi değeri vardır.”, “İnsanların fiziksel çevreyle herhangi bir çıkar gözetmeden temas halinde olmasının önemini vurgular.” kriterlerine uygunluk taşınamaması sebebiyle aykırı olduğu ifade edilebilir. Aykırı bulguların varlığı ekoeleştiri açısından bir eksiklik olarak görülebilir. Ekoeleştirin vermesi istediği iletiler ile çelişen iletilerin varlığı bilinçli bir çevreci bakış açısına sahip olunmadığını gösterebilir.

Sonuç olarak insan dışındaki varlıkların mekan konumundan öteye geçememesi sebebiyle gezegen merkezci bakış açısı yerine antropojen bir bakış açısının varlığı,

ekoeleştiri kriterlerinin kademeler arasındaki dengesiz dağılımı, ekoeleştirel olarak aykırı kabul edilen iletilere metinlerde yer verilmesi, son yıllarda hayata etki eden iklimsel değişikliklerin sebep olduğu çevre sorunlarının güncel olaylardan ve yaşanan yörenen seçilmemesi gibi etmenler göz önüne alındığında edebi metinler aracılığıyla çevresel sorunların anlatılması, fark ettirilmesi ve çözüm yollarının bulunması konusunda çalışmalar yürüten ekoeleştiri kuramından ders kitaplarındaki metinlerde yeterince faydalanılmadığı söylenebilir.

5.2. Öneriler

Bu bölümde bulgulardan elde edilen sonuçlara dayanarak ders kitabı hazırlayıcılarına öneriler sunulmuştur:

- “Doğa ve Evren” temasındaki metinler güncel çevre konularından (küresel ısınma ve iklim değişikliği vb.) öğrencileri bilgilendirmeye, düşünmeye ve sorgulamaya yöneltecek düzeyde olanlardan seçilebilir.
- Öğretimin yakından uzağa ilkesini göz önüne alınarak metinlerde geçen mekân ve doğal güzellikler Türkiye’den verilebilir.
- Ekosistemin sağlıklı işleyişi için hiçbir ögeye bütünün dengesini bozacak derecede müdahale edilmemesi gerektiğini vurgulayan metinlere yer verilebilir.
- Ekoeleştiri kriterlerine aykırı iletiler içeren metinler yerine ekoeleştirel bir bakış açısıyla yazılmış metinlere yer verilebilir.
- Doğanın sadece nesne konumunda olmadığı metinlerden tercih yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akıllı, S., Şahiner, M. (2003). Yeşil bir bakış açısından edebiyat eleştirisi: ekoeleştiri. *Kırsal Çevre Yıllığı*, 7-16.
- Aksoy, Ö. (2014). *Oktay Rifat'ın şiirlerinde doğa farkındalığı: çevreci eleştiri ışığında bir okuma* (Yayın No.368970) [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Argüden, Y. (t.y.). Yönetimde Eleştirel Düşünme. <https://arguden.net/makale/yonetimde-elestirel-dusunme/> adresinden 22.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Atasever, M. (2021). Karaca oğlan üzerine ekoeleştirel bir okuma. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı- Prof. Dr. Halil ÇEÇEN'e Armağan*, 138-156. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/67486/1022397>
- Ayaz, H. (2014). Çevreci eleştiri üzerine genel bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3 (1), 278-292. <https://doi.org/10.7884/teke.268>
- Barry, P. (2002). *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*.
- Başoğlu, N. ve Sarıdede, H. (2020). Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çevreci eleştiri bağlamında incelenmesi. *Turkish Studies- Education*, 15(5), 3157-3173. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.45705>
- Boynukara, H. ve Tütak, B. (2018). Ian McEwan'ın Solar ve Rachel Carson'ın Sessiz Bahar romanlarının ekoeleştirel bir bakış açısıyla incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (39), 51-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/43786/537710>
- Buell, L. (1995). *The environmental imagination: thoreau, nature writing, and the formation of american culture*. Harvard University Press.
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: environmental crisis and literary imagination*. Blackwell Publishing.
- Bulut, D. (2005). Çevre ve edebiyat: yeni bir yazın kuramı olarak ekoeleştiri. http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/17_cilt/dilek.htm
- Bütünler, Ş. (2021). Çevre bilinci oluşturmada Türk mitolojisinin rolü: Dede Korkut hikâyelerine ekoeleştirel bir yaklaşım. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129 (255), 433-448. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1844602>
- Carson, R. (1962). *Sessiz Bahar* (Ç. Güler, Çev.). Palme Yayıncılık.
- Cengiz, Ç. (2013). *Çevre-insan-doğa ilişkisinin Stefano Benni'nin Margherita Dolcevita ve Buket Uzuner'in uyumsuz Defne Kaman'ın maceraları su adlı yapıtlarında ekoeleştirel bağlamda karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. (Yayın

- No._353843) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Cüceloğlu, D. (1993). *İyi düşün doğru karar ver*. Sistem Yayıncılık.
- Çiftçi, A. (2012). *Anglo-Amerikan ve Anadolu kültürlerinin yirminci yüzyılda doğaya karşı tutumu: John Steinbeck'in "Gazap Üzümleri", George Orwell'in "Soluksuz Zaman", Yaşar Kemal'in "Hüyükteki Nar Ağacı" ve Fakir Baykurt'un "Kaplumbağalar" romanlarının ekoeleştirel çözümlemeleri* (Yayın No. 323433) [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çobanoğlu, Ş. (2021, Ekim 18-21). *Sait Faik'in "Son Kuşlar" başlıklı öyküsünü "derin ekoloji" etiği açısından okumak* [Konferans Sunum özeti]. Uluslararası eğitim ve değerler sempozyumu Bodrum, TÜRKİYE.
- Dede, C. (2009). *Comparing frameworks for "21st century skills"*. Harvard Graduate School of Education.
- Delice, A., Aydın, E. & Kardeş, D. (2009). Öğretmen adayı gözüyle matematik ders kitaplarında görsel öğelerin kullanımı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(16),75-92. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ticaretfbid/issue/21356/229094>
- Demirel, Ö. (1998). *Türkçe ders kitaplarının incelenmesi. Türkçe öğretimi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dindar, G. (2012). Derin ekoloji hareketi: Bir garip şair Orhan Veli. İçinde S. Oppermann (Ed.), *Ekoeleştiri çevre ve edebiyat* (ss. 59-93).
- Doğanay, A. (2000). *Yaratıcı Öğrenme*. Eğitim-Sen Yayınları.
- Erdoğan, H. (2014). *Dede Korkut Oğuznamelerinde doğa, insan ve mekân ilişkileri*. (Yayın No.37645) [Yüksel Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ergin, M., Dolcerocca, Ö. N. (2016). Edebiyata Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya", *Sefad Dergisi* 36, 297-314. <http://dx.doi.org/10.21497/sefad.285241>
- Facione, P., Facione, N., ve A.Giancarlo, C. (2000). The Disposition Toward Critical Thinking:Its Character, Measurement, and Relationship to Critical Thinking Skill. *Informal Logic*, 20 (1) 61-84. <https://DOI: 10.22329/il.v20i1.2254>
- Garrard, G. (2020). *Ekoeleştiri, ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar* (3.Baskı) (E. Genç, Çev.). Kolektif Kitap
- Glotfelty, C., Fromm, H. (1996). *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*. The University of Georgia Press.
- Glotfelty, C., Fromm, H. (Eds.). (1996). *Literature and Ecology.Ecocriticism Reader*.
- Göçmen, G. (2017). *Ekolojik etkileşimler: E. M. Forster'in Howards end, D. H. Lawrence'ın The Rainbow (Gökkuşağı) ve Virginia Woolf'ay (Bayan Dalloway) eserlerinde yer kavramı*. (Yayın No.456850) [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Gülersoy, A. E., Dülger, İ., Dursun, E., Ay, D. & Duyal, D. (2020). Nasıl bir çevre eğitimi? Çağdaş yaklaşımlar çerçevesinde bazı öneriler. *Turkish Studies*, 15(5), 2357-2398. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44074>
- Güney, E. (2003). *Çevre ve insan: Toplum doğa ilişkileri*. Çantay Kitabevi.
- Güngör, T. Ö. (2013) *Daniel Defoe'nun Robinson Crusoe, Charles Dickens'ın Hard Times (Zor Zamanlar), Graham Swift'in Waterland (Su Diyarı) adlı eserlerinin ekoeleştirel açıdan incelenmesi*. (Yayın No.339369) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F., & Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel Düşünme*. Eğitim Reformu Girişimi.
- Harari, Y. N. (2018). *21.Yüzyıl için 21 ders*. (S. Siral, Çev.). Kolektif Kitap.
- İmge, A. (2018). Yaşar Kemal "Höyükteki Nar Ağacı" ile Cengiz Aytmatov "Beyaz Gemi" üzerine bir ekoeleştiri denemesi. *ABAD*, 1(2), 147-157. [552163](https://dergipark.org.tr/552163) (dergipark.org.tr)
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (15), 170-189. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Susbid/Issue/54983/727462>
- Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik durumlarında karar verme ve çözme*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi
- Kuru, Kübra (2022). Ekoeleştirel Perspektiften Edebiyat Alanında Hayvan Çalışmaları. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 43-54. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitigefd/issue/70352/1118085>
- Kurudayıoğlu, M., & Soysal, T. (2009). 2018 Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 483-496. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.621132>
- Küçükahmet, L. (Ed.) (2010). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu (Türkçe 1-8)* Nobel Yayın Dağıtım.
- MEB. (2006). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar). Devlet Kitapları Genel Müdürlüğü.
- Melanlıoğlu, D., Çiftçi, Ö., & Çeçen, M. A. (2007). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin okunabilirlik açısından değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (22), 206-219. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6136/82304>
- Mehani, C. R. (2022). *Hasan Ali Toptaş'ın eserlerinde insan-hayvan karşılaşmaları: Hayvanların yazınsal temsili* (Yayın No. 745044) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Murawski, L. M. (2014). Critical Thinking in the Classroom...and Beyond. *Journal of Learning in Higher Education* 10 (1) 25-30
- Naess, A. (1995). *The swallow and the deep, long-range ecology movements: a summary "deep ecology for the 21st century: readings on the philosophy and practice of the new environmentalism*.
- Oppermann, S. (Ed.) (2012). *Ekoeleştiri: Çevre ve edebiyat*. Phoenix

- Özbay, M. (2003). *Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim okullarında Türkçe öğretimi*. Gölge Ofset Matbaacılık.
- Özcan, S. (2022). *Felsefi temelli (P4C) soru sorma yönteminin özel yetenekli ve olağan gelişim gösteren öğrencilerin anlama becerileri ile üst düzey düşünme becerilerine etkisi* (Yayın No.718387) [Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özdağ, U. (2011). Sessiz Bahar'dan sonra ses getiren elli yıl: kadın, çevre, sağlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 179-199. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41213/505407>
- Özdağ, U. (2017). *Çevreci eleştiriye giriş: doğa kültür edebiyat*. Ürün Yayınları.
- Özdağ, U., ve Gökalp Alpaslan, G. G., (2010,). *Turkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştiri*. 3. Uluslararası Turkiyat Araştırmaları Sempozyumu (641-652). Ankara, Türkiye.
- Özdemir, S. (2019). *Kuramdan uygulamaya ders kitabı incelemeleri*. Anı Yayıncılık.
- Özden, Y. (2000). *Öğrenme ve öğretme*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özer, M. A. (2001). Derin ekoloji. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 10(4), 61-79. file:///C:/Users/user/Downloads/Derin_Ekoloji.pdf
- Parlak T., Ö. (2010). *Ekoeleştiri kuramı ışığında Stefano Benni'nin Margherita Dolcevita ve Terra adlı eserlerinde vurguladığı doğa ögesi ve yazarın çevreci düşünceleri* (Yayın No.265592) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Partnership for 21st Century Skills (2014). 21.Yüzyıl Öğrenimi için çerçeve. Erişim: https://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_Brief.pdf.
- Paul, R., Elder, L. (2008). Critical thinking: the Art of Socratic Questioning, Part III. *Journal of Development Education*. 31(3) 34-35. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ832681.pdf>
- Plumwood, V. (2020). *Feminizm ve doğaya hükmetmek* (B. Ertür, Çev.). Metis.
- Ruggiero, V. R. (2017). *Eleştirel düşünme için bir rehber* (Ç. Dedeoğlu, Çev.). Alfa Yayıncılık.
- Saatçioğlu, E. (2016). Halikarnas Balıkcısı'nın Aganta Burina Burinata romanını ekoeleştirel bakışla okumak. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 0-0 <https://doi.org/10.18026/cbusos.41425>
- Sağlam, M. H., & Miçooğulları, M. (2021). Ortaokul Türkçe (5-8. sınıflar) ders kitaplarında yer alan “doğa ve evren” temasının ekolojik bağlamında incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3),686-697 <https://dergipark.org.tr/en/pub/erziefd>
- Sazyek, H., Sürücü, Y. (2018). Cahit Külebi'nin şiirlerine ekoeleştiri çerçevesinden bakmak. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 25-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/43239/525066>
- Seferoğlu, S., Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 193-200.

- Semerci, N. (2016). Eleştirel düşünme eğilimi (EDE) ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik revize çalışması. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9573>
- Slovic, S. (2008). *Going away to think: engagement, retreat, and ecocritical responsibility*. University of Nevada Press.
- Slovic, S. (2020). Introduction: Special issue on ecocriticism. *Journal of Narrative and Language Studies*, 8(15), 165-168.
- Sobel, D. (2019). *Ekofobiyi aşmak: Doğa eğitiminde kalbin yeri*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Sönmez, B. & Bölükmeşe, E. (2021). Ekoeleştirel bir yaklaşımla post/romantik unsurların analizi: Sür pulluğunu ölümlerin kemikleri üzerinde. *International Journal Of Filologia*, (5), 14-30. <https://doi.org/10.51540/ijof.911376>
- Sümer, Ö., Alak, A., & Tekin, A. (2020). Antropojen ve Antroposen Kavramlarının Tarihsel Gelişimine Yerbilimsel Bir Bakış. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 63 1-20. DOI: 10.25288/tjb.605167.
- Tamkoç, G. (1994). Derin ekolojinin genel çizgileri. *Birikim*, 57-58.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Eleştiri. İçinde Güncel Türkçe sözlük. Erişim tarihi: Ocak 13 2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Toska, S. (2009). *Eugene O'Neili'nin İmparator Jones adlı yapıtına ekoeleştirel yaklaşım* (Yayın No.241727) [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Toska, S. (2017). *Ekokurgu:Ekolojik sorunların çözüm yolu olarak edebiyat*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Ülper, H. (Ed.). (2023) *Türkçe ders kitabı çözümlemeleri*. Pegem Akademi.
- Ünal, S., Dımışkı, E. (1998). Unesco uluslararası çevre eğitim programına göre ortaöğretim çevre eğitimi için öğretmenlerin yetiştirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (10), 299-308. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/385/2468>
- Ünder, H. (1996). *Çevre felsefesi:etik ve metafizik görüşler*. Doruk Yayınları.
- Voogt, J., ve Roblin, N. P. (2010). 21st Century Skills. Discussion Paper. This report is prepared for Kennisnet University of Twente Faculty of Behavioural Sciences Department of Curriculum Design and Educational Innovation.
- Yavuz, Y. (2019). Edebiyat ve ekoeleştiri: Latife Tekin'in "Manves City" ve "Sürüklenme" adlı romanları. *Edebi Eleştiri Dergisi, Eleştiri Kuramları Özel Sayısı*, 245-259. <https://DOI: 10.31465/eeder.567368>
- Yılar, R. (2016). İlettiği değerler açısından ilköğretim Türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerinde incelemeler. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 0-0. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/befdergi/issue/28762/307855>